

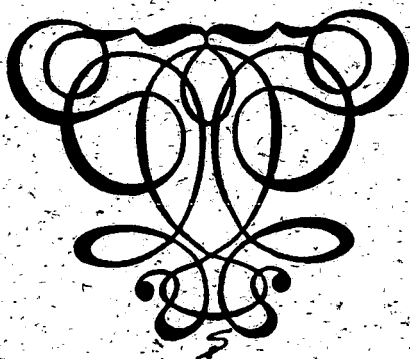
# STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN



ÅRG. 50

1947

HÄFT. I

---

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.—

# STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1947 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl — annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÆNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 26 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

## FAHLBECKSKA STIFTELSEN

### INNEHÅLL:

#### UPPSATSER:

OLIVECRONA, KARL, »Viljan bakom rätten» .....	1
ÅKERMAN, JOHAN, Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet .....	33

#### ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1947 års riksdag. Av IVAR BÉSKOW .....	50
Den fjärde franska republikens författning. Av ÅKE THULSTRUP .....	56
Förändringar i engelska parlamentets arbetsordning. Av Z. ....	61
De nya skatteförslagen. Av C.-E. QUENSEL .....	63
Statsvetenskapliga Föreningen i Göteborg. Av MAJA KJELLIN .....	75
Statsvetenskapliga Föreningen i Lund. Av GUSTAF VIDHÖG .....	75
Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening. Av JÖRGEN WESTERSTÅHL .....	76
Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Av G. GERDNER .....	76

#### LITTERATURGRANSKNINGAR:

Torsten Petré, Ministären Themptander. Anm. av ELIS HÅSTAD .....	78
Frède Castberg, Norge under okkupasjonen. Anm. av HILDING EEK .....	88
Ludvig Krabbe, Frankrig 1870—1940. Den tredje Republiks politiske Historie. Anm. av ERICH WITTENBERG .....	89
Vem hjälper, vem råder? Anm. av HANS CAVALLI .....	91
Tidskriftsöversikt. Av NILS NILSSON STJERNQUIST .....	93

BERÄTTELSE över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1946 .....	96
--	----

# STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FEMTIONDE ÅRGÅNGEN  
(NY FÖLJD 29:DE ÅRG.)

1947



STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:  
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:  
ERIK FAHLBECK

LUND  
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI  
1 9 4 7

# INNEHÅLL

## UPPSATSER

	Sid.
ARRHÉN, ERIK, Europas Förenta Stater — utkast till en författning .....	372
GROTH, SVERKER, Den officiella svenska kriminalstatistikens organisation, innehåll och arbetsmetoder .....	172
LAGERROTH, FREDRIK, Robert Malmgren † .....	279
OLIVECRONA, KARL, »Viljan bakom rätten» .....	1
PHILIP, KJELD, Liberalistisk Socialpolitik .....	112
SCHMIDT, FOLKE, Samhällsvetenskaplig arbetsforskning i Amerika .....	386
WELINDER, CARSTEN, Beskattning och inkomstfördelning .....	101
WITTENBERG, ERICH, Heinrich Manns politiska idéer. Ett tvärsnitt genom den politiska radikalismens historia i Tyskland .....	283
ÅKERMAN, JOHAN, Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet .....	33

## ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ANDRÉN, NILS, Organisations- och procedurproblem i det brittiska parlamentet	405
ARRHÉN, ERIK, »Småtteriet» i riksdagen än en gång .....	134
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1947 års riksdag .....	50, 132
CRONHJORT, BERTEL, Den åländska självstyrelsen .....	335
ENEQUIST, GERD, Till frågan om kommunernas indelning från statistisk syn- punkt .....	340
GERDNER, GUNNAR, Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala .....	76
—, Socialdemokratiska riksdagsgruppen inför Brantings ministärbildning 1920 .....	195
GRANFELT, HELGE, Den svenska minoriteten i Finland och fredsfördraget ...	154
HESSLÉN, GUNNAR, Förenta nationerna och Sveriges anslutning till dessa ...	146
HOLM, SUNE, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1947 års riksdag ..	422
HYRENIUS, HANNES, Befolkningens åldersstruktur och bristen på arbetskraft ..	138
—, Replik till docent Gerd Enequist .....	342
KJELLIN, MAJA, Statsvetenskapliga Föreningen i Göteborg .....	75
LJUNG, GUNBORG, Den författningpolitiska utvecklingen i Italien efter Mussolini	412
QUENSEL, C.-E., De nya skatteförslagen .....	63
—, Den nya dyrortsgrupperingen .....	399

	Sid.
ROHTLIEB, CÛRT, Föreningsjordbruk och sambruksföreningar .....	187
SAMBERGS, ÅKE, Den offentliga lönestatistikén .....	191
SIMONSON, GERHARD, Den tyska staten efter kapitulationen .....	328
SJÖSTRAND, JOHANNES, Den officiella statistikens organisation .....	135
STJERNQUIST, NILS NILSSON, Frågan om inrättande av nya riksdagens ombuds- män .....	320
THULSTRUP, ÅKE, Den fjärde franska republikens författning .....	56
WESTERSTÅHL, JÖRGEN, Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening ....	76
VIDHÖG, GÛSTAF, Statsvetenskapliga Föreningen i Lund .....	75
Z, Förändringar i engelska parlamentets arbetsordning .....	61

### LITTERATURGRANSKNINGAR

ANDERSEN, POUL, Dansk Forvaltningsret. Anm. av <i>Hans Cavalli</i> .....	160
BERGSGÅRD, ARNE, Nasjonaliteten i europeisk historie. Anm. av <i>Erich Witten- berg</i> .....	162
CASTBERG, FREDE, Norge under okkupasjonen. Anm. av <i>Hilding Eek</i> .....	88
CROCE, BENEDETTO, Politics and Morals. Anm. av <i>Erich Wittenberg</i> .....	443
FAHLBECK, ERIK; JÄGERSKIÖLD, STIG; SUNDBERG, HALVAR G. F., Medborgarrätt. Anm. av <i>Hans Cavalli</i> .....	437
GERDNER, GUNNAR, Det svenska regeringsproblemet 1917—1920. Anm. av <i>Elis Håstad</i> .....	344
HECKSCHER, GUNNAR, Staten och organisationerna. Anm. av <i>Hans Cavalli</i> ....	204
HERLITZ, NILS, Förvaltningsförfarandet. Anm. av <i>Halvar G. F. Sundberg</i> ..	198
HILDEBRAND, KARL, Gustaf V som mänskliga och regent. Anm. av <i>G. Unger</i> ..	357
HÖJER, CARL-HENRIK, Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940. Anm. av <i>R. Simonsson</i> .....	432
JOHANSSON, HILDING, Den svenska godtemplarrörelsen och samhället. Anm. av <i>Gunnar Heckscher</i> .....	434
KRABBE, LUDVIG, Frankrig 1870—1940. Den tredje Republiks politiske Historie. Anm. av <i>Erich Wittenberg</i> .....	89
KÄGI, WERNER, Die Verfassung als rechtliche Grundordnung des Staates. Anm. av <i>Helge Granfelt</i> .....	208
PETRE, TORSTEN, Ministären Themptander. Anm. av <i>Elis Håstad</i> .....	78
Vem hjälper, vem råder? Anm. av <i>Hans Cavalli</i> .....	91
WÅHLSTRAND, ARNE, Allmänna Valmansförbundets tillkomst. Anm. av <i>Hans Cavalli</i> .....	158
Tidskriftsöversikt. Av <i>Nils Nilsson Stjernquist</i> .....	93, 169, 211, 363, 449
Berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1946 .....	96
Redaktörsskifte .....	171
Sakkunnigutlåtanden avgivna i och för återbesättande av Skytteanska profes- suren vid Uppsala universitet .....	214
Statsvetenskaplig tidskrift 50 år .....	367
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond .....	448

# ”VILJAN BAKOM RÄTTEN”

Av Professor KARL OLIVECRONA, Lund

Med termen »viljeteori» betecknar man ofta den s. k. rättspositivismen, som framträdde under förra hälften av 1800-talet och alltsedan dess utövat ett dominerande inflytande på det rättsfilosofiska och juridiska tänkandet. Positivismen riktar som bekant sin spets mot naturrättsläran, i det att den förkastar antagandet av i och för sig giltiga, i människans förnuft nedlagda rättsprinciper. All verklig rätt skall vara »positiv», vilket betyder att den skall vara »satt» eller given av någon faktisk, i samhället verksam makt. Dess historiska ursprung i det reella skeendet inom samhällslivet skall alltså kunna påvisas. Så tillvida innebär positivismen till sitt syfte ett försök att inordna den juridiska, »verkligen gällande» rätten i det naturliga verklighetssammanhanget med avböjande av alla ideologiska, metafysiskt orienterade förklaringar. Inordningen sker närmare bestämt på det sättet, att rätten fattas såsom given av en bestämbar, maktfull vilja. Positivismen har länge betraktats såsom innefattande den vetenskapliga förklaringen av rättsordningens väsen i motsats till naturrättslärans spekulationer om rättsordningen såsom grundad på vissa över det historiska förloppet höjda, eviga och oföränderliga rättsprinciper. »In nearly all modern jural and political discussion that styles itself scientific, law is defined as the will of the sovereign», säger en modern amerikansk författare.<sup>1</sup>

Under de senare decennierna har emellertid positivismen blivit föremål för angrepp från många håll. Därvid ha naturligt nog ganska likartade argument i en del fall framförts av skilda författare. Men kritiken har *syftat* i tvenne diametralt motsatta riktningar. Å ena sidan har den gått ut på återupplivande av naturrättsläran. Kärnan i tankegången är då, att föreskrifter av en maktfull vilja aldrig såsom sådana kunna grunda rättigheter och

<sup>1</sup> Morris R. Cohen, *Law and the Social Order* (1933) s. 249.

skyldigheter. Det måste alltid förutsättas, att den makt, som meddelar föreskrifterna, har *rätt* att befalla. Därmed är en utanför den maktägande viljan själv liggande grund för rättsordningen antagen. En sådan grundval måste enligt denna meningsriktning nödvändigtvis antagas för att man skall kunna tala om en rättsordning och ej blott om ett system för utövande av våld. Återvändandet till naturrätten är alltså ofrånkomligt.<sup>2</sup> Å andra sidan har kritiken gått ut på att positivismen är förfelad såsom försök att inordna det vi kalla en rättsordning i det naturliga verklighetssammanhanget, men att detta beror på att positivismen icke fullföljt sina intentioner tillräckligt konsekvent. Den antagna rättsättande viljan existerar icke. Vidare innesluter positivismen en förtäckt naturrätt, emedan den i tysthet förutsätter en rätt att befalla hos den rättsättande makten. Orsaken härtill är, att positivismen betraktar rättigheter och skyldigheter i rättsmedvetandets mening såsom realiteter. Varje lära, som utgår från en sådan förutsättning, blir nödvändigtvis ideologisk. För en vetenskaplig förklaring av den verklighet, som täckes av ordet rättsordning, fordras att rättsidéerna behandlas såsom blotta idéer, utan att det förutsättes att det i dem tänkta, i första rummet rättigheterna och skyldigheterna, skulle vara något reallt. Idéerna måste själva kritiskt undersökas med hänsyn till sin verklighetshalt. Först däri- genom öppnas vägen till övertvinnande av positivismens fel och undanröjande av det naturrättsliga elementet. Positivismens innersta syfte, inordnandet av hela komplexet »rättsliga» företeelser i det naturliga verklighetssammanhanget, blir då principiellt möjligt att uppnå.

Denna tankegång har som bekant särskilt förfäktats av Hägerström. I tvenne arbeten från 1916 och 1917 framförde han en mycket ingående kritik mot positivismen.<sup>3</sup> Kritiken har sedermera ytterligare utbyggts av Lundstedt.<sup>4</sup> Ehuru dessa båda forskares åsikter rönt så mycket motstånd, är det dock påfallande att här i Sverige ingen röst höjts för att åtminstone mera utförligt ta viljeteorien i försvar. Det har helt enkelt inte gjorts något mera genomfört försök att hävda denna teori gentemot kritiken. I stället har

<sup>2</sup> Så t. ex. Del Vecchio, *Lehrbuch der Rechtsphilosophie* (1937), särskilt s. 220 ff.

<sup>3</sup> Är gällande rätt uttryck av vilja? i *Festskrift för Vitalis Norström* (1916) (cit. *Festskrift*), samt *Till frågan om den objektiva rättens begrepp I* (1917).

<sup>4</sup> Särskilt i *Obligationsbegreppet II: 1* (1930) och i *Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft I* (1932).



antikritiken förnämligast gått ut på att visa, att juridiken, närmast i dess positivistiska form, icke skulle röra sig med metafysiska föreställningar på det sätt som gjorts gällande. Begreppen skulle vara fullt rationella. Frågan om själva viljeteoriens hållbarhet såsom förklaring av rättsordningens väsen har kommit något åt sidan i diskussionen, ehuru den egentligen kan anses vara grundläggande. Måhända ligger en del av förklaringen till denna situation däri, att viljeteorien ansetts tillhöra den metafysiska föreställningskrets, som betraktas såsom föråldrad.

På sistone har diskussionen om viljeteorien tagits upp på nytt av professor Th. Geiger i ett arbete med titeln »Debat med Uppsala om moral og ret» (1946). Det centrala avsnittet i boken heter »Viljen bag retten» och innehåller en häftig polemik mot Hägerström.<sup>5</sup> I det följande skall denna Geigers framställning göras till föremål för en granskning. Dessförinnan må dock några ord om viljeteorien i allmänhet förutskickas.

Upphovet till viljeteorien ligger däri, att rättsreglerna framstå såsom en sorts bud. Men det tycks som om ett bud måste utgå från någon bjudande vilja. Därför har man drivits att söka efter en sådan, när man velat förklara rättsordningens väsen.

Viljan ifråga har fattats på alla möjliga sätt. Ännu för en naturrättslärare som Locke är naturens lag en förklaring av Guds vilja.<sup>6</sup> Genom samhällskontraktet åter bildas på mystiskt vis en enda vilja av de många suveräna individernas viljor, vilket är någonting för samhällets existens väsentligt. Den lagstiftande makten uttrycker sedan denna vilja och fungerar s. a. s. som dess bevarare.<sup>7</sup> Långt före 1800-talets positivism finns det sålunda viljeteorier. Det är därför egentligen missvisande att beteckna just positivismen som »viljeteorien». Vad som utmärker positivismen till skillnad från föregående viljeteorier är att den söker bestämma den rättssättande viljan såsom en konstaterbar, i samhället faktiskt verksam vilja med avböjande av teologiska och naturrättsliga konstruktioner.<sup>8</sup>

<sup>5</sup> Lundstedt beröres här endast i förbigående.

<sup>6</sup> Two treatises of government II, 135.

<sup>7</sup> Ibid. II, 212. Jfr om den naturrättsliga viljeteorien Hägerström bl. a. i Festskrift, s. 174 f. och Den objektiva rättens begrepp, s. 8.

<sup>8</sup> Jfr t. ex. Nawiasky, Allgemeine Rechtslehre (1941) s. 5: »Alle Normen, die ihre Adressaten wirklich verpflichten wollen, müssen auf einem realen Willen beruhen, der die Anforderungen an das Verhalten stellt, müssen lebendige menschliche Träger haben, die die Gebote erlassen. ... Durch die in der Welt der Tatsachen fundierte Autorität, die hinter der Rechtsnormen steht, werden diese mit der Wirklichkeit des sozialen Lebens verknüpft.»

Termen »uttryck av vilja» härleder sig från naturrättslärans begrepp *declaratio voluntatis* eller *signum voluntatis*.<sup>9</sup> Bakom detta ligger den tanken, att rätten är innehållet i en viss vilja. Men denna vilja måste *tillkännages* för att få någon praktisk funktion i samhällslivet. Den skrivna lagen är den viktigaste formen för detta tillkännagivande. Från en genomtänkt viljeteoris ståndpunkt utgör det korrekta beteckningssättet icke att rätten är »uttryck av vilja» utan att rätten är lika med den rättssättande viljans innehåll och att man får kännedom om denna vilja genom lagar m. fl. källor.

Det måste noga fasthållas, att viljeteorien icke blott går ut på konstaterandet av det faktum, att mänskliga viljeakter äro med i spelet vid lagarnas tillkomst på det sättet, att folk strävar efter att göra det eller det till lag, »vill» göra det till lag. Härför skulle icke behövas någon teori. Ett dylikt konstaterande skulle endast innefatta en trivialitet. Även vid tillkomsten av t. ex. en elektrisk motor spela ju viljeakter in. Men inte uppställer man fördenskull någon viljeteori om elektriska motorer. Varje mera genomtänkt viljeteori går ut på att rätten är det som en viss vilja, enligt vissa i lagar eller på annat sätt givna uttryck för densamma, vill.<sup>10</sup>

Naturrätten, om en sådan antages, blir i grunden Guds eviga och oföränderliga vilja, den positiva rätten en mänsklig lagstiftares tidsbestämda och föränderliga vilja. Anatole France uttrycker träffande denna motsättning i en dialog mellan tvenne domare från svunnen tid, vilka han låter disputeras om lagen, la loi:

- »— Elle est la volonté de Dieu, qui ne change pas.
- Elle est la volonté des hommes, qui change sans cesse.
- Elle fut avant l'homme et lui est supérieure.
- Elle est de l'homme ...»

Det behövs i själva verket endast, att viljeteoriens egentliga innebörd klarlägges, för att teoriens ohållbarhet skall inses. Uppenbarligen kan man icke förklara den komplicerade företeelse, som rättsordningen utgör, genom att återföra den på en vilja. Den vilja, varom det här skulle vara fråga, kan icke vara någon naturlig,

<sup>9</sup> Jfr därom Hägerström i *Theoria* 1935.

<sup>10</sup> Problemställningen framhålles skarpt av Hägerström i inledningen till »Är gällande rätt uttryck av vilja?», vilket alldeles missförstås av Geiger (s. 134 f.). Jfr t. ex. Kelsen, *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* s. 98: »Dass das Recht im objektiven Sinn, d. h. die Rechtsordnung, Wille des Staates ist, bedeutet nicht, dass der Staat das Recht »erzeugt«, sondern dass der Staat *Träger* dieser Ordnung ist, deren Inhalt durch einen sozialen Prozess »erzeugt« wird ...»

psykologisk realitet. Ordet är i själva verket ett uttryck för en oklar föreställning om en *kraft*, som uppbär rättsordningen. Men ett antagande av en kraft är ingen vetenskaplig förklaring.

Om nu viljeteorien överhuvudtaget är ohållbar, kan det naturligtvis anses vara av relativt underordnat intresse att diskutera, huruvida vissa speciella anmärkningar mot densamma, som utvecklats av någon viss författare, äro riktiga eller ej. Det spelar inte någon större roll om t. ex. Hägerström skulle ha framfört anmärkningar som vore förfelade. Emellertid förhåller det sig så, att Geiger i sammanhang med sin kritik tillskriver Hägerström åsikter, vilka förefalla alldeles främmande för dennes tänkande. Detsamma gäller om den av Geiger återopade Hedenius, som i en uppsats i Tiden 1942 kritiserat vissa av Hägerströms argument mot viljeteorien. Med hänsyn till Hägerströms stora betydelse inom rättsfilosofien är det av en viss vikt att undersöka, huruvida dessa båda författares påståenden om innebörden av hans uppfattning äro överensstämmande med verkligheten.<sup>10a</sup>

Föreliggande uppsats ägnas till större delen åt denna fråga. Emellertid upptages även en fråga av mera allmän räckvidd, den nämligen, om det är riktigt att säga, att den politiska makten är primär i förhållande till rätten. Geiger ansluter sig till den meningsriktning som hävdar att detta är fallet, under det han tillskriver Hägerström den motsatta åsikten: att rätten skulle vara primär i förhållande till den politiska makten.

## I. GEIGERS FRAMSTÄLLNING AV HÄGERSTRÖMS ÅSIKTER.

Geigers kritik mot Hägerström i avseende å viljeteorien hänförs sig nästan uteslutande till Hägerströms uppsats »Är gällande rätt uttryck av vilja?». Denna uppsats går främst ut på att visa, att det icke finnes någon vilja, vars uttryck rätten skulle vara. De föreliggande formerna av viljeteori indelas av Hägerström i följande fyra huvudgrupper.

1) Teorier som innefatta att den rätten uppbärande viljan är bestämd av rätten själv. Hit höra framför allt de teorier, som säga att rätten är uttryck för en juridisk persons, statens, vilja.

<sup>10a</sup> I en recension av Geigers bok i »Juristen» 1946, s. 259 ff., publicerad medan denna artikel var till sättning, har Alf Ross framställt anmärkningar, som delvis äro likartade med dem som här nedan framföras.

Här föreligger en uppenbar cirkelförklaring. »Är staten juridisk person, förutsätter den naturligen i sin ordning rätten, och bestämmandet av rätten rör sig i cirkel.»<sup>11</sup> Häri instämmer Geiger, s. 137, såvitt avser grundlagen (författningen). De normer som organisera staten som juridisk person, säger han, kunna i varje fall icke vara yttringar av denna samma persons vilja. Teorien kan därför icke förklara den författningsrätt, som konstituerar staten.<sup>12</sup>

2) Teorier vilka antaga en allmänvilja, som står över de rättsligt organiserade statsorganen: antingen en överindividuell vilja, som verkar genom enskilda personer såsom sina organ, eller den samfällida viljan hos alla handlingskapabla samhällsmedlemmar.

3) Stammlers teori, enligt vilken viljan bestämmes rent formalt såsom det enligt sin egen syftning över godtycke höjda viljandet.

4) Teorier som fatta rätten såsom uttryck för de högsta faktiska makthavarnas vilja. Hägerström anför i uppsatsen såsom representanter för denna riktning bl. a. Austin och Salmond. Man har betecknat denna riktning som den *sociologiska rättspositivismen*, därför att den söker grunda rätten på reala sociologiska faktorer.

Den sociologiska rättspositivismen anser sig undgå den cirkel, för vilken teorierna av typ 1 råka ut. Dess tanke är nämligen, att den makt, från vilken de rättsliga buden utgå, skall vara given oberoende av rättsreglerna.<sup>13</sup> Geiger ansluter sig till denna uppfattning. Han hävdar, såsom redan nämnts, »den politiska maktens prioritet framför rätten» och gör gällande, att makten »både logiskt och historiskt är en förutsättning för rätten» (s. 147).

Det är framför allt i fråga om den sociologiska rättspositivismen, som motsättningen tillspetsar sig. Geigers tendens är realistisk, antimetafysisk. Uppenbarligen åsyftar han att vinna en rent sociologisk förklaring av rättsordningens natur, d. v. s. att förklara den såsom ett socialt faktum. Han avvisar sålunda under uttrycklig anslutning till Hägerström tanken att rättsreglerna skulle innefatta ett böra.<sup>14</sup> Försåvitt en sådan åsikt verkligen fasthålls, måste det vi kalla rättsordningen bli allenast ett komplex av rena fakta. Kritiken mot Hägerström går ut på att denne icke skulle vara tillräckligt realistisk. Hans anmärkningar mot den sociologiska rättspositivismen skulle vara behäftade med en rad oklarheter och

<sup>11</sup> Festskrift, s. 173.

<sup>12</sup> Geiger, s. 137.

<sup>13</sup> Festskrift, s. 183.

<sup>14</sup> Geiger, s. 167.

missförstånd.<sup>15</sup> I sak (om också icke det uttryckssättet användes) gör Geiger gällande, att Hägerström skulle företräda en naturrättslig åskådning, detta i motsättning mot den sociologiska rättspositivismen, som Geiger anser vara realistisk. Vi ha därför att undersöka, dels om Hägerströms anmärkningar mot den sociologiska rättspositivismen verkligen äro ohållbara, dels hur det förhåller sig med det påstådda naturrättsliga elementet.

Hägerströms huvudanmärkning gentemot teorien om rätten som uttryck för de högsta faktiska makthavarnas vilja är den, att förhållandet mellan »de högsta makthavarnas faktiska makt och rättens kraft» blir alldeles felaktigt framställt.<sup>16</sup> Först diskuteras läget i »konstitutionellt styrda stater». Hägerström framhåller, att i en sådan stat »den politiska auktoriteten» (alltså regering och riksdag) stöder sig på »bestående konstitution», när den reglerar samhällsliga förhållanden. Därav drar han den slutsatsen, att författningen icke kan vara ett uttryck för dessa samma makthavares vilja. »Det är klart, att om i konstitutionella stater de maktägande vid all rättssättning måste stöda sig på bestående konstitution, så är ingen rättsbestämelse däri såsom sådan att beteckna blott som befallning eller viljedeklaration från de högsta makthavarnas sida.»<sup>17</sup>

Hägerströms framställning är här såtillvida oklar, som han använder det gamla uttrycket »rättens kraft» utan att samtidigt ange i vilken betydelse han tar det. Detta förfärande är mycket karakteristiskt för Hägerström. Det förekommer ideligen, att han kritiserar begrepp såsom rätt, kraft, vilja m. m. och därefter omedelbart fortsätter att använda de ord, med vilka de gamla begreppen betecknats, utan att han *expressis verbis* klargör skillnaden i betydelse.

I det här sammanhanget är det nu tydligt, att Hägerström med »rättens kraft» icke avser en »bindande kraft» i traditionell mening, d. v. s. en på inre sätt förpliktande kraft, ett objektvt böra. Vad han syftar till framgår, när han längre fram talar om »rättens allmänna realisationskraft».<sup>18</sup> Därmed förstår han det komplex av närmast psykologiska faktorer, som föranleder att ett visst regel-system i det hela blir faktiskt genomfört inom en människogrupp.

<sup>15</sup> Geiger, s. 139.

<sup>16</sup> Festskrift, s. 185.

<sup>17</sup> Festskrift, s. 188.

<sup>18</sup> Festskrift, s. 191 ff.

När han säger, att den »politiska auktoriteten» stöder sig på bestående konstitution, innebär alltså detta, att regeringens och riksdagens ställning, t. ex. i ett land som vårt, är betingad av den allmänna respekten för våra grundlagar — ett påstående som synes vara obestriddligen riktigt. Tar man ett tvärsnitt av förhållandena t. ex. år 1900 eller år 1930 eller vid vilken annan tidpunkt som helst efter tillkomsten av våra grundlagar, så finner man, att de personer, som vid varje tidpunkt styr landet i egenskap av monark, regeringsledamöter eller riksdagsmän, kommit till sina poster enligt dessa grundlagars regler: genom börd, genom utnämning av monarken eller genom val. Likaså är det klart, att de allesammans kunnat utöva styrelsen på sätt som skett tack vare bland annat den faktiskt givna respekten för grundlagarna. Men då är det oriktigt att påstå, att grundlagarna vid varje tidpunkt, t. ex. år 1900 eller år 1930, skulle ha varit uttryck för de då styrandes vilja.

Geigers anmärkning mot Hägerström på denna punkt är den, att varje författning *ytterst går tillbaka* på en faktisk maktutövning, som icke stöder sig på någon lag, t. ex. i samband med en revolution (s. 145). Detta innebär emellertid att han tar upp en helt annan fråga än den som Hägerström här behandlar. Vad Hägerström i föreliggande sammanhang gör gällande gentemot viljeteorien är, att de styrandes makt i en konstitutionell stat, alltså under en bestående författning, icke kan sägas existera oberoende av den allmänna respekten för denna författning. Därifrån skiljer han frågan, hur respekten för en viss författning från början grundlägges. Han antyder kortfattat vilka slags faktorer, som kunna vara verksamma därvidlag, t. ex. att de som proklamera författningen ha en militärmakt bakom sig, att författningen stämmer relativt väl med rättsmedvetandet i landet, att den motsvarar folkets behov av lugn o. s. v.<sup>19</sup> Hela kritiken beror på att Geiger blandar ihop frågan om författningens tillkomst med frågan om betingelserna för maktutövningen under en bestående författning. Han anser sig vederlägga Hägerströms argumentering i det senare avseendet genom att anföra, hurusom författningen ytterst har grundlagts på extralegal väg.

Det är i fråga om författningens tillkomst som det naturrättsliga elementet i Hägerströms uppfattning skulle framträda. Enligt Geiger antar nämligen Hägerström, att författningen har ett natur-

<sup>19</sup> Festskrift, s. 185; jfr s. 193 f. Detta uttalande citeras f. ö. av Geiger, s. 145 med instämmande.

rättsligt grundlag. »Han går ud fra, at grundloven ordner statens struktur på en bestemt måde, ikke fordi magthaverne vil have det sådan, men fordi det svarer til visse overordnede retsprinciper» (s. 140 f.). Geiger tycks mena, att Hägerström skulle antaga vissa objektivt giltiga rättsprinciper såsom författningens grundlag och att dessa på något icke närmare angivet sätt skulle verka bestämmande på författningens innehåll, oavsett de vid dess tillkomst verksamma personernas önskingar. Detta Geigers antagande synes bero på att han missförstått ett uttalande av Hägerström angående författningsbildningen i de nordamerikanska kolonierna när dessa frigjorde sig från England. Hägerström framhåller därom i en polemik mot Salmond, att det här fanns vissa såsom naturrättsliga ansedda regler, som »behärskade sinnena», och att rättsbildningen vid de nya författningarnas tillkomst kunde tränga igenom blott därför att den framstod som en användning av dessa regler.<sup>20</sup> Den engelska kronan ansågs jämlikt Locke's principer ha förlorat sin rätt med avseende å kolonierna genom att kränka inbyggarnas rättigheter. På grund därav tänktes lagstiftningsmakten ha återgått till den egentlige suveränen, folket självt, och de nya författningarna betraktades såsom tillkomna genom utövning av folkets egen lagstiftningsmakt. Det är i Hägerströms framställning icke fråga om någonting annat än att ett bestämt komplex av naturrättsliga idéer hade avgörande betydelse för bildandet av de nya författningarna. Men detta är något helt annat än att varje författning eller ens någon skulle vila på objektivt giltiga, överordnade rättsprinciper.<sup>21</sup>

<sup>20</sup> Festskrift, s. 187.

<sup>21</sup> Om icke Geiger avser att tillskriva Hägerström en sådan åsikt, hänger hela polemiken i luften. Att han verkligen avser, att Hägerström skulle laborera med objektivt giltiga rättsprinciper såsom grundlag för författningen framträder indirekt på flera ställen. Han säger s. 145 i anslutning till Hägerströms framställning angående tillkomsten av en grundlag på extralegal väg, att den enda rättsliga faktor, som Hägerström här kan nämna, är folkets rättsmedvetande. Vad som i det av Hägerström anförda exemplet skapar respekt för den nya grundlagen är, säger Geiger, enligt Hägerströms eget vittnesbörd den otvetydigaste formen för yttre makt, nämligen härstyrkan. Geiger förutsätter tydligen, att Hägerström enligt sin egen teori skulle behöva åberopa några »rättsliga» faktorer i meningen av högre rättsprinciper och att Hägerström därför är inkonsekvent, när han i själva verket framhåller militärmaktens betydelse för bildandet av en ny författning. I realiteten avser Hägerström blott att tala om de faktiska betingelserna för ett sådant skeende. S. 148 citeras Hägerströms uttalande om att monarken i en absolut monarki åberopar en viss rättstitel såsom arv eller folkval och sålunda stöder sig på över honom stående, rättsbestämmande regler. Härtill säger Geiger, att uttalandet icke handlar om rättsprinciper, som lägga band på makthavarna, utan om den »legitimerande myt», som han själv har omgivit sig med. Återigen förutsätter tydligen Geiger, att Hägerström

Som argument mot viljeteorién påpekar Hägerström även den absolute monarkens förhållande till privaträtten. Även om monarken icke är bunden av någon konstitution, säger Hägerström, »så blir han dock de facto, åtminstone där en mera livlig ekonomisk samfärdsel är förhanden, bunden vid en vanerättslig eller kodifierad stadgad privaträtt, huru mycket han än rent teoretiskt må vara befogad att godtyckligt ingripa i densamma. Den vanligen under sådana förhållanden förhandenvarande övertygelsen om en sådan rätts inre giltighet och upphöjdhet över konungars godtycke skänker den en faktisk kraft, gentemot vilken monarken blir vanmäktig».<sup>22</sup>

Geiger tolkar detta uttalande utifrån sin förutsättning, att Hägerström skulle laborera med antagandet om objektivt giltiga rättsprinciper såsom stående över författningen. Han säger (s. 148):

»Husk på, hvad debattens emne oprindelig er: består der for og udenfor enhver grundlov visse retlige graenser for den faktiske magt? Så følger som argument, at den absolute hersker de facto er bundet gennem visse privatretlige forhold på trods av hans statsretlige beføjelse til vilkårlig ændring av dem. Hele forholdet er her sat på den anden ende.»

Geiger har uppfattat »debattens föremål» felaktigt. Hägerström uppställer ingalunda den frågan, om det före och utanför varje grundlag finns rättsliga gränser för den faktiska makten. Han talar om den faktiska maktens psykologiska betingelser och dess av dem följande relativitet. Tidigare har han påpekat, att under konstitutionella förhållanden de styrandes ställning är betingad av en allmän respekt för vissa rättsregler. Sedan framhålles, att situationen är principiellt likartad i den absoluta monarkien, eftersom monarken åberopar en rättstitel, såsom t. ex. arv, till stöd för sin ställning. Slutligen tillägger Hägerström, att det psykologiska läget, i avseende å privaträtten är sådant, att t. o. m. den absolute monarken under vissa förhållanden blir ur stånd att påverka dess utgestaltning. Meningen är uppenbarligen denna: alltså kan inte heller privaträtten bestämmas som ett uttryck för monarkens vilja.

Emellertid fortsätter Geiger på det citerade stället (s. 148) med

skulle behöva tala om objektivt giltiga rättsprinciper för att vara konsekvent. Vad Hägerström i verkligheten avser är tydligen det förhållandet, att monarken åberopar sig på en i folkets sinnen rotfastad regel om t. ex. monarkiens ärftlighet. Detta förhållande att regeln är rotfastad utgör ett socialpsykologiskt faktum och ingenting annat. Jfr nedan not 45.

<sup>22</sup> Festskrift, s. 190.



att ge följande överraskande karakteristik av Hägerströms uppfattning:

»Hvad der ligger bagved, synes at vaere følgende. Hägerström forestiller sig magten som i sig selv ubegraenset. Enhver begraensning henføres til retsprincippers prioritet fremfor magten. Magthaverens vilje går formentlig altid ud på at udøve ubegraenset magt. Enhver grundlov eller forfatningsløs statsstruktur sætter imidlertid graenser for herskerens magtfyldte. Grundloven kan altså ikke være udtryk for magthaverns vilje.»

Det är mycket svårt att förstå, hur Geiger kunnat förvärva en sådan uppfattning angående Hägerströms åskådning. I de kritiserade uttalandena framhåller ju Hägerström, att varje styrande person eller grupp endast har en relativ makt, och att denna relativa makt både i den absoluta monarkien och under konstitutionella förhållanden är betingad av en viss allmän respekt för eller, som han uttrycker det, »faktisk giltighet» hos ett visst regelsystem. Detta gör Geiger om till att Hägerström skulle betrakta makten såsom i och för sig obegränsad men utifrån inskränkt genom »överordnade rättsprinciper» av tydligt naturrättslig karakter.

Det måste konstateras, att Geiger på det hela taget icke fått någon verklig kontakt alls med Hägerströms tankegångar. Hur långt missförstånden sträcka sig, framgår kanske bäst av uppgiften, att Hägerströms viljebegrepp bl. a. innehåller en föreställning om »viljans fullständiga frihet» och »viljeriktningens varaktighet och konsekvens» (s. 154). Oriktigheten härav är så uppenbar, att all argumentering är överflödig.<sup>23</sup> Emellertid är det troligt, att Geiger härutinnan blivit vilseförd av Hedenius.<sup>24</sup>

<sup>23</sup> Jfr Den objektiva rättens begrepp s. 43 ff. En annan sak är, att ett viljebegrepp av den art som Geiger tillskriver Hägerström torde ligga under den klassiska viljeteorien.

<sup>24</sup> Geigers egen viljeteori skall här endast beröras i största korthet. S. 134 säges, att »en vilje — — er nødvendigvis påverket, når en ny lov besluttes og sættes i kraft». Jfr s. 185 f.: »En realistisk forklaring av retten kan ikke komme udenom viljen bag retsreglerne. I loven fremsætter visse benyttede personer med et konkret samfund for øje kravet om overholdelse av en vis tingenes orden. Loven er formulereet i ord og nedskrevet, besluttet og forkyndt — altsammen menneskelige handlinger. Nogen må ville, att den i loven staturerede orden skal råde.» Självfallet bestrider ingen att viljeakter, såsom avgivande av röster i riksdagen, undertecknande av promulgationsdokument m. m., höra till lagstiftningsproceduren: Men försåvitt en »viljeteori» blott går ut på att konstatera detta är den utan allt intresse. Syftet skall ju vara att förklara vad rättsordningen är. Därom får man ingenting veta genom sådana konstateranden — lika litet som man får veta någonting om bilens konstruktion genom upplysning om att viljeakter hos ingenjörer och arbetare äro med i spelet vid dess tillverkning. Kanske vill Geiger säga att lagen alltid är bestämd av mänsk-

## II. HEDENIUS' FRAMSTÄLLNING AV HÄGERSTRÖMS ÅSIKTER.

I en uppsats i Tiden 1942, vartill Geiger hänvisar, gör Hedenius gällande (s. 486 f.), att vissa resonemang hos Hägerström skulle bygga på en »ren orimlighet», bestående i det antagandet, att varje verklig vilja måste vara fri och detta på ett mycket speciellt sätt. Den finge icke vara bunden av förutfattade meningar i form av moraliska eller konventionella rättsföreställningar, politiska ideologier, yrkeskunskaper, tankar om vad som är opportunt eller annat, som kan ingå i den ideella atmosfären. »Den som tilläventyrs vill något av sådana motiv, antas icke vilja.» Det måste vara härifrån som Geiger har fått sin egendomliga uppfattning om Hägerströms viljebegrepp. Hedenius skyndar sig försiktigtvis att tillägga, att Hägerström »naturligtvis» icke var någon »sann» anhängare av »denna absurditet», och han hänvisar till utredningarna

liga önsknings. (Måhända innefattar han den blotta önskan under sitt aldrig definierade viljebegrepp.) Emellertid blir inte heller därmed någon förklaring given av vad rättsordningen är. Önskningarna om vad lagen skall innehålla är någonting annat än lagen själv.

Enligt Geiger skall den »rättstiftande» viljan, när det gäller grundlagen, vara »allas överensstämmande vilja» (s. 153). Därmed skall dock blott förstås att författningen framkommer som resultat av en kompromiss, »d. v. s. som *resultanten* av de inbyrdes divergerande viljer, der danner komponenterne i det samlede politiske spenningsfelt» (s. 153). Begreppet »allas överensstämmande» vilja förlorar härmed all mening. Viljorna *äro* ju när allt kommer omkring icke överensstämmande utan divergerande! Vill Geiger endast säga att författningen blir sådan den blir på grund av hela det komplex av sociala faktorer som betingar dess tillkomst, så är detta en truism, som icke motiverar uppställandet av någon »viljeteori». F. ö. är det inte riktigt, att en författning nödvändigtvis skulle tillkomma genom en kompromiss, försåvitt man med kompromiss förstår något som har med ordets vanliga mening att göra. Det har hänt många gånger att en handlingskraftig minoritet genomdrivit en författning efter sitt eget huvud.

Eftersom det är uppenbart, att t. ex. döda konungars vilja icke kan vara det som nu uppehåller deras lagar, lancerar Geiger den teorien, att de aktuella innehavarna av statsmakten skulle »adoptera» tidigare makthavares i lagar uttryckta vilja. Exempel: Henrik VIII:s vilja »stiftede loven mens han var statsmaktens subjekt. Hans efterföljere i statsmagten har adopteret den i loven uttrykte vilje. Hos den nu levende Englænder virker loven imperativisk i kraft av de nuværende statsmagtssubjekters *rethævdende vilje*» (s. 184; jfr s. 134). Säkerligen har ingen engelsk premierminister haft en tanke på att »adoptera» Henrik VIII:s vilja. Vartill skulle något sådant (vad det nu är) kunna tjäna? Det beror inte alls på premierministerns vilja att domstolarna tillämpa lagarna, vilket är en förutsättning för att de skola verka imperativiskt på allmänheten. Hela domstolsapparaten är en väldig mekanism, som fungerar till följd av ett samspel av många skilda faktorer. I förhållande till denna mekanism har premierministern i princip samma ställning som andra medborgare. Om han överhuvudtaget försökte lägga sig i rättskipningen, skulle han inte kunna sitta kvar en vecka. Det som utmärker honom är blott att han har en juridisk och politisk nyckelposition; som ger honom särskilt stora möjligheter att åstadkomma en del partiella ändringar i regelsystemet.

i »Den objektiva rättens begrepp», varemot Geiger försummar att göra denna lilla reservation.<sup>25</sup>

Till skillnad från Geiger ansluter sig icke Hedenius till viljeteorien utan förkastar tvärtom denna. Vad han vill visa är att en del av de argument som Hägerström anför mot olika former av viljeteori äro förfelade, emedan de förutsätta den angivna absurditeten — att varje verklig vilja måste vara fri. Han gör sig emellertid mycken möda med att psykologiskt förklara »Hägerströms egendomliga tankar om den verkliga viljans frihet», vilka, tagna för sig, »synas oförståeliga hos en tänkare av Hägerströms kapacitet» (s. 492). En förklaring skall nu kunna ges genom att resonemangen sättas i samband med en annan påstådd egendomlighet i Hägerströms tänkande, nämligen »hans utpräglade benägenhet att låta innehållet i vissa rättsideologiers föreställningar avgöra tolkningen av de juridiska begreppens verkliga innebörd». Denna benägenhet skall spela »en central roll» icke blott i hans rättsfilosofi utan även i hans rättshistoriska undersökningar (ibid.). Han skall ha låtit »de äldre rättsideologiernas föreställningar om den juridiska rättens giltighet såsom något oberoende av lagstiftares och domares viljor avgöra frågan, huruvida rätten som sådan var oberoende av de makt-havandes vilja» (s. 488). Hägerström skall med andra ord ha blandat ihop ideologi och objektiv verklighet. För att bestämma det objektiva sakförhållandets innebörd vid en viss tid skall han icke ha hållit sig till sakförhållandet självt utan godtagit den uppfattning om detsamma som var rådande i då förhärskande ideologi. De primitiva lagstiftarnas och domarnas egna föreställningar om rätten som en av mänsklig vilja oberoende makt »kunde i hans ögon vederlägga den moderna, filosofiska tolkningen av all juridisk rätt som uttryck för makthavarnas vilja» (s. 488).

Det är alltså två olika, ehuru på något sätt med varandra sammanhängande fel i Hägerströms argumentering som Hedenius vill framhålla: dels att han rört sig med förutsättningen om att varje verklig vilja måste vara fri, dels att han förväxlat den ideologiska uppfattningen med den objektiva verkligheten.

För var och en som har någon förtrogenhet med Hägerströms rättsfilosofi är det uppenbart, att Hedenius fått en alldeles förvänd

<sup>25</sup> Längre fram (s. 491) säger Hedenius att »den kuriösa konsekvensen, att ideologisk bundenhet är oförenlig med viljans natur», är en idé, som »annars är främmande för Hägerströms filosofi och dessutom motsäger vissa centrala tankegångar i hans moralpsykologi». Men just här, i argumenteringen mot viljeteorien, skall denna idé ligga till grund för resonemanget.

uppfattning om Hägerströms tankegång — så förvänd, att ett särskilt uppvisande därav egentligen borde vara överflödigt. När man emellertid finner, hurusom Hedenius' framställning satt spår i en annan författares arbete, synes det vara påkallat att företaga en offentlig granskning. För översiktlighetens skull ta vi de båda påstådda felen var för sig.

a. *Antog Hägerström att varje verklig vilja måste vara fri?*

Hägerströms påstådda antagande om den verkliga viljans frihet skall enligt Hedenius ligga till grund för vissa resonemang i 1 § av »Den objektiva rättens begrepp». Framställningen därstädes är en direkt fortsättning på uppsatsen »Är gällande rätt uttryck av vilja?». I denna uppsats ville Hägerström, såsom nyss framhållits, påvisa, att alla dittills gjorda försök att finna en rätten uppbärande vilja voro förfelade. Han menade också, att därmed alla tänkbara möjligheter för en viljeteori blivit uttömda. Resonemanget fördes väsentligen med tanke på moderna rättsordningar i kulturstater; alltså på det område, där viljeteorien kan förefalla mest plausibel. Här dominerar ju »lagrätten», och det kan möjligen synas ha ett visst fog för sig att betrakta den skrivna lagen såsom uttryck för en samhälls- eller statsvilja. I äldre rättsordningar, där lagstiftningsapparaten icke spelar en jämförlig roll utan sedvanerätten är det viktigaste, faller svårigheten att tillämpa viljeteorien än mer i ögonen. Hägerström vill nu i förevarande avsnitt av »Den objektiva rättens begrepp» belysa detta förhållande med några exempel, huvudsakligen hämtade från grekisk, romersk och äldre engelsk rätt.<sup>26</sup>

Närmare än så preciserar inte Hägerström sin frågeställning i detta speciella avsnitt. Av sammanhanget framgår emellertid, att meningen är att visa, hur skarpt man råkar i strid med verkligheten när man söker förklara det faktiska genomförandet av ett visst regelsystem, t. ex. det romerskrättsliga, eller dess uppehållande såsom fordringar (normer) medelst en viljeteori av något slag. Särskilt ingående behandlar Hägerström den historiska skolans försök att återföra sedvanerätten på en folkets »Gesammtwille». Han anser det sannolikt, att Savigny och Puchta med denna »Gesammtwille» avsett en enhetlig, om också ej reflekterad föresats

<sup>26</sup> Jfr inledningen till »Den objektiva rättens begrepp». Det må anmärkas, att de rättshistoriska uppfattningar som Hägerström här framför i vissa stycken blivit föråldrade genom hans egna romerskrättsliga undersökningar.

hos samhällsmedlemmarna att göra vissa regler faktiskt verksamma i enskildas handlingssätt samt hos domare och exekutorer. Det göres gällande, att någon dylik föresats eller något samfällt beslut i denna riktning icke föreligger. En helt annan sak, som av de nämnda författarna förväxlas med den antagna föresatsen, är om det föreligger en allmän övertygelse om att ett visst system av regler är gällande rätt.<sup>27</sup>

Hedenius' påstående om att Hägerström skulle förutsätta den verkliga viljans frihet hänför sig nu icke till resonemanget om folkviljan. Det skall i stället grundas på vad Hägerström säger om lagstiftares och domares ställning till det såsom gällande rätt betecknade regelsystemet. Hägerström talar i olika sammanhang om att lagstiftare och domare voro bundna av rådande föreställningar om en över dem stående gällande rätt, varför de icke hade frihet att bestämma rätten efter sina önskningsar. Härtill säger Hedenius följande, som måste citeras fullständigt (s. 486 f.):

»Vad som skulle klargöras var, att de rättssättande myndigheterna i primitiva rättsordningar ofta icke kunde vilja den av dem genomförda rätten. Men det enda som faktiskt visas är, att lagstiftare och domare icke alltid

<sup>27</sup> Den objektiva rättens begrepp, s. 6 ff., särskilt s. 8: »Är det endast fråga om den kraft, som en allmän rättsövertygelse såsom sådau äger i detta avseende (att göra regler faktiskt verksamma), spelar en föresats av angiven natur ingen roll. En allmän rättsövertygelse i ett samhälle såsom övertygelse om, att det eller det är en över det hela stående rätt i meningen av regler, som bestämma rättigheter och skyldigheter tillika med sättet för deras framtvängande vid kränkning, gör det till gällande rätt i meningen av handlingsregler, som komma till faktisk användning — ytterst förmedelst tvång från rättsorganens sida — och visserligen utan varje som helst samfällt beslut att uppehålla dessa regler. Rättsövertygelsen verkar närmast omedelbart såsom tendens till visst handlande. Men denna tendens är själv ingen föresats att uppehålla reglerna i fråga vare sig som fordringar (normer) eller som handlingsregler med faktiskt genomförande.» I fortsättningen framhålles, att den allmänna rättsövertygelsen icke blott verkar så, att det uppstår en omedelbar tendens till att handla i överensstämmelse med reglerna. När en sådan övertygelse är förhanden, utöva samhällsmedlemmarna ett ömsesidigt tryck på varandra. De reagera mot den som kränker reglerna — försåvitt icke deras egna intressen komma med i spelet och hämma reaktionen. Men denna reaktion mot den kränkande beror alls icke på någon gemensam föresats att uppehålla reglerna i allmänhet. Trycket från omgivningen kan emellertid, menar Hägerström, åstadkomma en föresats hos den enskilde att för sin del rätta sig efter reglerna. Men en dylik »av psykiskt tvång verkad föresats» innebär ingalunda en vilja att tillsammans med andra uppehålla reglerna i allmänhet. (I avseende å trycket på den enskilde kan man, säger Hägerström, i viss mån tillämpa sentensen »*coactus tamen volui*». Trycket kan framkalla en föresats hos den enskilde att rätta sig efter reglerna. Men försåvitt rättsövertygelsen i förening med omgivningens tryck verkar på det sättet, att det inom vissa gränser överhuvudtaget inte uppstår någon tanke på att handla emot gällande rätt, föreligger intet beslut att inte göra detta. »Fången, som icke har någon föreställning om möjligheten att bryta sig ut, beslutar ej att underlåta flykt.»)

kunde förfara godtyckligt. Det framgår på sin höjd, att situationen många gånger var sådan, att om de hade velat handla godtyckligt, så hade de icke kunnat det. Denna sanning saknar uppenbarligen relevans för kritiken av viljeteorien: vilja är ju icke detsamma som godtycklig vilja. Hägerström betonar, att de maktstående saknar 'fri' vilja. Men denna ofrihet betyder ju bara, att de voro bundna av föreställningar om vad som vore det objektivt riktiga och därför ofta fingo lämna egoistiska beräkningar ('egna önsknin-ningar') åt sidan. Därav följer ej, att de voro ur stånd att vilja det som de trodde vara riktigt eller som de manades till av 'den ideella atmosfären'. Lika litet äro, för att anknyta till Hägerströms eget exempel, våra läkare inkapabla att vilja företaga sina ingrepp på den grund att de icke kunna kasta undan hänsyn till sina kunskaper. Den kritiserade teoriens påstå-ende, att en viss vilja existerade, motbevisas icke av att en annan vilja kanske hade inträtt, om den psykiska miljön varit annorlunda. Håller man sig till vad som framföres i sak, bygger Hägerströms argument i själva verket på en ren orimlighet. Varje verklig vilja måste vara fri, och det på ett mycket speciellt sätt: ingen vilja får vara bunden av förutfattade mening-ningar i form av moraliska eller konventionella rättsföreställningar, poli-tiska ideologier, yrkeskunskaper, tankar om vad som är opportunt eller annat, som kan ingå i 'den ideella atmosfären'. Den som till äventyrs vill något av sådana motiv, antas icke vilja. Predikamentet 'ehuru tvungen vill jag dock', i vilket så många av våra viljeyttringar och beslut komma till, förutsättes vara oförenligt med viljans begrepp.»

Förvisso skulle Hägerström göra sig skyldig till en orimlighet, ja en ren meningslöshet, om han ansåge, att man inte vill det man vill — försåvitt ens vilja skulle vara bestämd av de eller de motiven. Men man bör inte alltför lättvindigt tillskriva en författare (särskilt inte »en tänkare av Hägerströms kapacitet») en dylik åsikt — helst när den skulle gå i strid med hans i annat sammanhang deklarerade ståndpunkt. (Ett speciellt skäl till eftertanke hade Hedenius kunnat finna å s. 9 i »Den objektiva rättens begrepp», där Hägerström uttryckligen talar om »en av psykiskt tvång verkad föresats»: fall då sentensen »*coactus tamen volui*» i viss grad är tillämplig. Se ovan not 27.)

Tydligen menar Hedenius, att Hägerströms misstag skulle vara följande. Han har visserligen i sina exempel visat, att lagstiftare och domare icke alltid kunde förfara godtyckligt. De ha på grund av den ideella atmosfären varit tvungna att handla på ett visst sätt, ehuru de kanske under andra omständigheter skulle handlat på ett annat sätt. Men därigenom vederlägges icke viljeteoriens sats att de velat ha den ordning genomförd som faktiskt genomförts. De kunna ju ha varit bestämda till ett sådant viljande genom den ideella atmosfären. När Hägerström anser sig ha visat, att de rätts-

sättande myndigheterna »ofta icke kunde vilja den av dem genomförda rätten», måste han ha förutsatt, att en vilja som är bunden på ideologiskt sätt icke är någon verklig vilja. Ty han har icke visat upp någonting annat än att ideologisk bundenhet förelåg.

I verkligheten resonerar Hägerström på ett helt annat sätt. Den tankegång Hedenius tillskriver honom är konstruerad av Hedenius själv. Hägerström rör sig överhuvudtaget icke med den besynnerliga frågan om de rättssättande myndigheterna »kunde vilja» den av dem genomförda rätten. Hans frågeställning är, såsom redan nämnts, denna: kan det faktiskt genomförda regelsystemet (resp. uppehållande av ett visst regelsystem såsom fordringar, normer) förklaras på det sättet, att folket eller lagstiftarna eller domarna haft en därpå inriktad föresats eller beslutat sig därför? Vad han vill visa är att någon sådan föresats eller något sådant beslut faktiskt inte hör till kausalsammanhanget. Härvid märkas särskilt följande argument.

Under äldre förhållanden betraktas rätten allmänt såsom religiöst grundad eller eljest höjd över varje mänsklig makt. Av två skäl kan då rätten icke bero på några föresatser eller beslut. 1:o) Reaktionen mot dem som övertråda reglerna utlösas utan något samfällt beslut om att uppehålla just denna ordning.<sup>28</sup> (Något sådant beslut kan ju uppenbarligen inte historiskt påvisas: det skulle ju vara naturrättslärans samhällskontrakt eller någonting mycket liknande som man då skulle komma till.) 2:o) Om man lever i den föreställningen att en viss ordning *är* gällande rätt, kan man inte hysa någon föresats att *göra* den till gällande rätt. Hägerström upp-tar den tanke som Zitelmann koncist uttrycker med följande ord: »Der Wille (Absicht), dass ein Satz Recht werde, wird durch die Vorstellung, dass er bereits Recht sei, ausgeschlossen.»<sup>29</sup> Man kan omöjligens föresätta sig att uppföra detta hus som redan står här.

Hedenius fäster sig huvudsakligen vid resonemang, där det sist-nämnda argumentet förekommer. Det är klart att detta argument på intet vis innesluter någon förutsättning om den verkliga viljans frihet. Hedenius egendomliga uppfattning berör måhända på att han hoppar över ett väsentligt moment i Hägerströms tankegång: att man inte kan vilja (ha en föresats att) åstadkomma någonting som man antar redan vara förhanden. Hägerströms sätt att resonera

<sup>28</sup> Den objektiva rättens begrepp, s. 2.

<sup>29</sup> Archiv für die civilistische Praxis 66 (1883), s. 370; jfr Den objektiva rättens begrepp, s. 9 f., noten.

må belysas genom några exempel. På flera ställen framhåller Hägerström domaremaktens inflytande på rättens utbildning. Men om domarna äro bundna av föreställningen om en redan given rätt, ha de icke frihet att efter sina önskningar bestämma rätten.<sup>30</sup> Uttryckssättet är här något oklart, men meningen måste vara denna: visserligen utbygges regelsystemet faktiskt genom rättspraxis; men eftersom domaren behärskas av idén att han endast tillämpar den givna rätten, bli icke hans önskningar de lege ferénda och av dem bestämda föresatser att införa nya regler avgörande; rättsutvecklingen genom praxis sker i form av interpretation av bestående regler.<sup>31</sup>

Hägerström återoppar vidare, hurusom de romerska rättslärda på ett betydelsefullt sätt bidrogo till rättsutvecklingen genom sina responsa. Detta berodde på förhållandenas eget tvång och ägde rum med eller mot folkförsamlingens eller folkets egen vilja. Grunden till den betydelse responsa fingo var å ena sidan behovet av att få en utläggning av de tolv tavlornas lag i enlighet med livets fordringar, å andra sidan de rättslärdas auktoritet.<sup>32</sup> Auktoriteten berodde på att de ansågos kunniga i den gällande rätten. Här kan då, menar tydligen Hägerström, icke påvisas någon föresats hos någon av de i rättsutvecklingen verksamma personerna att göra vissa tänkta regler till gällande rätt.

I en intressant utredning framhåller Hägerström, hurusom icke ens under den athénska demokratiens glansdagar det »suveräna» folket ansågs stå över lagen, så att det kunde ändra den efter sitt fria skön. Lagstiftningen försiggick i form av en process, vilken utmynnade i en förklaring att en föreslagen ny lag hade rätt att gälla på grund av överordnade rättsprinciper — rättvisa och nytta. Under sådana omständigheter är det klart, att lagstiftningsakten icke hade karakteren av ett beslut av den högsta makten (uttryckande en föresats att genomföra en viss ordning).<sup>33</sup>

<sup>30</sup> Den objektiva rättens begrepp, s. 3.

<sup>31</sup> Hedenius omskriver, s. 486, »egna önskningar» med »egoistiska beräkningar», vilket är oriktigt och förvanskar meningen. Man kan naturligtvis ha egna önskningar angående rättsreglernas utformning utan att dessa önskningar nödvändigtvis äro bestämda av egoistiska beräkningar: det kan ju vara humanitära synpunkter, ekonomiska idéer o. s. v. som ligga bakom.

<sup>32</sup> Den objektiva rättens begrepp, s. 10.

<sup>33</sup> Den objektiva rättens begrepp, s. 14. Hedenius refererar, s. 484, Hägerströms framställning härom och säger i anslutning därtill: »Med denna utgångspunkt framhåller Hägerström, att den juridiska rätten också var oberoende av de härskandes vilja. Varken lagstiftare eller domare hade i realiteten någon fri vilja att avgöra vad som skulle vara rätt, ty allmänt härskande föreställningar, i vilka de även själva voro fångna, om rätten såsom något upphöjt över



Det förefaller som om Hedenius trodde sig finna ett aldeles särskilt gott stöd för sin teori i vissa uttalanden som Hägerström gör dels angående domarens »ofrihet» i förhållande till »vanerätten», dels angående vissa primitiva suveräners »maktlöshet» i avseende å bestående regler. Hägerströms verkliga resonemang i dessa frågor — vilket icke kommer fram i Hedenius' otillfredsställande referat — är följande.

Enligt en form av viljeteori skulle sedvanerätten få rättskarakter genom att den godkändes av staten via domaremakten. Häremot invänder Hägerström, att domaren under primitiva förhållanden icke är fri i förhållande till vanerätten. »Den till denna rätt hörande övertygelsen om nödvändigheten att lägga i seden framträdande regler till grund för bestämmande av rättigheter och skyldigheter gör sig ovillkorligt gällande vid ämbetets utövning.» Därav drar Hägerström den slutsatsen, att det icke här kan vara tal om ett statens godkännande av vissa regler genom domaren.<sup>34</sup> Frågan om ett godkännande eller förkastande av reglerna kommer ju aldrig upp, försåvitt domaren betraktar sig såsom bunden av dessa regler. Det påstådda godkännandet är med andra ord en fiktion. Försöket att på detta sätt återföra sedvanerätten på statsviljan är av denna anledning förfelat.<sup>35</sup>

I en polemik mot Henry Maine, som på visst sätt hyllar den Austinska viljeteorien, åberopar Hägerström fall som anförts av Maine själv, då en suverän i ett halvciviliserat samhälle »på grund

tillfälliga maktinnehavares vilja hindrade dem från att *bestämma rätten efter sina önskningsar.*» Vad som här framstår såsom referat av Hägerströms uttalanden är väsentligen Hedenius' egen konstruktion. Hägerström säger, att lagstiftningsakten på grund av förhandenvarande rättsåskådning »*ej hade karakteren av ett beslut av den högsta makten.*» Av den anledningen, menar han, kan lagen icke betraktas såsom uttryck för den högsta maktens vilja. Detta för hela resonemanget centrala uttalande förbigås i Hedenius' referat.

<sup>34</sup> Den objektiva rättens begrepp, s. 5.

<sup>35</sup> I anslutning till nu berörda exempel hävdar Hägerström, att domarens frihet (scil. att välja mellan att tillämpa lag och sedvanerätt eller låta bli det) är lika fiktiv som den läkekunniges frihet »alt vid fyllandet av sin uppgift kasta undan hänsynen till sina kunskaper» (Den objektiva rättens begrepp, s. 5). Hedenius säger nu, efter att ha framhållit den självklara saken att domare och lagstiftare ej voro ur stånd att vilja det som de trodde vara riktigt eller manades till av den ideella atmosfären: »Lika litet äro, för att anknyta till Hägerströms eget exempel, våra läkare inkapabla att vilja företa sina ingrepp på den grund att de icke kunna kasta undan hänsynen till sina kunskaper». Frågan gäller alls icke hos Hägerström om domarna vilja döma eller icke (vilket vore motsvarigheten till frågan om den läkekunnige vill företa ett ingrepp eller icke). Utan frågan är, om de vid utövande av denna funktion ha någon reell frihet att tillämpa givna regler (bland dem sedvanerättens) eller icke. Eftersom de faktiskt icke ha någon sådan frihet, är talet om ett statens godkännande av sedvanerättens regler genom domaren en fiktion.

av den ideella atmosfären är absolut vanmäktig i avseende å bestående regler», varför hans vilja blir betydelslös med hänsyn till dessa. Här förhåller det sig så, att regelsystemet är någonting redån givet, som finns där när suveränen tillträder och som således icke är skapat av honom. Redan detta vore egentligen tillräckligt för att visa, att regelsystemet i fråga icke kan vara »uttryck för suveränens vilja». Anledningen till att Hägerström likväl tar upp argumentet om suveränens maktlöshet är att söka i den Austinska maktteorien, som, för att citera C. A. W. Manning,<sup>36</sup> innebär följande:

»As the lighting system lives by reason of the power-station in the background, so the system of law is kept in operation by the always imperative aspect of the sovereign in the background. The Statute of Frauds has its place in the system because enacted by Parliament in 1677, but it is binding because commanded by the sovereign number here and now.»

För att denna teori skall vara hållbar, förutsättes tydligen bl. a., att suveränen verkligen har någon makt i avseende å regelsystemet. Om situationen är sådan, att han varken är i stånd att ändra det eller hindra att det tillämpas, så framgår ju därav att det uppehålls av helt andra faktorer än hans vilja. Systemet fortsätter att fungera, även om han skulle vilja någonting annat. Då kan hans vilja icke spela samma roll i förhållande till rättssystemet som kraftstationen i förhållande till belysningsnätet. Alltså är den Austinska teorien i varje fall icke tillämplig på en rättsordning av förevarande typ.<sup>37</sup>

<sup>36</sup> I samlingsverket »Modern Theories of Law» (1933), s. 198 f. Jfr Geigers ståndpunkt, ovan not 24.

<sup>37</sup> I anslutning till ett resonemang av Hägerström om att domaren är bunden vid ett visst regelsystem genom egna och andras rättsföreställningar säger Hedenius s. 491 f.: »Det anmärkningsvärda är, att detta resonemang utges för att motbevisa, att domaren alltid vill utslaget. Felaktigheten däri är evident. Den omständigheten, att en person kunnat önska ett annat handlande, innebär ju ej, att han icke velat vad han gjort, och denna enkla invändning är fatal för hela resonemanget.» Hedenius begår här ett fel, liknande det han begår i sin kommentar till Hägerströms liknelse med läkaren, ovan not 35. Hägerström bestrider naturligtvis inte att domaren vill meddela dom när tiden därför är inne. Tvärtom, han säger uttryckligen just i detta sammanhang (s. 29), att »domaren vill i normala fall vid domens avkunnande ange en deklaration, i vilken bestämmes den objektiva rättens innebörd i dess tillämpning på föreliggande fall, eller avkunna en materiellt riktig dom». Vad han bestrider (gentemot en viss teori) är att domarens handlande skulle vara bestämt av en önskan att detta utslag skall få »rättskraft», vilket är något helt annat. (Hägerström menar, att det bestämmande för domarens sätt att döma i normala fall icke är hans egna önskningar om att få saken avgjord på ett visst sätt utan i stället hans övertygelse om »vad objektiv rätt i avseende å fallet innebär». Har han väl en övertygelse därutinnan, drives han på grund av plikt känsla eller fruktan för reaktioner eller bådadera att fälla dom i överensstämmelse med denna övertygelse.)

b. *Förväxlar Hägerström ideologi och objektiv verklighet?*

Redan de givna referaten av Hägerströms framställning i de delar som kritiserats av Hedenius torde visa, att där icke föreligger någon förväxling mellan ideologi och objektiv verklighet. Emellertid kan det likväl vara motiverat att särskilt granska Hedenius' bevisföring rörande denna påstådda förväxling.

Hedenius skriver, s. 488: »Den omständigheten, att varken folket eller de makthavande menade, att lag och rätt konstituerades av vad lagstiftare och domare ville, är det som för Hägerström ter sig som det väsentliga. Av den omständigheten skall det framgå, att den moderna viljeteoriën icke kan ge någon korrekt tolkning av de äldre rättsordningarna.» Som vi sett, är (naturligtvis) det för Hägerström avgörande ingalunda det faktum i och för sig, att folket eller de makthavande haft en viss åsikt om vad det var som konstituerade lagen. Det skulle förvisso ha varit en orimlighet, om han gjort gällande, att det objektiva förhållandet icke kunde ha varit beskaffat på ett sätt, som stod i strid med en dylik åsikt. Vad han påstår är, att föreställningen om en redan given rätt hade vissa psykologiska konsekvenser, såsom t. ex. att domarna blott tänkte sig tillämpa denna redan givna rätt och därför ej kunde ha någon föresats att skapa ny rätt.

Hedenius undervisar: »Man måste ju skilja mellan vad som *var* det konstitutiva för den objektiva, faktiskt genomförda rätten och vad som för olika juridiska ideologier *framstod* som det konstitutiva.» Denna »fundamentala, i och för sig självklara distinktion» skall »naturligtvis» icke ha varit »främmande» för Hägerström. Men likväl skall han tappa bort den i »avgörande ögonblick». Det är som med den fria viljan. Hägerström skall även här, besynnerligt nog, ha en uppfattning som är uppenbart orimlig och som »naturligtvis» strider mot hans egentliga uppfattning. Här går emellertid Hedenius längre än i förra fallet. Den självklara distinktionen »försvinner konsekvent» för Hägerström. Anledningen här till skall vara, att »analysen av vad som *menas* med juridiskt gällande rätt tillåtes sammanfalla med analysen av vad jurister och andra *föreställt* sig om den juridiska rättens innebörd». Hedenius fortsätter (s. 488):

»För forskare, som icke hålla dessa båda slag av analys isär (och det skall vara fallet med Hägerström) måste t. ex. den omständigheten, att

man i historiskt givna fall ofta tänkt sig något av de maktavandandes vilja oberoende som det konstitutiva för den genomförda rättens giltighet, omedelbart ge vid handen, att de maktavandandes vilja icke *var* något konstitutivt för den rätt, man talade om i dessa fall. Analysen av vad man *menar* med juridisk rätt, som i verkligheten är identisk med analysen av de egenskaper, vilka objektivt sett utmärka det som kallas juridisk rätt, kan på sådana forskares ståndpunkt icke skiljas från analysen av vad människor under olika tider *trott* sig mena med juridisk rätt, m. a. o. från analysen av de föreställningar som på olika kulturstadier förekommit om rättens verkliga natur.»

Det kan säkerligen icke uppletas ett enda uttalande av Hägerström som skulle visa, att den vid en viss tidpunkt rådande ideologiska uppfattningen enligt hans mening omedelbart gäve vid handen hur det objektiva förhållandet vore gestaltat. Hedenius tillskriver honom en åsikt som går rakt i strid med den som han verkligen förfäktar. Det skarpa skiljandet mellan ideologi och objektiv verklighet är ett genomgående, grundväsentligt drag i hans rättsfilosofiska och rättshistoriska författarskap.<sup>38</sup> Hans stora romerskrättsliga arbete är t. ex. från början till slut en undersökning av romarnas rättsideologi. Vad han anmärker mot tidigare författare på området är i första rummet att de till följd av sitt beroende av den nyare rättsideologien tolkar de romerska juristernas läror så, att de skola passa in i denna ideologi med dess föreställningar om rätten såsom statens vilja, om partsviljan såsom det »rättsskapande» i avtalet o. s. v.<sup>39</sup>

Endast på ett enda ställe gör Hedenius något egentligt försök att styrka sitt påstående om Hägerströms förväxling av ideologi med objektiv verklighet.<sup>40</sup> Behandlingen av Hedenius' framställning

<sup>38</sup> Det tillhörde elementa i hans undervisning. Hedenius har också klart för sig att tanken om detta skiljande finns i Hägerströms filosofi. Därför säger han att Hägerström skulle motsäga sig själv, då han å andra sidan skulle låta ideologien vara normerande för uppfattningen av det verkliga förhållandet. Denna motsägelse är obefintlig, eftersom den senare åsikten alls inte finns hos Hägerström.

<sup>39</sup> Kritiska anmärkningar av denna art finnas även i Den objektiva rättens begrepp. Hedenius uppfattar detta så (s. 489), att Hägerström därmed menar, att »man måste se de gamla rättsordningarna med samma ögon som de människor, vilka levde i dem, för att kunna tolka dem riktigt». Om man hävdar det oriktiga i att se historiska förhållanden genom den moderna ideologiens glasögon, betyder inte detta något hävdande av att de i stället borde ses genom den romerska ideologiens glasögon. Hägerström strävar visst icke att se den romerska rättsordningen med samma ögon som de romerska juristerna. Han söker däremot konstatera innebörden av deras idéer. Hans princip är ju att se alla ideologier s. a. s. utifrån. — Samma oriktighet återkommer hos Hedenius s. 492. Jfr nedan not 40.

<sup>40</sup> Det må dock nämnas, att Hedenius i uppsatsen, s. 492, hänvisar till Häger-

kan lämpligen avslutas med en undersökning av hur det förhåller sig med detta belägg.

I den objektiva rättens begrepp, s. 25 f., diskuterar Hägerström (med avseende å moderna förhållanden) en form av viljeteori, som går ut på att domarens vilja bestämmer gällande rätt för det särskilda fallet. Här anser sig Hedenius finna »en god bekräftelse» på sin förklaring av Hägerströms tankegång. På detta ställe framställer nämligen Hägerström, säger Hedenius, »utan omsvep 'den allmänna rättsåskådningen' som normerande för analysen av domens verkliga innebörd» (s. 489 f.). Därefter fortsätter Hedenius:

»Den tanke, som Hägerström vänder sig mot i detta sammanhang, innebär, att domaren i sin ämbetsutövning är i 'besittning av en makt, som endast däri skiljer sig från lagstiftningsmakten, att den vore en makt att bestämma gällande rätt blott för ett särskilt föreliggande fall'. Det är så man måste tänka sig saken, om man söker upprätthålla viljeteorien i den formen, att domarens vilja, på basen av laguttrycken, bestämmer vad som är rätt i det enskilda fallet (s. 25 f.). Själv anser Hägerström det 'klart, att lagakraftvunnen dom, vare sig materiellt riktig eller ej, verkligen enligt positiv rätt bestämmer gällande rätt för fallet' och att under vissa omständigheter en sådan dom även kan rättsligen prejudiciera efterföljande fall. 'Men därom är det här icke fråga', säger han. 'Utän frågan gäller, om domaren *efter allmän rättsåskådning anses*<sup>41</sup> befogad att, när han står inför ett rättsfall, självständigt inom laguttryckets ram genom fri utläggning och utfyllning av äkta och oäkta luckor bestämma sättet för fallets bedömande' (s. 26). Med stöd av vad som sägs i denna sak av 'den allmänna rättsåskådningen', representerad icke blott av den moderna jurisprudensen utan även av Homerus och Hesiodus samt gamla romerska och germanska rättsideologier, besvarar han denna fråga nekande. Alltså: här har det ingen betydelse, om domaren i verkligheten har makt att bestämma i det enskilda fallet, oberoende av om han därvid överskrider de befogenheter som tillkomma honom enligt föreställningar i allehanda rättsideologier. Det avgörande skall allenast vara 'den allmänna rättsåskådningens' idéer om domarens principiella bundenhet av objektivt giltiga normer, vare sig han utlägger lagen eller utfyller dess äkta och oäkta luckor eller rent av dömer *contra legem* (s. 26).»

ströms »Der römische Obligationsbegriff», I, s. 605, där man skall finna ett »drastiskt exempel» på förväxlingen i fråga. Exemplet karakteriseras såsom bestående i Hägerströms tanke, att »det innebär en moderniserande felvändning av den romerska rättsideologien att anta, att rättigheter i den moderna juridikens mening existerade i romarnas rättsordning». Hägerströms tankegång är den, att bristande begreppsanalys leder till att den egna mystiken i fråga om rättsbegreppen överföres på gångna tidens mystik. Man förväxlar m. a. o. modern ideologi med äldre tiders. »So wird die Rechtsgeschichte als eine Geschichte der Rechtsideen von Grund aus verfälscht.» Jfr ovan not 39.

<sup>41</sup> Kurs. av Hedenius.

Hägerström skall alltså här utan omsvep framställa den allmänna rättsåskådningen såsom normerande för analysen av domens verkliga innebörd. Detta skall tydligen framgå av Hägerströms uttalande: »Men därom är här icke fråga. Utan frågan gäller, om domaren efter allmän rättsåskådning anses befogad att ... självständigt ... bestämma sättet för fallets bedömande».

Uttalandet är emellertid lösryckt ur sammanhanget, och därigenom blir dess innebörd felaktigt framställd. Det står mitt i ett stycke, vid vars början framhållits, att den fråga som där skall behandlas är den, vilken ställning *den allmänna rättsåskådningen* intar i avseende å domarens förhållande till lagen. För svaret på den frågan, säger Hägerström, är det icke avgörande hur det objektiva sakförhållandet gestaltar sig. Man har blott att se till, om domaren efter den allmänna rättsåskådningen anses befogad att självständigt avgöra fallet. Kort och gott: *för bestämmande av den allmänna rättsåskådningens innebörd har man att hålla sig till denna själv och icke till det objektiva sakförhållandet*. Detta uttalande skall visa, att Hägerström icke höll ideologi och objektivt sakförhållande isär!!!<sup>42</sup>

Något annat egentligt belägg söker Hedenius inte prestera för sin märkliga sats att Hägerström skulle förväxla ideologi och objektiv verklighet. Hedenius återkommer till stället något längre fram. Under tydlig hänsyftning på detsamma säger han uttryckligen, att Hägerström ansluter sin tolkning av domarens verksamhet till »den allmänna rättsåskådningens» (s. 490) — samtidigt som han skulle hysa en motsatt uppfattning. Hela påståendet om denna förväxling hänger i luften, och »belägget» säger motsatsen till vad Hedenius gör gällande.

Kritiken har här blivit rent negativ med avseende å både Geigers och Hedenius' framställning av Hägerströms åsikter. Ifall omdömena blivit hårda, beror detta på att det enligt min mening skulle

<sup>42</sup> Uttalandet, som står i Den objektiva rättens begrepp, s. 26, lyder fullständigt: »Först är nu härvid att avgöra, vilken ställning den allmänna rättsåskådningen intager i detta avseende (domarens förhållande till lagen). Det är ju klart, att laga kraft vunnit dom, vare sig materiellt riktig eller ej, verkligen enligt positiv rätt bestämmer gällande rätt för fallet. Vidare är det ej alls uteslutet, att prejudikat få rättslig betydelse för efterföljande fall. Så är ju förhållandet i vissa avseenden i England. Men därom är det icke här fråga. Utan frågan gäller, om domaren efter allmän rättsåskådning anses befogad att, när han står inför ett rättsfall, självständigt inom laguttryckets ram genom fri utläggning och utfyllning av äkta och oäkta luckor bestämma sättet för fallets bedömande.»

varit oriktigt att säga någonting annat. Det är otvivelaktigt, att de båda författarna i de nu behandlade skrifterna kommit aldeles vid sidan av det som de skulle undersöka: Hägerströms åsikter. Kritiska undersökningar rörande Hägerströms rättsfilosofi skulle helt säkert vara synnerligen gagneliga. Men diskussionen råkar aldeles på avvägar och leder bakåt i stället för framåt, om icke innebörden av hans tankar fixeras med största noggrannhet och på basis av ett allsidigt studium av hans skrifter.

### III. FRÅGAN OM STATSMAKTENS PRIORITET I FÖRHÅLLANDE TILL RÄTTEN.

Den sociologiska rättspositivismen vilar, såsom redan framhållits, på den grundtanken, att statsmakten skulle vara given oberoende av rätten. Därför skall rätten kunna bestämmas såsom uttryck för statsmaktens vilja, utan att det uppstår någon cirkel. Vi ha emellertid redan sett, att denna grundtanke i varje fall icke är riktig, såvitt gäller förhållandena under en bestående författning av ena eller andra slaget. De som då styra ha kommit till sina nyckelpositioner enligt regler i författningen och regera med stöd av den allmänna respekten för dessa regler.

När Geiger (s. 144 ff.) gentemot Hägerström hävdar den politiska maktens prioritet, går han, såsom redan framhållits, förbi denna fråga och talar endast om hur en författning kommer till stånd. Han menar, att en författning alltid i sista hand går tillbaka på det förhållandet, att en faktisk makthavare utan stöd av några rättsregler etablerat en ny ordning. Uppenbart skall detta vara, då författningen tillskapas genom revolution. Ändras åter författningen under bevarande av den statsrättsliga kontinuiteten, beror ändringen på en under tiden inträffad förskjutning i de faktiska maktförhållandena. En på sedvana grundad författning bildar visserligen, säger Geiger, när den har vunnit hävd, ett grundlag för härskarens lagstiftning. Men i begynnelsen står ett utomrättsligt maktövertagande. När en författning uppstår »primärt», d. v. s. »på bar bund», sker det genom legalisering av ett bestående maktförhållande. Både logiskt och historiskt är makten en förutsättning för rätten. Sekundärt blir visserligen en ny makthavare till en viss grad bunden genom tidigare rättsinstitutioner och befolk-

ningens rotfästade rättsföreställningar. Men dessa rättsliga företeelser äro lämningar efter ett föregående rättstillstånd. Går man tillräckligt långt tillbaka, kommer man till en punkt, där första gången en makthavare har varit i stånd att etablera ett tillräckligt varaktigt politiskt tillstånd.

Det är i denna mening som Geiger närmast hävdar den politiska maktens prioritet. Även om denna uppfattning vore riktig, räcker den emellertid icke för att grunda den sociologiska rättspositivismen. För att denna teori skall ge någon förklaring av rättens väsen, fordras nämligen icke blott att de makthavare, som en gång upprättat grundlagen och genomdrivit respekt för denna, handlat utan stöd av rättsregler. Det fordras tillika att den *aktuella* statsmakten kan visas existera såsom sådan oberoende av det rättsliga regelsystemet.<sup>43</sup>

Emellertid är det av intresse att diskutera frågan om statsmaktens prioritet framför rätten i den begränsade mening, vari Geiger tar satsen i fråga. Det är naturligtvis riktigt, att man alltid, om man följer en författnings historia bakåt i tiden, kommer till en punkt, där det är ett avbrott i den legala kontinuiteten, där alltså en författning bildas utan stöd av regler i en äldre författning.<sup>44</sup> Emellertid kan det likväl ifrågasättas, huruvida satsen om statsmaktens prioritet ens i den begränsade meningen kan accepteras. Den synes innebära en alltför stark förenkling av förhållandena.

Bestrider man riktigheten av satsen i fråga, är därmed givetvis inte sagt, att den skulle kunna vändas om, så att man hävdade att rätten vore primär i förhållande till statsmakten. Ifall man förnekar riktigheten av satsen att hönan fanns före ägget, innesluter inte detta nödvändigtvis att man påstår, att ägget fanns före hönan. Meningen kan ju också vara ungefär denna. Endast honor av ett slag som vi känna lägga ägg av det slag varom fråga är. Omvänt framgår sådana honor endast ur ägg av detta slag. Därest vi kunde följa hönssläktets historia tillbaka genom långa tidrymder, skulle det måhända visa sig, att vi över en lång serie mutationer komma tillbaka till djur av en väsentligt annan beskaffenhet, producerande ägg av annan sort, över dessa till ännu äldre former o. s. v., kanske ända till protoplasman. Frågeställningen skulle genom en sådan

<sup>43</sup> Detta inses klart t. ex. av Salmon, *Jurisprudence*, 7th ed., 1924, s. 154.

<sup>44</sup> Detta bestrides ingalunda av Hägerström. Se referat ovan, s. 8, samt framställningen i *Festskrift*, s. 185 och 193. Frågan behandlas också i mitt arbete »Lagen och staten», s. 74 ff.



undersökning helt enkelt upplösa sig. Det är något sådant som inträffar, om man empiriskt undersöker det historiska förloppet vid författningars tillkomst.

Otvivelaktigt är visserligen, att varje författning går tillbaka på en extralegal lagstiftningsakt, i historisk tid innebärande att en äldre författning satts å sido. Men den äldre författningen var själv ett led i ett omfattande socialt sammanhang. Till detta hörde folkets vana vid laglydnad, dess respekt för myndigheter utsedda enligt författningen, en faktiskt fungerande hierarki av sådana myndigheter, en militärmakt, en straffrättskipning o. s. v. Kort sagt, till det sociala sammanhang, vari författningen ingår, hör en organisation av samhället enligt sådana regler som vi kalla rättsregler. Varje maktposition som bildas i samhället är betingad av detta läge, den må stå i överensstämmelse med tankeinhållet i lagreglerna (vara legal) eller icke. Om man gör gällande, att det skulle kunna uppträda någon »faktisk» makt i samhället, som är oberoende av »rätten» i meningen av detta regelsystem och därtill anknuten organisation, så betyder detta, att man gör en falsk abstraktion ur de givna förhållandena. Man rycker så att säga loss vissa moment ur sammanhanget och betraktar dem såsom existerande för sig. Varje sådan abstraktion blir emellertid godtycklig och leder till en felaktig beskrivning av den maktposition varom fråga är.

Vid 1809 års svenska statsvälvning avsattes kungen genom en illegal akt. Han arresterades, förhindrades att utöva någon makt, och situationen accepterades av folket i det hela. Men de som utförde och stödde kuppen voro militära och civila ämbetsmän. Dessa hade sin auktoritet bl. a. genom sin ställning som ämbetsmän. Deras underordnade lydde dem faktiskt, vad nu detta i de särskilda fallen berodde på, vana, respekt för graden och för personerna o. s. v. Till konung valdes en medlem av kungahuset, varför en viss anknytning till det legala successionssystemet dock åstadkoms. Den nya regeringsformen fastställdes av rikets ständer. Statsvälvningen genomfördes alltså genom vissa illegala akter av personer med nyckelpositioner, som berodde på svensk lag. Det vore därför felaktigt att säga, att de nya makthavarnas makt, när de genomförde revolutionen, var »oberoende av rätten». Visserligen hade de ingalunda enligt tidigare lags innehåll makt att avsätta kungen. Men de hade tack vare redan bestående lag maktställningar, som de utnyttjade i revolutionärt syfte. Och de genomförde den nya författningsbildningen i anslutning till äldre regler för lagstiftning.

Den franska revolutionen innebar ingalunda, att den bestående ordningen i ett slag sopades bort. Fastmer gick det till så, att revolutionen genomfördes förmedelst en serie beslut av de enligt bestående författning lagstiftande myndigheterna. Visserligen företogo dessa myndigheter och andra personer därunder en hel del illegala akter. Men härvid spelade vederbörandes ställning såsom lagstiftningsmyndigheter eller militära ämbetsmän en stor roll. När Napoleon satte punkt för revolutionen genom statskuppen av den 18 Brumaire, skedde det tack vare den faktiska maktställning han hade i egenskap av en av regeringen utnämnd chef för trupperna.

Man kan vid undersökningen av ett sådant förlopp som den franska revolutionen skilja mellan sådana handlingar, som stodo i överensstämmelse med författningen, och sådana som icke gjorde det. Men man kan icke påstå, att somliga makthavares ställning berott helt på »rätten», under det andras varit av rent »faktisk» natur. Analyserar man betingelserna för huvudaktörernas maktställning, skall man finna, att det hörde allä möjliga element till dessa betingelser, alla av rent faktisk art: både sådant som innehållet i författningslagar eller hävdvunnen uppfattning om sättet för statens styrelse, vana vid laglydnad och respekt för myndigheter m. m., och sådant som politisk skarpsblick, värtalighet, beslutsamhet, personlig suggestionsförmåga, fanatisk idealism m. m. Det blir missvisande, om man ur någon maktposition skär bort sådana element, som betecknas som rättsliga, och därefter påstår, att maktpositionen är rent faktisk.

Hela frågan om den politiska maktens prioritet upplöser sig alltså vid närmare undersökning och efterträdes av frågan, hur det oändligt invecklade samspelet av skilda faktorer i serien av revolutionära författningsbildningar gestaltat sig. Verkligheten är alltför komplicerad för att kunna fångas i den formeln, att den politiska makten logiskt och historiskt går före rätten.<sup>45</sup>

<sup>45</sup> Geigers framställning av faktiska, sociala förhållanden påverkas oförmånligen genom att han laborerar med abstraktionerna rätt och makt samt söker bestämma makten såsom oberoende av rätten. Som exempel må anföras ett resonemang å sid. 148. Mot Hägerströms uttalande att den absolute monarken åberopar sig på arv, folkval eller dylikt och sålunda stöder sig på över honom stående rättsbestämmande regler, anmärker Geiger, såsom redan nämnt (ovan s. 9, not 21), att det här icke är fråga om rättsprinciper utan om en »legitimerande myt», som monarken omgiver sig med. Därefter fortsätter Geiger: »Hvad han påberåber sig», er icke det verkliga grundlag för hans stilling, men en ideologi av typen »herremandsbedrag», hvormed han uden fysisk völd kan holde de beherskede i äve. Naturligtvis leer denne ideologi sig udadtil, som om den var en højere idé, hvorav herskeren udleder sin bemyndigelse — i virkeligheden

Vidare bör observeras, att man vid utredningen av kausalsammanhanget och rättsreglernas roll i detta ingalunda blott har att ta hänsyn till själva författningsreglerna. Revolutionen utspelas i ett samhälle med en bestämd egendomsfördelning, en bestämd ordning för familjeförhållandena, en bestämd strafflag o. s. v. Hithörande regler undergingo t. ex. vid den franska revolutionen vissa ändringar. Men det är att märka, att en ordning — och till stor del den gamla — hela tiden uppehölls. (Det dagliga livet påverkades relativt litet av de revolutionära händelserna.) Revolutionen ägde sålunda rum i en genom civilrättsliga och straffrättsliga regler faktiskt tämligen effektivt ordnad miljö. Denna ordning hörde också till betingelserna för revolutionärernas maktställning. Hur skulle de kunnat genomföra några som helst nya författningslagar, om en

er den en idealisering av hans faktiske magtstilling ('Av Guds Nåde').» Makten skall alltså finnas oberoende av rätten. Den absolute monarkens maktställning skulle bero av helt andra grunder än sådana som höra till rätten. Men sedan skulle monarken omge sig med en legitimerande myt för att utan våld uppehålla respekten hos de underordnade. Denna myt skulle vara en idealisering av den faktiska maktställningen, vilken förutsättes given oberoende av myten. Denna är ju, som Geiger säger, inte det verkliga grundlaget för monarkens ställning.

Här kan emellertid frågas: 1) Vad betyder en maktställning, om den icke innesluter just att vissa underordnade personer foga sig efter en annan? Men då den legitimerande myten enligt Geigers egna ord är ett medel härför, så är den ett element i grundvalarna för monarkens maktställning — trots att den enligt Geiger icke skall vara det »verkliga» underlaget för denna. 2) Ludvig XIV blev kung vid fem års ålder och uppnådde därigenom samt på grund av personliga egenskaper m. m. en ovanlig maktställning. Att han »blev kung» berodde emellertid på den statsrättsliga regeln om tronföljden och den allmänna respekten för denna regel. Hur kan man då påstå, att hans maktställning skulle ha varit oberoende av regeln i fråga, att den »legitimerande myten» icke skulle höra till det verkliga underlaget för hans makt utan blott inneburit en idealisering av en redan given maktställning? Naturligtvis kan inte sägas, att hans makt skulle ha berott bara på regeln om tronföljden. Sammanhanget är alltid komplicerat. Men det är alldeles uppenbart, att tronföljdsregeln och den allmänna respekten för denna var en väsentlig betingelse för den ställning han uppnådde. Att förneka detta är att skära bort en viktig del av det historiska sammanhanget.

Abstraktionen från moment som betecknas såsom rättsliga leder sålunda till en felaktig beskrivning av de faktiska maktpositionernas underlag. Å andra sidan är det intressant att se, att det hos Geiger, liksom så ofta hos moderna sociologer, insmyger sig ett juridiskt betraktelsesätt vid bestämmandet av faktiska förhållanden. S. 140 säges sålunda om de amerikanska nybyggarstaterna, att de »faktiskt makthavande» var »almuen» (= folket?). Tillika göres gällande, att man här måste skilja mellan makthavande och makttutövande. Meningen är tydligen, att makten skulle ha tillhört folket men utövats av dess representanter. Ja, i staten Virginias författning, för att ta ett exempel, stod det verkligen, att all makt tillhörde folket och sålunda härleddes från folket. Så förhöll det sig enligt då härskande naturrättslig åskådning. Men icke beskriver man därmed den sociala verkligheten. Realiter förelåg inom folket, såsom alltid är fallet, en differentiering i styrande och styrda, vilket nödvändigtvis innesluter maktpositioner för vissa individer i förhållande till andra.

allmän upplösning av civilrätt och straffrätt ägt rum med åtföljande totalt kaos?

Om varje revolution gäller, att den omedelbart blott berör vissa delar av den samhällseliga organisationen. I övrigt består denna tillsvidare mer eller mindre oförändrad. Ett omfattande regelsystem fortsätter att tillämpas tills också det ändras i större eller mindre omfattning. Revolutionärerna ha så att säga sitt fäste i den bestående organisationen. Deras maktpositioner äro naturligtvis alltid av rent faktisk art. Vilken annan sorts makt kunde väl tänkas? Men betingelserna för maktpositionerna innesluta alltid till större eller mindre del element, som äro direkt beroende av den redan bestående samhällsorganisationen och det därtill hörande regelsystemet.

Det finns säkerligen intet historiskt belägg för att en författning uppstått »primärt», d. v. s. »på bar bund». Vi finna i det förgångna en serie mer eller mindre illegala (= mot innehållet i äldre författning stridande) maktövertaganden. Men dessa ha alltid varit på mångfaldiga sätt betingade av äldre rättstillstånd. Det hjälper inte hur långt tillbaka vi föra regressen. Vi komma ändock icke till en punkt, där någon individ med träklubban i handen grundat den första rättsordningen. Vad vi skulle finna vore endast, hurusom under seklernas lopp efterhand utbildats ett nätverk av tänkta handlingsmönster, av tabuföreställningar, av fasta vanor, av stadgade lydnds- och maktförhållanden, av samhällseliga institutioner o. s. v. Allt tillskapande av nya författningar är betingat av hela den föregående utvecklingen, och den nya författningen blir själv ett led i kausalkedjan, i sin tur betingande nya händelser.

Den politiska makten i ett civiliserat samhälle existerar aldrig någonsin helt oberoende av »rätten». Vad man kallar politisk makt är en företeelse, som beror på ett invecklat samspel av allehanda i samhället verksamma faktorer, såväl psykologiska som materiella. Till dessa faktorer höra regler av det slag vi kalla rättsregler och respekten för dem. Sambandet mellan en viss maktposition och en grupp rättsregler kan vara mycket intimt eller mera avlägset. Men alltid höra reglerna med till det, som konstituerar den miljö, vari maktpositionen föreligger. Därigenom betinga de denna.

Omvänt finnas inga effektiva rättsregler utan en maktfördelning i samhället. Det är essentiellt för rättsreglerna, att de höra ihop med en organisation, som innesluter maktmedel av skilda slag. Organisationen förutsätter emellertid en differentiering mellan män-

niskorna, innebärande bland annat att somliga i egenskap av regeringschefer och ämbetsmän få maktpositioner i förhållande till andra. Tänker man bort hela detta nätverk av maktförhållanden ur vårt samhälle, så försvinna därmed också de realiteter, som avses med en rättsordning.<sup>46</sup>

Alltså, försåvitt man med »rätten» å ena sidan och den politiska makten å andra sidan avser reala element i samhällslivet, finns det ingen möjlighet att hävda vare sig att rätten skulle vara primär i förhållande till den politiska makten eller att den politiska makten skulle vara primär i förhållande till rätten. Bäggedera äro så invävda i varandra, att intetdera kan sägas gå före det andra. De existera tillsammans. Den vetenskapliga uppgiften är här att oberoende av alla missvisande klichéer undersöka det givna sammanhanget och den växelverkan, som äger rum mellan olika faktorer.<sup>47</sup>

Spörsmålet, huruvida rätten går före makten eller makten går före rätten, bygger på en metafysisk uppfattning. Rätten tänkes såväl som makten föra en självständig existens, så att säga lösryckt ur det faktiska sociala sammanhanget. Bägge fattas då egentligen såsom krafter. Rätten tänkes såsom ett system av bud utrustade med bindande kraft i hävdvunnen mening, d. v. s. med kraft att förplikta eller binda på ett inre sätt. Makten tänkes såsom en kraft att härska i yttre avseende. Utifrån sådana förutsättningar frågar man så om kraften att härska i det yttre beror på kraften att förplikta eller tvärtom kraften att förplikta framgår ur kraften att härska i yttre mening. När en sådan frågeställning (omedvetet) kvarstår hos en författare med så klart antimetafysisk tendens som Geiger, har den överlevat sina egna förutsättningar.<sup>48</sup>

<sup>46</sup> Här bortses för enkelhetens skull såväl från förhållandena i primitiva samhällen som från den s. k. folkrätten. Diskussionen rör sig om, huruvida den politiska makten i en nutida stat eller överhuvudtaget en stat på högre kulturstadium kan sägas existera oberoende av rättsreglerna.

<sup>47</sup> Det kan ifrågasättas om man därvid ens hör laborera med sådana begrepp som »rätt» och »makt». Frågan härom kan emellertid icke lämpligen behandlas i detta sammanhang.

<sup>48</sup> Den antimetafysiska tendensen framträder särskilt skarpt i Geigers intressanta analys av Illums »Lov og Ret» i denna tidskrift 1946 s. 380 ff. Ett missförstånd som här återkommer må påpekas, det nämligen att »Uppsala-skolan» överhuvudtaget skulle identifiera »retsreglers gyldighet med deras faktiske användelse» (s. 386). På andra ställen tillskrives denna uppfattning Hedenius (s. 380). Det senare är det riktiga. (Jfr Hedenius, t. ex. i Tiden 1942, s. 491: »Själva rättsregeln äger sin juridiska giltighet däri, att domarna faktiskt tagit upp den och lägga den till grund för sina utslag.») Övriga författare som G. räknar till »Uppsala-skolan» ge icke denna bestämning. Förmodligen har Geiger närmast tänkt på vissa yttranden av Hägerström, där denne talar om »gällande rätt»

Mot bakgrunden härav blir det förklarligt, hur Geiger kommit att tillskriva Hägerström den honom helt främmande uppfattningen, att varje eller ens någon grundlag skulle bygga på objektiva giltiga, högre rättsprinciper. Geiger måste ha resonerat ungefär på följande sätt. Hägerström bestrider riktigheten av satsen att makten är primär i förhållande till rätten. Alltså menar han, att rätten är primär i förhållande till makten. I ett sådant resonemang måste »rätten» betyda en med bindande kraft utrustad eller objektiva giltig ordning. Den »rätt» som Hägerström skulle antaga vara det primära, måste då förutsättas vara en ordning av just detta slag.

Hägerström avser dock inte med »rätten» en objektiva giltig ordning, när han talar om att makthavarnas ställning till och möjlighet att genomföra vissa lagar varit betingade av »rätten». Han menar, såsom man vid uppmärksam läsning finner, att makthavarnas positioner varit betingade av att vissa regler »behärskat sinnena» eller dylikt. Vad han åsyftar är med andra ord vissa reala, sociologiska förhållanden, närmast en viss psykologisk situation, som varit rådande i ett land vid en given tidpunkt och som varit förutsättning för de makthavandes ställning och för vissa lagändringar som de genomfört.

i meningen av faktiskt tillämpade regler. Hägerström avser därmed ingalunda att bestämma det juridiska giltighetsbegreppet, vilket han helt och hållet förkastar. Han använder uttrycket »gällande» rätt blott såsom en omskrivning för det faktiska förhållandet att ett regelsystem blir tillämpat. Jfr vad ovan s. 7 sagts om Hägerströms uttryckssätt.

# DET SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

Av Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund

I. Socialvetenskapliga forskningskommitténs betänkande<sup>1</sup> är epokbildande beträffande de svenska universitetens samhällsvetenskapliga organisation. För första gången har en statens offentliga utredning med vidsyn och konsekvens utformat ett konstruktivt program för den samhällsvetenskapliga forskningen och undervisningens utveckling.

Sedan halvtannat årtionde har det i själva verket pågått en dragkamp om denna frågas lösning och nu, då avgörandet till förmån för de progressiva krafterna av allt att döma fallit, avtecknar sig idémotståndningen med full tydlighet.

Å ena sidan stodo de förslag, som framställdes av 1933 års universitetsberedning<sup>2</sup> samt av tvenne utav ecklesiastikminister G. Bagge tillsatta kommittéer, beträffande inrättandet av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd<sup>3</sup> och angående en reform av statsvetenskaplig examen.<sup>4</sup> Enligt den i dessa betänkanden framträdande åskådningen skulle universitetens samhällsvetenskapliga organisation i stort sett hållas vid status quo. En och annan biträdande lärarebefattning skulle tillkomma, en mindre anslagsökning till befintliga institutioner skulle kunna tänkas, men organiserad samhällsvetenskaplig Kooperation på de akademiska arbetsplatserna inom en för tids-

<sup>1</sup> S. O. U. 1946: 74. Betänkande angående socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m. m., avgivet av socialvetenskapliga forskningskommittén. (Ordförande: Landshövding Th. Bergquist. Sekreterare: Docent J. Westerstähl). Kommittén tillsattes den 27/9 1945; betänkandet är daterat och utkom från trycket den 31/10 1946.

<sup>2</sup> S. O. U. 1937: 36. Universitetsberedningen: Utredning i fråga om universitetens verksamhet och behov. (Ordförande: Universitetskansler E. Trygger. Sekreterare: Kanslerssekreteraren H. Nordström).

<sup>3</sup> S. O. U. 1944: 19. Om inrättande av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd. Betänkande avgivet av tillkallade sakkunniga. (Ordförande: Professor E. F. Heckscher. Sekreterare: Docent S. Dahl).

<sup>4</sup> S. O. U. 1946: 30. Socialutbildnings-sakkunniga II. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. (Ordförande: Ordf. i styrelsen för socialinstitutet i Stockholm, landshövdingen A. Thomson. Sekreterare: Rektorn för socialinstitutet i Stockholm, docenten G. Heckscher).

enlig forskning och undervisning utbyggd ram ansågs utesluten. Forskningen skulle organiseras centralt, i Stockholm, och ledas av en kommission (»forskningsråd»), i vilken de av Kungl. Maj:t samt av näringsorganisationer tillsatta ledamöterna skulle dominera över vetenskapsmännen. Undervisningen i samhällsvetenskapliga ämnen skulle ej — såsom är fallet beträffande jurister och civilekonomer, medicinare och teknologer — behöva någon fast ram, varför behovet av en särskild statsvetenskaplig examen ifrågasattes.

Gentemot denna uppfattning framträder en framsynt inställning i det betänkande, som utformade nu gällande statsvetenskapliga examen,<sup>5</sup> samt — i ännu mycket högre grad — i socialforskningskommitténs just framlagda utredning.<sup>6</sup> Grundtanken är här, att sambandet — såväl vid forskning som vid undervisning — mellan de samhällsvetenskapliga ämnenä hör taga sig uttryck i examensväsendet, i fakultetsindelningen och i den organisation, som handhar anslagsfördelningen till den samhällsvetenskapliga forskningen. Härvid blir det av primär vikt, att arbetsmöjligheterna på arbetsplatserna, d. v. s. vid universiteten och högskolorna, i första hand beaktas; tillräckligt antal lärare- och assistentbefattningar, doktorand- och licentiandstipendier, tidsenligt utrustade institutioner med gemensamt samhällsvetenskapligt bibliotek såsom en väsentlig förutsättning för forskningens utveckling, undervisningens rationella bedrivande samt förvaltningens förseende med tidsenligt utbildad arbetskraft.

Under lång tid har den förstnämnda uppfattningen spärrat vägen till framåtskridande. Det faller i ögonen, att motsättningen så småningom blivit en strid mellan två generationer, varvid studenterna och framför allt pol. mag. och licentiater — de första tio årskullarna med samhällsvetenskaplig utbildning i egentlig mening — samt ett antal akademiska lärare arbetat för den progressiva linjen. I en sådan kamp mellan en äldre och en yngre generation är utgången i längden given.

De akademiska myndigheterna togo på väsentliga punkter avstånd från betänkandet om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd och från socialutbildningssakkunnigas utredning om statsvetenskaplig examen. Kritiken riktade sig icke endast mot framställda

<sup>5</sup> S. O. U. 1935: 11. Betänkande med utredning och förslag angående inrättande av en statsvetenskaplig examen, avgivet av inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga. (Ordförande: Professor A. Brusewitz. Sekreterare: Förste amanuensen N. G. Rosén).

<sup>6</sup> S. O. U. 1946: 74. Jfr föreg. sida, not 1.



förslag utan även mot sättet för utredningens bedrivande. I båda fallen begärdes ny, grundligare utredning, fotad på verklig, redovisad argumentering.<sup>7</sup> Socialforskningskommitténs just överlämnade betänkande innefattar en förnyad prövning av frågan om det samhällsvetenskapliga forskningsrådet, medan en ny utredning om statsvetenskaplig examen — mot bakgrunden av socialforskningskommitténs program — torde igångsättas med det snaraste.

Socialvetenskapliga forskningskommitténs utredning har hälsats med allmänt bifall. Den klara dispositionen, den konsekvent genomförda tankegången, argumenteringens beviskraft, den intima kontakt, som uppehållits med de av forskare och studentorganisationer framförda synpunkterna, studiet av hithörande förhållanden i utlandet — allt gör att utredningen, som därtill slutförts på endast ett år, kan sägas vara föredömlig i sin art. Förvisso är kommittén — och främst dess ordförande och sekreterare — att lyckönska till denna prestation.

II. De ledande tankarna i socialforskningskommitténs betänkande kunna sägas vara tre: 1) Samhällsvetenskapens utveckling genom nya anslag till forskning och undervisning, särskilt på hittills orepresenterade och otillräckligt understödda områden. 2) Betonandet av grundforskningens betydelse — även för målforskningen. 3) Ökat samarbete mellan samhällsvetenskaperna, vilket skall taga sig uttryck i samhällsvetenskapliga ämnesgrupper, fakulteter resp. sektioner samt därpå grundat samhällsvetenskapligt forskningsråd.

Beträffande den samhällsvetenskapliga organisationen på arbetsplatsen förordar kommittén tillskapandet av samhällsvetenskapliga fakulteter eller ock sektioner, de senare inordnade i juridiska eller filosofiska fakulteten. Det väsentliga är, att de samhällsvetenskapliga ämnena sammanföras inom en ram, och kommittén har funnit en synnerligen lämplig övergångsform till den nya fakultets- eller sektionsindelningen med sitt förslag om inrättandet av samhällsvetenskapliga ämnesgrupper. Då de ordinarie ledamöterna i en sådan ämnesgrupp nått antalet 7 eller 8 — tack vare nya professurer

<sup>7</sup> Vid diskussionen i socialvetenskapliga forskarföreningen, hösten 1944, av kommittéförslaget om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd, uppmanade kommitténs ordförande, professor E. F. Heckscher, universiteten att antaga förslaget om ett centraldirigerat, av politiken och näringsorganisationerna beroende forskningsråd, ty i motsatt fall skulle statsmakterna säkerligen icke på länge återkomma med nya förslag; universiteten borde därför avstå från tanken att i första hand utveckla vetenskapens och undervisningens verkstäder. Lyckligtvis följde universiteten icke detta råd.

i nationalekonomi, kulturgeografi, sociologi och eventuellt samtids-historia — skulle gruppen förändras till en samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion. Därmed slås en brö mellan nuvarande förhållanden och en framtida organisation.

I socialforskningskommitténs betänkande är det endast behandlingen av frågan om det samhällsvetenskapliga forskningsrådet, som ger anledning till principiellt inriktad kritik. Utan tvivel utgör detta avsnitt utredningens enda icke helt konsekvent utformade diskussion och förslag. Orsakerna till detta förhållande äro flera:

För det *första* ha de sakkunniga ansett sig i viss mån bundna av det tidigare förslaget om inrättandet av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd — trots att kommittén ingalunda döljer sin egen kritiska inställning till detta förslag.<sup>8</sup>

För det *andra* föreslår kommittén, att Kungl. Maj:t direkt utser två ledamöter i rådet, men här synes man mera ha följt allmänna resonemang om »det allmännas» representation än sökt tänka sig in i, vad en dylik ordning skulle betyda för förhandlingarna i ett vetenskapligt råd.

För det *tredje* har man trots betänkligheter och på svaga grunder förordat en sammankoppling av det samhällsvetenskapliga forskningsrådet med ett rättsvetenskapligt råd. Därmed brytes i själva verket den bärande princip, som kommittén ändå även i detta sammanhang själv formulerar: »Genom förslaget om de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna har möjlighet erbjudits att skapa en lämplig, på universitet och högskolor uppbyggd basorganisation för valet av vetenskapsmän till rådet.»<sup>9</sup> Juristerna tillhöra ju icke denna basorganisation.

För det *fjärde* har man observerat men icke kunnat finna en lösning på den dubbla frågan om varje akademisk ort och varje samhällsvetenskapligt ämnes representation i rådet utan dubblering. Därför nödgas de sakkunniga jämna ut svårigheterna på denna punkt med satsen »att man icke bör fästa allt för stor vikt vid dessa valtekniska detaljproblem, utan att man bör kunna utgå ifrån att ledamöterna . . . skola besitta så stort mått av omdöme och sakkunskap, att de tillgodose berättigade önskemål, från vilket håll dessa än komma».<sup>10</sup> Tyvärr får det nog sägas, att verkligheten kan komma denna förhoppning på skam.

<sup>8</sup> S. O. U. 1946: 74, sid. 138—139.

<sup>9</sup> Ibid., sid. 146.

<sup>10</sup> Ibid., sid. 148.

För det *femte* och sista framträda svårigheter sammanhängande med vissa ämnens representation i rådet. Beträffande nationalekonomi, statistik och statskunskap är urvalet entydigt enligt kommitténs goda förslag om valkollegier, även om man kan diskutera företagsekonomiens ställning i valkollegiet. Geografien har sin plats i den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen och efterträdes av kulturgeografien, då geografiprofessuren inom kort dubbleras.

Fullt lika enkel är emellertid icke frågan i de två återstående utav de sex av kommittén behandlade samhällsvetenskapliga ämnena, nämligen historia och praktisk filosofi med sociologi. Tidigare ha ämnesrepresentanterna för historia överhuvud motsatt sig ämnets differentiering, men såsom framgår av såväl socialforskningskommitténs betänkande som 1945 års universitetsberedning<sup>11</sup> synes man numera vara gynnsamt inställd till en lärostol i samtidshistoria inom den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen, sektionen eller fakulteten. Det må i detta sammanhang påpekas, att nationalekonomien icke rest krav på odifferentierad ämnesbeteckning och enhetlig fakultetstillhörighet; från och med nästa budgetår torde nationalekonomien få lärostolar inom såväl juridiska som filosofiska (främdeles samhällsvetenskapliga) fakulteten och med uttalad områdesdifferentiering. Kommittén — liksom universitetsberedningen — föreslår, att en preceptorsbefattning i historia, särskilt ekonomisk historia, tilldelas den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen. Som ämnet ekonomisk historia avser förindustriell ekonomisk historia,<sup>12</sup> bör denna preceptorsbefattning, vid tillkomsten av en lärostol i samtidshistoria inom den samhällsvetenskapliga fakulteten, liksom övriga lärarebefattningar i ämnet historia, överföras till filosofiska fakultetens historiska sektion — under förutsättning av humanistiska sektionens uppdelning i en historisk och en filologisk sektion. Att den biträdande lärarebefattningen i ekonomisk historia nu för-

<sup>11</sup> S. O. U. 1946: 74, sid. 68—78 och S. O. U. 1946: 81, sid. 77—80. Särskilt professorerna E. Hjärne och E. Lönnroth äro positivt inställda i förevarande avseende. Den bakre tidsgränsen för en professur i samtidshistoria eller modern politisk och ekonomisk historia skulle förläggas till något av åren 1789, 1815, 1848 eller 1871. Liksom professor Lönnroth vill jag för min del förorda någon av de senare tidsgränserna.

<sup>12</sup> Åsikten har nu stadgat sig, att ekonomisk historia avser förindustriell ekonomisk historia och tillhör ämnet historia, medan det ekonomiska skeendet under den utbildade industrialismens tidsålder tillhör nationalekonomiens område. Som bevis för denna uppfattnings riktighet må anföras, dels att samtliga doktorsavhandlingar i ekonomisk historia på ett undantag när behandlat förindustriella epoker, dels att sagda undantag — en gradualavhandling vid Stockholms högskola, vilken från deskriptiv synpunkt granskar industrialismens samhälle — fört till docentur i nationalekonomi.

lägges till den samhällsvetenskapliga gruppen är sålunda — liksom den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen själv — en lämplig övergångsarrangemang på vägen till en utbildad samhällsvetenskaplig fakultet.

I ämnet praktisk filosofi föreligger svårigheten, att nuvarande ämnesrepresentanter i en framtid måste välja mellan sociologi och praktisk filosofi; om de välja sistnämnda alternativ, skulle de uteslutas ur den samhällsvetenskapliga fakulteten och — liksom företrädarna för teoretisk filosofi — tilldelas filosofiska fakultetens historiska sektion. Var och en, som tänkt sig in i den samhällsvetenskapliga fakultetens forsknings- och undervisningsuppgifter, måste emellertid inse, att lärostolar i såväl samtidshistoria som praktisk filosofi äro omistliga i en utbildad fakultet av detta slag. Sociologien — även av en icke allt för renodlad typ (avseende »fältets kartläggning») — kan icke innefatta allmän idéhistoria, men sistnämnda ämne är måhända det mest samhällsvetenskapligt allmänbildande av alla. Bristen på kunskaper i modern politisk historia och i idéhistoria är — jämte otillräckliga insikter i företagsekonomi — de hittills utexaminerade politices magistrarnas största svaghet.

Att de nu nämnda ämnena i den samhällsvetenskapliga fakulteten kunna kompletteras med andra ämnen bör till sist framhållas. Utem nationalekonomi, statistik, statskunskap, kulturgeografi, samtidshistoria, sociologi och praktisk filosofi kan man sålunda med all rätt framhålla socialpsykologien som ett viktigt, nu inom den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen orepresenterat, komplement. Utan dubblering av professurerna i nationalekonomi och i statistik — vilket på goda grunder förordas i kommitténs betänkande — får man sålunda åtta lärostolar i den samhällsvetenskapliga fakulteten och åtta ämnen, som skola företrädas i det samhällsvetenskapliga rådet. Alla dessa ämnen äro samhällsvetenskapliga eller väsentligen samhällsvetenskapliga. Härutöver finnas visserligen angränsande ämnen, t. ex. folklivsforskning, kriminologi, psykiatri och socialmedicin, men dessa tillhöra uppenbarligen *väsentligen* den historiska sektionen, den juridiska fakulteten resp. den medicinska fakulteten.

III. Vid en diskussion av det samhällsvetenskapliga forskningsrådet har ovanstående granskning varit nödvändig och detta av två skäl. Dels bygger forskningsrådet helt och hållet på universi-

vetens samhällsvetenskapliga organisation, dels bör socialforskningskommitténs nu framlagda förslag ställas mot bakgrunden av 1944 års förslag: i det senaste förslaget äro de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna forskningsrådets basorganisationer; i det tidigare förslaget var rådet en centralt dirigerande myndighet utan organiskt sammanhang med de samhällsvetenskapliga institutionerna vid universitet och högskolor.

Socialforskningskommittén föreslår nu, att det samhällsvetenskapliga forskningsrådet skall bestå av tio ledamöter, nämligen *en* av Kungl. Maj:t utsedd ordförande, *två* andra direkt av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter vilka skulle förmedla förbindelsen med staten och de fria samhällsbildningarna, *två* representanter för rikets tre juridiska fakulteter (vilka vardera utse en representant under iakttagande att vid varje valtillfälle i tur och ordning en av de tre fakulteterna icke deltagit i valet), *fyra* ledamöter företrädande de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna i de fyra akademiska orterna, vilka grupper vid valet kompletterats med representanter för handelshögskolor, socialinstitut, lantbrukshögskolan, skogshögskolan och tekniska högskolan, samt slutligen *en* docent i samhällsvetenskapligt eller juridiskt ämne.

Kommittén har sålunda beträffande antalet rådsmedlemmar stannat inför samma siffra som 1944 års kommitté, alltså tio. Det måste sägas, att — fränsett kostnaden — ett så stort antal kan äventyra rådets effektiva arbete. Målet bör säkerligen vara att skapa ett så *litet* råd som möjligt med beaktande av den nödvändiga sakkunnskapens representation. I stället för tre av intresseorganisationer föreslagna och av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter (enligt 1944 års kommittébetänkande) föreslår socialforskningskommittén utan närmare motivering två direkt av Kungl. Maj:t tillsatta ledamöter. Häremot opponerar i en till betänkandet knuten reservation professor Gustaf Åkerman, som därvid påpekar,<sup>13</sup> att »vissa, av yttre intressen betonade, mera ensidiga inflytanden skulle tillföras rådet», att dessa båda rådsmedlemmar »inte representera annat än en ganska begränsad del av samhällets olika ekonomiska organisationer», samt att »flertalet i rådet förekommande frågor torde bli av så pass utpräglad akademisk karaktär, att de inte skulle uppväcka något egentligt intresse hos de utomstående, kungavalda ledamöterna». Särskilt den sista invändningen synes mig värd allt beaktande; skulle det vetenskapliga forskningsrådet tillföras dessa

<sup>13</sup> S. O. U. 1946: 74, sid. 164.

ledamöter, torde diskussionsnivån icke kunna hållas på det riktiga planet — det kan för övrigt ej begäras, att dessa ledamöter skulle ha mycken tid och särskilt intresse till övers för sammanträdena.

Det kan ej förnekas, att samhällsvetenskaperna mer än andra vetenskaper böra uppehålla kontakten med det politiska arbetet och det är möjligt, ehuru ingalunda självfallet, att samhällsvetenskapens önskemål lättare tillgodoses, om rådet innefattar även två direkt av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Även om jag icke intar en lika negativ inställning till dessa ledamöters medtagande i det samhällsvetenskapliga rådet som den ovannämnde reservanten, anser jag dock att nackdelarna överväga och att ordföranden kan uppehålla kontakten med statsmakterna och intresseorganisationerna. Om de båda kungavalda ledamöterna medtagas, docentrepresentanten blir rådets sekreterare och ett särskilt rättsvetenskapligt råd upprättas, skulle det samhällsvetenskapliga rådet omfatta sju ledamöter — vilket är ett rimligt antal.

Synbarligen efter stor tvekan och »av praktiska skäl» har kommittén förordat, att det samhällsvetenskapliga rådet skall bli ett samhälls- och rättsvetenskapligt råd. Samtliga juridiska fakulteter torde dock önska en annan rådsrepresentation än den föreslagna; tydligast juridiska fakulteten i Lund, som vid remissbehandlingen av såväl 1944 som 1946 års förslag uttalat sig till förmån för ett självständigt rättsvetenskapligt forskningsråd. Ett sådant råd borde lämpligen, jämte en av Kungl. Maj:t utsedd ordförande, bestå av tre ledamöter (med suppleanter) företrädande rikets tre juridiska fakulteter samt därjämte — såsom föreslagits av juridiska fakulteten i Uppsala — av tre praktiska rättslärdar, nämligen en domare, en advokat och en representant för administrationen. Det rättsvetenskapliga forskningsrådet skulle alltså bestå av sju ledamöter. Sekreteraren bör vara docent i rättsvetenskapligt ämne. Ordföranden, ledamöterna och sekreteraren förordnas på tre år, alla — utom ordförande och sekreterare — utan rätt till återval.

Gentemot förslaget om ett gemensamt samhälls- och rättsvetenskapligt råd kunna följande fyra argument anföras: 1) Inom ett sådant råd skulle rättsvetenskapen komma i så utpräglad minoritet, att det kan ifrågasättas, om icke samarbetet mellan samhällsvetenskap och rättsvetenskap snarare skulle motverkas än befördras genom en sådan ordning. 2) Förslaget att vid val av rättsvetenskapliga ledamöter i rådet en av de tre juridiska fakulteterna vid vart tredje valtillfälle icke deltager i valet måste betecknas som

föga tilltalande; en sådan procedur kan ej bidra till samarbete mellan de tre fakulteterna. 3) Som de anslag, vilka komma att ställas till rådets förfogande, måste fördelas mellan de samhälls- och rättsvetenskapliga ämnena, kunna meningsskiljaktigheter icke undgås, varigenom det goda samarbete, som nu råder mellan rätts- och samhällsvetenskap, skulle kunna äventyras; ifall Kungl. Maj:t — i beaktande av rättsvetenskapens och samhällsvetenskapens mycket olikartade metodik och problematik — från början uppdelar anslagssumman, är ju ett gemensamt råd utan mening. 4) Som kommittén med all rätt vill göra de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna till det samhällsvetenskapliga forskningsrådets basorganisation, är det föga konsekvent att i rådet införa en representation för en annan vetenskapsgrupp, som ej ingår i sagda basorganisation.

Till förmån för ett särskilt rättsvetenskapligt forskningsråd må följande argument anföras: 1) Det föreslagna rådet med ordförande och sex ledamöter utgör en enkel och klar lösning av det föreliggande problemet, varigenom rättsvetenskapen — liksom övriga vetenskaper<sup>14</sup> — erhåller en självständig forskningsorganisation. 2) Emedan tre av ledamöterna äro ombud för juridiska fakulteter, blir forskningsrådet ett gemensamt juridiskt-vetenskapligt arbetsutskott, som även med fördel kan behandla undervisningsfrågor av gemensamt intresse (läroböcker, kompendier, kurser etc.). De juridiska fakulteternas gemensamma konferenser, som intermittert hållas,<sup>15</sup> visa bäst, att det föreligger ett behov av ordnat samarbete på området; det rättsvetenskapliga forskningsrådet skulle givetvis stå som organisatör av dessa konferenser. 3) Även om den anslagssumma, som kan ställas till det rättsvetenskapliga forskningsrådets förfogande, icke blir betydande, skulle därmed grunden ha lagts för fortsatt utveckling; kommittén har övertygande framfört just detta argument till förmån för de samhällsvetenskapliga fakulteterna, men argumentet har även slagkraft till förmån för det rättsvetenskapliga forskningsrådet. 4) Kostnaderna för ett rättsvetenskapligt forskningsråd av angiven omfattning bli obetydliga; i själva verket torde de icke mycket överskrida den ersättning, som skulle utgå till de rättsvetenskapliga och de båda av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna i det av kommittén föreslagna samhälls- och rättsvetenskapliga rådet.

<sup>14</sup> Naturvetenskapliga, medicinska och samhällsvetenskapliga forskningsråden, humanistiska fondens nämnd för humanistisk och teologisk forskning, ingenjörsvetenskapsakademien, jordbrukets forskningsråd.

<sup>15</sup> Senast i Uppsala 17—19 september 1945.

Det må slutligen framhållas, att ett särskilt rättsvetenskapligt råd alldeles icke kommer att framkalla en skilsmässa mellan rätts- och samhällsvetenskap. Kommittén avslutar karakteristiskt nog sin diskussion av hithörande spörsmål med följande, säkerligen välgrundade uttalande: »I den mån forskningsorganisationen kommer att ytterligare utbyggas, synes över huvud behovet av mer regelmässig samverkan mellan de olika råden göra sig starkt påmint».

Vi komma så till de fyra ledamöter i det samhällsvetenskapliga rådet, som skola företråda de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna på var och en av de fyra akademiska orterna. Ingen invändning skall riktas mot kommitténs förslag om ämnesgruppernas utbildning till valkollegier genom adjunktion av lärare vid lantbrukshögskolan (Uppsala universitet), socialinstitutet för södra Sverige och ev. en planerad handelshögskola i Malmö (Lunds universitet), handelshögskolan i Stockholm, skogshögskolan, tekniska högskolan och socialinstitutet i Stockholm (Stockholms högskola) samt handelshögskolan och socialinstitutet i Göteborg (Göteborgs högskola).<sup>16</sup> Genom dessa valkollegier skapas ett utpräglat, organiserat samband mellan samhällsvetenskaperna på varje akademisk ort, vilket säkerligen är av stor betydelse. Som kommittén framhåller, är valkollegiet i Stockholm visserligen omkring dubbelt så stort som vartdera av de tre övriga akademiska orternas valkollegier. Detta beror dels på Stockholms handelshögskolas stora lärarstab, dels på de fyra nationalekonomiska professurerna vid Stockholms högskola. Kommittén påpekar, att »handelshögskolans läroämnen icke helt motsvara universitetens och de allmänna högskolornas», varför rent numeriska synpunkter icke böra fälla utslaget. Härutöver kommer dock en annan omständighet: om det bestämmes, att rådets sekreterare skall vara docent i samhällsvetenskapligt ämne, är det ytterst sannolikt, ja, önskvärt, att han är knuten till högskola i Stockholm. Härigenom skulle alltså reellt huvudstaden få dubbel representation.

Därmed äro vi framme vid den svåraste punkten i det föreliggande organisationsproblemet. Kommittén bygger den samhällsvetenskapliga representationen på de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna, men kan med sin procedur icke hindra, att ett ämne

<sup>16</sup> En liten inävertens här insmugit sig beträffande handelshögskoleprofessorerna i rättsvetenskap med avseende på deras ställning i valkollegiet. Professorerna i rättsvetenskap vid handelshögskolan i Stockholm skall deltaga i valet inom Stockholms högskolas rätts- och statsvetenskapliga avdelning, men det lämnas inga direktiv för professorerna i rättsvetenskap vid Göteborgs handelshögskola. Vid val till ett rättsvetenskapligt forskningsråd torde båda dessa professorer lämpligen väljas tillsammans med Stockholms högskolas professorer i juridik.



blir företrätt av två vetenskapsmän, medan andra ämnen sakna företrädare. Man säger visserligen: »I de fall, då till behandling uppkommer fråga, där tillräcklig sakkunskap icke finnes företrädd i rådet, bör till rådet adjungeras särskild sakkunnig.» Men denna lösning ges ingen kodifierad form.

Reservanten, professor Gustaf Åkerman, har observerat denna svaghet och vill därför frångå principen om de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna som basorganisation. Därmed ställer han sig i själva verket kritisk mot betänkandets grundtanke, som vill bygga forskningsrådet på underlag av de akademiska orternas samhällsvetenskapliga organisation. Frånsett denna inkonsekvens ger det i reservationen framställda schemat ej heller någon lösning av det föreliggande problemet. Det föreslås nämligen, att fem sektioner välja var sin representant i rådet. Dessa sektioner avse national-ekonomi, statskunskap, statistik,<sup>17</sup> geografi och sociologi och i desamma ingå professorerna, jämte varje professors äldste docentstipendiat, i sagda ämnen vid rikets samtliga universitet, högskolor och handelshögskolor. Till statskunskapen räknas enligt denna sektionsindelning såväl statsrättsprofessorerna som föreståndarna för socialinstituten, till geografin även skogs- och lantbruksekonomi samt till sociologien eventuellt även socialpsykologi. Ingen sektion för historia — samtidshistoria eller ekonomisk historia — förutses.

Med dessa gemensamt av varje sektion valda representanter för fem ämnen finnes ingen garanti för att icke ett universitet blir representerat med två vetenskapsmän, medan ett universitet blir helt utan företrädare. Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet skulle därmed faktiskt sakna underbyggnad av samhällsvetenskapliga ämnesgrupper, sektioner eller fakulteter; det skulle bli ensamt i sitt slag och skulle icke kunna fungera som de övriga forskningsråden.<sup>18</sup> Denna väg måste därför förklaras oframkomlig.

Slutligen föreslår kommittén, att en docent ingår i rådet. Denne skall tillhöra juridisk fakultet eller representera ett av de ämnen,

<sup>17</sup> I sektionen för statistik skulle vid val av rådsledamöter även ingå cheferna för statistiska centralbyrån och kommerskollegii statistiska byrå samt en representant för socialstyrelsens statistik, »Genom sistnämnda administrativa personer skulle säker kontakt vinnas med de viktigaste organen för den officiella socialvetenskapliga forskningen, vilket däremot ej sker enligt majoritetsförslaget». Frågan är dock, om denna önskvärda kontakt kan nås endast genom en valprocedur vart tredje år. Givet är, att det samhällsvetenskapliga rådet bör stå i förbindelse med nämnda institutioner och även med konjunkturinstitutets nämnd samt med ett eventuellt statistikkollegium.

<sup>18</sup> Jfr förf:s »Den samhällsvetenskapliga organisationen», Statsvetenskaplig Tidskrift 1946, sid. 231.

som ingå, i de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna, men får ej tillhöra en av dessa grupper (som preceptor). Valet skulle ordnas av Sveriges docentförbund. Kommittén har fullständigt rätt i, att de yngre samhällsvetenskapliga forskarnas mening bör vara företrädd i rådet; man kan ju säga, att den stora reform inom den samhällsvetenskapliga organisationen, som nu pågår, väsentligen hämtat sina impulser från de yngre generationerna. Som kommittén framhåller, skulle docenternas deltagande i valet till rådsledamöter knappast vara ändamålsenligt och ej heller tillfyllest. Om det däremot bestämmes, att rådets sekreterare skall vara docent i samhällsvetenskapligt ämne, har man skapat en garanti för att de yngre forskarnas intressen verkligen beaktas. Egendomligt nog har kommittén icke alls berört sekreterarens kompetens och befogenheter. Om det samhällsvetenskapliga rådet begränsas till ordförande, sekreterare och fyra ledamöter, torde docenternas representant faktiskt få en starkare ställning som sekreterare i ett sådant råd än som ledamot i ett samhälls- och rättsvetenskapligt råd om tio ledamöter.

IV. Efter denna kritiska diskussion av kommitténs och reservationens alternativ äro vi nu beredda att framlägga ett förslag, som skall lösa de skilda organisatoriska, reella och formella, svårigheterna.

I överensstämmelse med kommitténs grunduppfattning om det samhällsvetenskapliga organisationsproblemet bör det samhällsvetenskapliga rådet bliva ett *de samhällsvetenskapliga ämnesgruppernas arbetsutskott*. Rådet bör därför — jämte av Kungl. Maj:t utsedd ordförande — bestå av endast *fyra ordinarie ledamöter*, valda av de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna, som i enlighet med kommitténs förslag kompletterats till valkollegier för varje akademisk ort. Valet sker vart tredje år i maj månad på varandra följande helgfria måndagar (eller närmast följande helgfria dagar), varvid i ordning utses en representant för Stockholm, Uppsala, Lund och Göteborg. Det ämne, som blivit representerat genom valet i Stockholm, får ej besättas av de övriga valkorporationerna; sedan Uppsala valt, äro två ämnen uteslutna och sedan Lund valt, tre. Vid nästa valtillfälle får ingen valkorporation välja någon företrädare för samma vetenskap, som under senast förflutna period företrätt resp. akademiska ort.

För att rådet alltid skall ha tillgång till expertis omfattande hela det samhällsvetenskapliga området bestämmes, att de ämnen, som

icke bliva representerade genom ordinarie ledamöter (ortsombud), skola företrädas av *adjungerade ledamöter*. Sedan alltså de fyra ordinarie ledamöterna utsetts genom val på de fyra akademiska orterna, välja professorerna (och preceptorerna) i de icke representerade ämnena gemensamt var sin adjungerade ledamot. Sistnämnda för universiteten och högskolorna gemensamma val anordnas lämpligen av rådet självt (ordförande, ordinarie ledamöter och sekreterare). Kommittén har räknat med sex samhällsvetenskapliga ämnen, vilket skulle innebära två adjungerade ledamöter. Som ovan framhållits är det troligt, att ämnena inom den samhällsvetenskapliga fakulteten snart nog kunna ökas. Det är därför av särskild vikt, att man låter rådets ordinarie ledamöter representera var sin akademiska ort, varigenom man erhåller en fast, oföränderlig princip för rådets utformning. De adjungerade ledamöternas antal kunna däremot ökas, allteftersom den samhällsvetenskapliga organisationen vid universitet och högskolor växer ut.

De ordinarie och adjungerade ledamöternas suppleanter, vilka skola företräda samma ämne och samma ort som sagda ledamöter, utses samtidigt och på samma sätt som dessa. Någon svårighet att följa denna regel vid suppleantval torde icke föreligga, då det alltid på varje akademisk ort kommer att finnas annan professor eller en docent i den ordinarie eller adjungerade ledamotens ämne.

Ordföranden, som skall vara en ämbetsman i framskjuten ställning, utses av Kungl. Maj:t för en tid av tre år. De ordinarie och adjungerade ledamöterna väljas för en tid av tre år. Sekreteraren, som skall vara docent i samhällsvetenskapligt ämne, utses av det nykonstituerade rådet för en tid av tre år; härvid bör rådet välja en av tre personer, föreslagna av Sveriges docentförbund. Ordförande och sekreterare kunna utses för ytterligare en treårsperiod, men ordinarie och adjungerade ledamöter må ej omväljas. 1944 års kommitté föreslog, att vid det första valtillfället två ledamöter utses på fyra år och två på två år, övriga ledamöter på tre år och ordföranden på fem år. »För att garantera en viss kontinuitet inom denna (vetenskapliga) del av rådet», förordar även socialforsknings-sakkunniga en liknande anordning: »De två juridiska ledamöterna jämte docentrepresentanten skola vid första valtillfället utses för endast två år.» Frånsett det förhållandet, att sistnämnda tre ledamöter icke förekomma i här föreslagna form av samhällsvetenskapligt råd, kan det tryggt påstås, att hela denna echelongerade valkonstruktion icke har något nyttigt ändamål och

därför bör utgå. Kontinuiteten uppehålls inom de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna och någon extra kontinuitet inom rådet — utöver den av ordförandens och sekreterarens återvals rätt markerade — synes ej motiverad.

I enlighet med den praxis, som nyligen fastlagts av det naturvetenskapliga forskningsrådet kan det förutses, att det samhällsvetenskapliga forskningsrådet sammanträder en gång i månaden under terminerna (alltså en gång under vardera av månaderna september—december och februari—maj). De adjungerade ledamöterna kunna då tänkas bli kallade att delta i tre av de åtta sammanträdena per akademiskt år (lämpligen vid sammanträdena i september, december och maj). Skulle forskningsrådets sammanträden inskränkas till två gånger per termin, synes de adjungerade ledamöterna endast ha att delta under ett av de båda sammanträdena.

Slutligen bör det påpekas, att Stockholm som akademisk ort, med hänsyn till att dess valkollegium är ungefär dubbelt så stort som vartdera av övriga tre orters, erhållit följande fördelar: Vid valet av ordinarie ledamöter väljer Stockholm först och har därför vid de första valtillfällena större valfrihet än övriga orter. Det är önskvärt och sannolikt att sekreteraren som regel kommer att vara docent vid Stockholms högskola och det är därjämte troligt, att en av de båda adjungerade ledamöterna — framdeles komma dessa som sagt att bli fler — även blir en vetenskapsman vid akademisk institution i Stockholm. Slutligen tillkommer den fördelen, att förhandlingarna komma att förläggas till huvudstaden, varigenom rådets kontakt med därvarande högskolor blir ännu lättare att upprätthålla än med de övriga tre orternas universitet och högskolor. Beaktas samtliga dessa tre fördelar måste det sägas, att ovanstående förslag väl kompenserar Stockholm för dess större valkollegium, vilket däremot icke är fallet med kommitténs förslag.

Det bör kanske ytterligare understrykas, att dubbling icke förekommer varken beträffande representerade orter eller representerade ämnen. Vad ämnena angår, är det endast sekreteraren, vilken kan vara docent i ett samhällsvetenskapligt ämne, som redan företrädes av ordinarie eller adjungerad ledamot; men sekreteraren har ju i denna funktion samt som representant för docenterna (och sannolikt som Stockholmsdocent) ingen uttalad befogenhet att företräda visst ämne. Socialforsknings sakkunnigas betänkande visar bäst, att objektiviteten icke äventyras med en sådan

ordning. De (båda) adjungerade ledamöterna komma givetvis att företräda akademisk ort, som redan representeras av ordinarie ledamöter (ortsombud), men de adjungerade ledamöterna ha endast befogenhet att yttra sig om sina egna ämnen — ej om de samhällsvetenskapliga ämnesgruppernas gemensamma intressen i den mån dessa beröra de skilda orternas andel i de disponibla anslagen.

Ett förverkligande av här framlagda förslag skulle alltså kombinera principen om samtliga akademiska orters och samtliga samhällsvetenskapliga ämnens representation i det samhällsvetenskapliga forskningsrådet utan dubblering. Betänkandet om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd (1944), socialforskningskommitténs föreliggande betänkande samt till detsamma knutna reservation ha sökt förena båda dessa principer utan att lyckas därmed. Enligt vårt förslag ha de båda principerna kombinerats på enklast tänkbara sätt och rådet därigenom fått en för effektivt arbete väl skickad utformning.

V. Socialforskningskommitténs diskussion av det samhällsvetenskapliga rådets *uppgifter* är väl genomtänkt och kan säkerligen läggas till grund för arbetet, då rådet träder i funktion. Detta gäller i första hand principerna för anslagsfördelningen bland enskilda forskare och institutioner, varvid kommittén med rätta framhåller, att rådets uppgift ej är att dirigera forskningen utan att bereda institutioner och forskare trygghet vid undersökningarnas planering och utarbetande. De sakkunniga beakta även, att lämpliga läroböcker för närvarande saknas på många viktiga samhällsvetenskapliga områden, varför anslag behövas även för att fylla denna brist.

Vidare förordas, att myndigheter och kommittéer höra hänvända sig till rådet för att erhålla anvisning på lämplig arbetskraft — seminarieuppsatserna giva ofta god ledning vid urvalet, och sådana uppsatser kunde mången gång komma till praktisk användning. Rådets verksamhet som remissinstans skall ej bli omfattande, ty då de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna (fakulteterna) upprättats, finnas där sakkunniga remissorgan att tillgå.

För att stödja de internationella förbindelserna bör rådet bl. a. lämna anslag för översättning av svenska samhällsvetenskapliga skrifter. Därjämte bör en tidskrift på internationellt språk utgivras, innehållande originalartiklar, översatta artiklar ur svenska och ev. andra nordiska tidskrifter, recensioner och referat av svenska (ev.

även andra nordiska) vetenskapliga undersökningar och praktisk-politiska utredningar. Alla dessa förslag äro förträffliga och böra med det snaraste förverkligas.

Det är endast beträffande en av det samhällsvetenskapliga forskningsrådets uppgifter, som en viss modifikation enligt min mening vore önskvärd. Det gäller rådets åligganden såsom organisatör av samhällsvetenskapliga konferenser. Kommittén föreslår, att en konferens hålles vart tredje år inom varje ämne, varvid två ämneskonferenser förekomma varje år.<sup>19</sup> »Om det befinnes önskvärt att anordna gemensamma överläggningar mellan olika ämnesgrupper, kunde detta dels regelbundet ske mellan de två samma år sammanträdande grupperna, varvid eventuellt turordningen kunde successivt förändras, dels kunde medel reserveras under ett eller två år för hållande av mer omfattande konferenser.» Detta förslag är knappast välbetänkt: Varför skulle samarbete mellan de skilda ämnena anordnas två och två? En successivt förskjuten turordning skulle ju kräva lång tidrymd, inñan varje ämne på konferens kommit i kontakt med varje annat ämne. Vida bättre är, att de samhällsvetenskapliga konferenserna hållas vart tredje år *samtidigt för alla ämnen*; konferenserna kunna med fördel förläggas i tur och ordning till en av de fyra akademiska orterna.<sup>20</sup> De skilda ämnena skulle första konferensdagen sammanträda var för sig, andra dagen till gemensam diskussion av teoretiska, främst metodologiska, spörsmål; tredje konferensdagen skulle ägnas gemensam debatt av praktisk-politiska frågor. Till konferenserna skulle inbjudas ej blott de samhällsvetenskapliga ämnesgruppernas ledamöter utan alla lärare samt studenter med fil. lic. examen i samhällsvetenskapliga ämnen och därjämte ett begränsat antal intresserade

<sup>19</sup> Betänkandet räknar här med sex »ämnesgrupper» — rättsvetenskap, nationalekonomi, statistik, statskunskap, kulturgeografi och sociologi. Om rättsvetenskapen får ett särskilt forskningsråd, medan å andra sidan fler ämnen — såsom samtidshistoria och socialpsykologi — tillkomma, rubbas denna plan. Att betänkandet i detta sammanhang betecknar ämnena som »ämnesgrupper» är mindre lämpligt, eftersom det kan vålla missförstånd och förväxling med de samhällsvetenskapliga ämnesgrupperna vid universitet och högskolor.

<sup>20</sup> Om den av socialvetenskapliga forskarföreningen anordnade konferensen — i Stockholm den 29 september—1 oktober 1945 — kan betraktas som den första samhällsvetenskapliga konferensen, skulle nästa konferens lämpligen hållas i Uppsala under första hälften av september 1948. En av det samhällsvetenskapliga rådet organiserad konferens skulle självfallet ge vida större behållning än nyssnämnda, i mycket improviserade konferens, som närmast avsåg att återknyta banden mellan de nordiska samhällsvetenskapsmännen. De ämnespedagogiska frågor, som nästan helt upptagit socialvetenskapliga forskarföreningens årsmöten kunna nu överflyttas på det samhällsvetenskapliga rådet och av detsamma organiserade konferenser.

personer inom förvaltning och samhällsliv.<sup>21</sup> Det synes uppenbart, att sålunda organiserade samhällsvetenskapliga konferenser vida bättre skulle motsvara de sakkunnigas intentioner — såsom de i övrigt framgå av förslagen om de samhällsvetenskapliga fakulteterna och det samhällsvetenskapliga forskningsrådet — än den splittrade konferensform, som kommittén i största korthet föreslår.

VI. Otvivelaktigt kommer det samhällsvetenskapliga rådet att fylla en viktig uppgift, då det nu — liksom övriga forskningsråd — fotas på vid universiteten organiserade ämnesgrupper resp. sektioner eller fakulteter. Ett råd, grundat på ett antal för universiteten och högskolorna gemensamma ämnessektioner, skulle icke fungera på det sätt, som de sakkunniga avse, ty det skulle ej nöjaktigt kunna uppehålla kontakten med de vetenskapliga arbetsplatserna och — än viktigare — det skulle ej tillräckligt befördra samarbetet mellan de skilda samhällsvetenskapliga ämnena.

Om främjande av samarbetet mellan de skilda samhällsvetenskapliga ämnena är det samhällsvetenskapliga forskningsrådets ena väsentliga ändamål, är anslagsbevillningen till institutionerna rådets andra fundamentala uppgift. Ifall ett samhällsvetenskapligt råd fungerat under det senaste kvartseket, skulle otvivelaktigt stora resultat vunnits, vilka i hög grad gynnat ej endast den vetenskapliga utvecklingen utan även det omfattande sociala och ekonomiska reformarbete, som under denna tid bedrivits i vårt land. Å andra sidan måste det sägas, att anslagsfördelningen har sina risker. Det saknas förvisso icke exempel på såväl statliga som på annat sätt tillkomna undersökningar och utredningar, vilkas resultat ingalunda svara till de nedlagda kostnaderna. Att ständigt beakta det samhällsvetenskapliga arbetets mål och medel, att sammanställa väntade och förverkligade resultat med begärda och utanordnade anslag, att väga kvalitativa och kvantitativa synpunkter mot varandra blir sålunda det samhällsvetenskapliga forskningsrådets svåraste men också mest betydelsefulla uppgift.

<sup>21</sup> Utöver de av kommittén proponerade sektionerna — för nationalekonomi, statistik, statskunskap, kulturgeografi och sociologi — borde vid konferenserna även organiseras sektioner för samtidshistoria (modern politisk och ekonomisk historia), företagsekonomi och socialpolitik. Med tanke på det omfattande sociala reformarbetet med dess speciella problematik synes en särskild konferenssektion för socialpolitik synnerligen befogad. Jfr förf:s »Samhällsvetenskaplig forskning», Stockholm 1944, sid. 15 (sektion 4) samt »Den samhällsvetenskapliga organisationen», Statsvetenskaplig Tidskrift 1946, sid. 230—234.

# ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

**Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1947 års riksdag.** I prop. nr 21 föreslås en sådan ändring av RF § 12 att utrikesnämnd eller *utrikesutskott* erhåller tillfälle att yttra sig, innan överenskommelse ingås, varigenom främst skulle ernås en kodifiering av redan tillämpad praxis.

Ett stärkande av riksdagens inflytande över avgörandet av *utrikesfrågor* påyrkas i motioner av hrr Herlitz (h) och Håstad (h). I den förra (I:13) framhålles betydelsen av stadgandet i RF § 12 att utrikesnämnden skall beredas tillfälle yttra sig om överenskommelse, som är av större vikt men ej angår fråga, som riksdagen äger avgöra. Ett respekterande av denna bestämmelse är så mycket mer viktigt, som regeringens maktbefogenheter under senare år betydligt utvidgats. Detta har vid flera tillfällen påtalats i riksdagen samt även av Brusewitz i denna tidskrift (1946, s. 76 f.). Av ännu större betydelse är emellertid respekterande av bestämmelsen i RF § 54 att rådplägning med utrikesnämnden skall äga rum »före avgörandet». Herlitz ifrågasätter därvid om icke en formulering, som diskuterades av 1919 års kommitté, att nämnden skulle »yttra sig så tidigt, att deras yttrande kan öva inflytande på ärendets avgörande» varit bättre. Atminstone med denna formulering skulle nämnden höras före meddelande av instruktioner till förhandlare (jfr uttalande i KU:s dechargebetänkande 1930, som av AK med gillande lades till handlingarna).

Mycket skulle vinnas genom en rationalisering av nämndens verksamhetsformer. Det ifrågasättes sålunda, om icke bruket att till ledamöterna i förväg utskicka handlingarna i ett ärende börde utvidgas. Viktigare frågor borde behandlas vid minst tvenne sammanträden, så att icke nämnden behöfve fatta ståndpunkt omedelbart efter föredragningarna. Vissa av nämndens uppgifter skulle kunna överflyttas på utskottet. Motionären ifrågasätter slutligen, om icke utskottet och nämnden äro för stora, isynnerhet sedan suppleanterna 1941 erhållit tillstånd deltaga i nämndens sammanträden. Viktigare frågor kunde hänskjutas till en mindre delegation, bestående av en representant för varje parti.

Hr Håstad (II:197) utgår både från att handelsfrågorna under de närmaste åren komma att dominera inom utrikespolitiken, och att dessa frågor komma att få en förstärkt politisk accent, då allt flera stater centraliserat utrikeshandeln. Vid ingäendet av handelspolitiska överenskommelser komma politiska och ekonomiskt-kommersiella synpunkter att bli lika vik-



tiga. Ett ökat utrymme måste då ges i utrikesutskott och utrikesnämnd åt de olika partiernas kommersiella expertis. Utrikesutskottet består f. n. av 32 ledamöter mot ett 50-tal i bevillningsutskottet, som tidigare beredde traktatfrågorna. I första hand ha dessutom partiledarna insatts i utrikesutskottet. En utökning av medlemsantalet skulle visserligen kunna bidraga till att regeringens meddelsamhet inskränkes och att alltså riksdagens inflytande på utrikespolitiken minskas. Motionären anser det därför icke lämpligt att öka antalet ordinarie ledamöter, men att man kan överväga en utökning av antalet suppleanter. Det förutsättes därvid, att icke alla suppleanter skola inkallas till sammanträdena eller också att nämnden skulle arbeta på delegationer. Detta förslag kunde ytterligare utvidgas till skapandet av en självständig delegation att fungera som nämnd respektive utskott för handelspolitiska frågor.

I likalydande motioner av hrr Herlitz (I: 16) och Haeggbloom och Nolin (h) (II: 29) yrkas på ökad *medbestämmanderätt för riksdagen beträffande författningar, som innebära väsentliga ingrepp i medborgares frihet och egendom*. För flertalet rättsstater gäller numera att sådana frihetskränkningar endast kunna äga rum genom lag och alltså med riksdagens godkännande. Ett undantag utgör vår RF, som i sin § 89 ger konungen vidsträckta maktbefogenheter ifråga om »lagar och författningar som rikets allmänna hushållning röra». Regeringens maktbefogenheter enligt denna § har tidigare minskats, varför man för något tiotal år sedan, trots att en otvetydig klarhet icke uppnåtts, icke ansåg att tolkningen och tillämpningen av § 89 innebar något allvarligt konstitutionellt problem. De uppnådda resultaten fixerades 1941 i förslaget till omformulering av RF § 16, där inskränkningar i »svensk medborgares personliga frihet ävensom frihet i utövande av näring eller yrke» förklarades endast kunna ske genom lag stiftad av konung och riksdag (S. O. U. 1941: 20, s. 6).

Efter världskrigets utbrott har läget fullständigt ändrats. Dels har regeringen utrustats med extraordinära befogenheter. Framförallt har den emellertid byggt sin ökade maktutövning på befogenheter härledda ur § 89. Så skedde omedelbart efter krigsutbrottet och tillvägagångssättet försvarades av statsrådet Möller vid besvarandet av en enkel fråga av hr Herlitz i FK den 25 okt. 1939. I sin replik deklarerade hr Herlitz, att det vore riktigare, att regeringen av riksdagen förskaffade sig fullmakt. Betänkligare är, att regeringen även efter krigets slut utnyttjar de möjligheter § 89 ger, vilket framhävdes av reservanter till KU:s dechargebetänkande 1946.

Någon grundlägsändring erfordras icke för upphävande av denna nya praxis. Motionärerna föreslå i stället att riksdagen i skrivelse måtte hemställa, att Kungl. Maj:t ville för godkännande underställa riksdagen författningar med stöd av vilka ingrepp sker i medborgarnas frihet och egendom.

Riksdagens *kontrollmakt* behandlas i flera motioner. Sälunda föreslås i likalydande motioner av hr Schlyter (s) m. fl. (I: 17) och av hr Rylander (fp) m. fl. (II: 28) inrättande av en *riksdagens ombudsman för övervakning av frihetsberövanden*. Formellt ligga dessa frågor under JO's och MO's hand-

läggning, ehuru de tyvärr icke kunnat ägna tillräcklig tid åt dem. Andra övervakningsorgan äro sinnessjuknämnden, interneringsnämnden och ungdomsfängelsenämnden. Flera av dessa ha emellertid snarast kommit att bli organ för samhällets skyddsintresse gentemot för tidiga utskrivningar. Vid deras sida erfordras därför en riksdagens ombudsman. Då grundlagsändring erfordras föreslås, att riksdagen måtte anhålla om utredning och förslag till 1948 års riksdag.

I en utförlig motion behandlar hr Herlitz (I 15) riksdagens kontrollmakt i sin helhet och lämpliga åtgärder för dess stärkande. Medan denna i huvudsak kvarstår oändrad sedan 1809, ha riksstyrelse och förvaltning genomgått en oerhörd utveckling, isynnerhet under det senaste årtiondet. De nuvarande kontrollorganen äro därför icke längre tillräckliga. Minst effektiv är KU's granskning av statsrådsprotokollen. Motionären anser, att detta delvis beror på den enligt honom felaktiga uppfattningen, att en anmärkning enligt RF § 107 utgör en prickning av vederbörande statsråd. (Att en sådan uppfattning framkommit synes dock ganska naturligt, då enligt §:n anmärkning endast kan leda till att riksdagen hos konungen skriftligen anmäler sin önskan, att han ville ur statsrådet och ifrån ämbetet skilja den, emot vilken anmärkning blivit gjord.) KU's kontroll har vidare ansetts endast kunna gälla formella felaktigheter och har icke möjliggjort ett bedömande, huruvida statsrådets rådslag varit ändamålsenliga och gagneliga. Slutligen är arbetsmaterialet så stort, att utskottet icke kan göra några självständiga iakttagelser av större räckvidd och betydelse. Utskottet kan icke heller liksom JO, MO och statsrevisionen införskaffa ytterligare utredning till klarläggande av vad som icke upplyses i statsrådsprotokollen.

Statsrevisionens arbete är effektivare. Det påpekas dock, att riksdagens begäran 1944 om vidgad rätt till granskning av de statliga bolagen ej lett till något resultat. Revisionen har hittills inskränkt sig till granskning av företag lydande under Kungl. Maj:t men ej vågat sig på ett bedömande av åtgärder vidtagna av Kungl. Maj:t. Även JO's och MO's granskning har varit effektiv så långt den sträcker sig. Regelbunden kontroll skulle emellertid behövas över all den verksamhet, där staten ger lån, bidrag och understöd åt enskilda, till förebyggande av att statens ekonomiska intresse eftersättes. Som lämpliga åtgärder för effektivisering av kontrollen föreslås, att statsrevisionen skulle få vara samlad en längre tidrymd, och att den till sitt förfogande finge ett helårsanställt kansli. En samordning med andra kontrollorgan, främst sakrevisionen, vore önskvärd. En samverkan mellan riksdagens kontrollorgan är även önskvärd. Sälunda borde JO och MO delge KU sina erfarenheter rörande olika regeringsåtgärder. RF § 107 borde även ändras så att KU's verksamhet ej enbart ginge ut på ansvarsutkrävande utan främst på åstadkommande av rättelse. I ytterligare en motion föreslår hr Herlitz (I: 30) en vidsträcktare publicering av Kungl. Maj:ts beslut i statsrådet. Främst de stora maktbefogenheter, som nu samlats i Kungl. Maj:ts hand, gör det ur den medborgerliga rättssäkerhetens synpunkt angeläget att få en överblick över, hur långt de sträcka sig och vad de innebära för den enskilde. Lika väl som domstolarnas domar vila Kungl. Maj:ts i statsrådet fattade beslut ofta på betydelsefulla ståndpunkts-taganden till lagars och författnings tolkning och till rättsliga spörsmål

i övrigt. Det vore därför önskvärt, att icke enbart själva besluten utan även motiveringarna publicerades.

Hr Fast (s) och hr Herlitz föreslå slutligen (II:27, I:14), att granskningen av statsrådsprotokollen i utrikesärenden överflyttas till utrikesutskottet. Den av KU verkställda granskningen är icke tillräckligt effektiv, då statsrådsprotokollen här icke ge tillräcklig vägledning. Dessutom råder inom utskottet alltid ovisshet om i vilken mån regeringens åtgärder varit föremål för rådslag i utrikesnämnden, dels även farhågor för att en framställd anmärkning skulle medföra ogynnsamma utrikespolitiska återverkningar. I båda fallen verkar utskottets bristande orientering hämmande på dess granskande verksamhet. Endast i utrikesutskottet finnes tillräcklig sakkunskap för bedömande av regeringens åtgärder. Då ett sådant förslag tidigare framkom, avvisades det som olämpligt, då de personer som först i nämnden fått del av och kanske även godkänt regeringens politik icke voro skickade att senare i utskottet kritiskt nagelfara densamma. Motionärerna polemiserar mot denna uppfattning och framhålla bl. a., att kravet på en närmare kontakt mellan utrikesnämnd och riksdag skulle tillgodoses, om de ledamöter, som i nämnden kritiserat regeringens åtgärder, fingo framlägga sin ståndpunkt för riksdagen i dechargebetänkandet. Om en sådan uppdelning av dechargearbetet genomföres, måste hänsyn tagas till att utrikespolitiska ärenden handläggas av andra departement än utrikesdepartementet.

Frågan om *gift kvinnas medborgarrättsliga ställning* behandlades av 1944 års riksdag. De framlagda ändringsförslagen avvisades då, under hänvisning till att ändring först borde ske i internationellt sammanhang. Frågan har sedan dess ytterligare aktualiserats i samband med omvälvningarna under och efter kriget. Fröken Ebon Andersson (h) (I:68) framhåller sålunda, att en rad i Tyskland gifta kvinnor återvänt hit som regel i avsikt att stanna här. Den nuvaranda medborgarskapslagen möjliggör för dem att återfå sitt svenska medborgarskap, först om de kunna erhålla ett medgivande från det främmande landet om annullering av medborgarskapet därstädes. Under det nuvarande läget i Tyskland kan ett sådant medgivande icke erhållas, och de kunna alltså icke återfå sitt svenska medborgarskap. I motionen yrkas på skyndsam utredning och proposition om möjligt redan till innevarande riksdag om ändring av detta förhållande.

I en bondeförbundsmotion framlagd av hr Nilson i Spånstad m. fl. (II:26) angripes tendensen till *centralisering av både den statliga och den privata verksamheten till Stockholm*. Denna har bl. a. lett till en ogynnsam befolkningsfördelning och till att stora inkomster hopas i Stockholm, medan landsorten utarmas. Den påräknade vinsten av centraliseringen anser motionärerna dessutom ha förbytt i betydande kostnadsökningar. Den vidgade byråkratiseringen har lett till ett alltför omständligt och tidsödande förfarande med en tyngande pappersexercis. En rad exempel ges på områden, där utan vidare en decentralisering av avgörandet skulle kunna genomföras. Motionärerna föreslå, att riksdagen måtte uttala sig för en

sådan och hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning för de fall där ändring av nuvarande bestämmelser erfordras.

1942 års revisorer uttalade sig enhälligt för inrättande av en *lönedomstol* för behandling av löne- och pensionsärenden. Härigenom skulle bl. a. vinnas ett säkrare och snabbare avgörande av hithörande ärenden. Regeringsrättens och kammarrättens arbetsbörda skulle även lättas. 1943 års riksdag avlät en skrivelse med begäran om utredning. I motion av hrr Håstad och Holmström (h) (II: 200) föreslås, att riksdagen i skrivelse skulle begära att denna utredning nu måtte igångsättas.

Hrr Lindahl m. fl. (s) framhålla (II: 82), att *formella kompetensvillkor uppställts för en rad statliga befattningar*. I flertalet fall gäller emellertid att dessa krav sakna värde och att de praktiska erfarenheter tjänstemannen inhämtar under arbetet i verket äro av dominerande betydelse för hans förmåga att väl utföra de med tjänsten förenade göromålen. Bestämmelserna begränsa vederbörande myndighets valfrihet och kunna bidra till att den för en befattning mest skickade får stå tillbaka för en mindre skickad, som fyller de formella kompetenskraven. Motionärerna yrka att riksdagen principiellt måtte uttala sig för en modifiering av dessa bestämmelser och i skrivelse begära en utredning av frågan.

Under senare år har i Sverige diskuterats möjligheten av en *ökad likstälthet* i avseende på förmåner och rättigheter mellan de egna medborgarna och *medborgare från de övriga nordiska länderna*. Sålunda avslöts 1945 en konvention mellan Sverige och Danmark om gemensam avtalsmarknad. Hr Herlitz föreslår nu ett fullföljande av dessa strävanden (I: 114). Som bilaga till motionen avtryckes ett hans föredrag inför ett nordiskt interparlamentariskt möte i Köpenhamn 1945. Till en början borde klargöras, vilken rättsställning de övriga nordiska ländernas medborgare enligt svensk rätt och praxis nu intaga. Härtill skulle knytas en undersökning i vad mån Sverige är berett att eventuellt på egen hand giva dem en förbättrad rättsställning. Slutligen borde Kungl. Maj:t hos övriga nordiska länders regeringar hemställa om samarbete för gemensam reglering av medborgarnas rättsställning i annat land än hemlandet.

Med stöd av en utförlig komparativ analys föreslår hrr Holmbäck och Lindblom (fp), att staten skulle övertaga vissa av de politiska partiernas kostnader för *riksdagsmannaval* m. m. (I: 70). Staten borde sålunda trycka valsedlarna och ombestyra deras distribution till de röstberättigade. Röstsedlar skulle även hållas tillgängliga på vallokalerna. Utom från trycknings- och distributionskostnaderna skulle partierna på detta sätt befrias från att avskrivna röstlängderna och att hålla ombud för utdelning av valsedlar vid vallokalerna.

I 40 § *lagen om val till riksdagen* stadgas, att valnämndsordförande årligen bl. a. genom ånons i ortspressen skall kungöra tid och plats för röstlängdens utläggande till granskning. Detta utgör enligt hr Bondeson (bf) m. fl. en omotiverad decentralisering av kungörandet och ett onödigt slö-

seri med allmänna medel (I: 6). Uppdraget borde i stället anförtros åt länsstyrelserna, varvid samtidigt en översyn av det stadgade formuläret för kungörelse borde genomföras. Motionärerna hänvisa härvid till en instruktiv artikel i Landskommunernas tidskrift (1946 s. 513 ff.).

Enligt 71 § vallagen skall valnämndsordförande föra en förteckning, som senare skall insändas till länsstyrelsen, över dem, som personligen eller genom en bevitnad ansökan per post, begärt röstlängdsutdrag. Vissa valnämndsordföranden ha tolkat bestämmelsen så, att de tillåtit den, som personligen infunnit sig, att avhämta röstlängdsutdrag jämväl för andra utan att anteckning därom gjorts i förteckningen. En ändring av denna praxis påyrkas av hr Fröderberg (fp) (II: 9).

Enligt 23 § i *kommunala vallagen* skall å valsedel utsättas partibeteckning. Därjämte kan över partibeteckningen tryckas en kartellbeteckning och mellan partibeteckningen och namnen en fraktionsbeteckning. Vid kommunalvalen 1946 gick Landsbygdspartiet bondeförbundet i en kommun fram med tre olika listtyper under samma kartell- och partibeteckning. Å den ena av dessa listtyper trycktes hela partinamnet på en rad, medan det på de båda andra trycktes på två rader. Vid sammanräkningen uppfattade länsstyrelsen de tvenne senare listtyperna som en enhet under partibeteckningen Landsbygdspartiet. Partiet gick därigenom förlustigt ett mandat. Besvär över sammanräkningen avslogs av regeringsrätten. I likalydande motioner föreslås med anledning härav hr Näsgråd m. fl. (bf) och hr Persson m. fl. (bf) (I: 115; II: 195), att riksdagen i skrivelse måtte begära ett sådant förtydligande av bestämmelserna i vallagen att förväxling av kartell-, parti- och fraktionsbeteckningar ej må förekomma.

Hr Holmbäck (fp) föreslår (I: 116) sådan ändring av *kommunala vallagen*, att municipalfullmäktigevalen sammanföras med landstingsmänna- och kommunalfullmäktigevalen till en förrättning.

I likalydande motioner föreslås hr Ivar Persson m. fl. (bf) och hr Hansson i Skediga m. fl. (bf) (I: 173; II: 194) ändring av 15 § *Lag om kommunalstyrelse i stad*, så att efter inkorporering det inkorporerade området bildar egen valkrets eller del av sådan. Vid de talrika inkorporeringarna under senare år har det hänt, att det nya området uppdelats på flera valkretsar, vilket minskat möjligheten för detsamma att erhålla en representant i fullmäktige. — Hr Lodenius (bf) m. fl. (I: 69) framhålla, att om vid den stundande kommunindelningen små kommuner sammanslås med stora, möjligheten för de förra att erhålla representanter i fullmäktige äro synnerligen små. Motionärerna föreslås därför sådan ändring av kommunallagarna, att kommunerna kunna utöka antalet ledamöter i fullmäktige utöver det nu stadgade maximiantalet.

Vid inkorporeringar ha under senare år ofta rena landsbygdsområden lagts till städer. I likalydande motioner av hr Heiding m. fl. (bf) och hr Svensson i Grönvik m. fl. (bf) (I: 220; II: 266) anföres som exempel att, medan Stockholm omfattar 13 700 hektar, har Karlskoga 43 000 och Sollefteå och Värnamo omkring 20 000 vardera. Dessa rena landsbygdsområden bli icke delaktiga av samma förmåner som invånarna i stadens tätbebyggda delar. Å andra sidan har bl. a. genom statliga bidrag möjlighet skapats att höja

den kommunala standarden på landet. Till årets riksdag lär komma att framläggas ett förslag, som ger möjlighet för kommun att antaga stadsplan för inom densamma belägen tätort utan att municipalsamhälle bildas. Något motiv för införlivande av rena landsbygdsområden med stad föreligger alltså icke, varför motionärerna föreslå, att riksdagen i skrivelse måtte uttala att sammanläggning av landsbygdsområde med stad eller köping endast må företagas då särskilt tvingande skäl därtill föranleda.

Genom tvenne regeringsrättsutslag den 26 okt. 1944 och 15 okt. 1946 upphävdes lokal myndighets beslut att vägra upplåta *samlingslokal till nazistisk sammanslutning*. I det förra fallet (i Göteborg) hade avslaget motiverats med att uthyrning endast kunde äga rum, då ändamålet med sammankomsten »befunnits tillgodose ett legitimt intresse». Regeringsrätten genmålde att »beslutet huvudsakligen grundats på hänsyn till den politiska uppfattning klaganden företräder» och att alltså förvaltningsnämnden överskridit sin befogenhet. Med hänvisning till den uppfattning, som i vårt land råder om den nazistiska rörelsen, yrka hr Adolfsson m. fl. (k) (II: 54) att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning och förslag till årets riksdag om sådan provisorisk lag att nazistiska organisationer förhindras hyra samlingslokaler, som ägas av det allmänna.

Ivar Besköw.

**Den fjärde franska republikens författning.** Den fjärde franska republiken har nu sent omsider, mer än två år efter sitt utropande, fått en författning. Provisoriet har avhysts, och de offentliga institutionerna ha fått konstitutionell grundval. Förloppet närmaste bakgrund skall i det följande i korthet skildras, i anslutning till min tidigare översikt över samma ämne i Statsvetenskaplig Tidskrift 1946, s. 271 ff.

Det i april 1946 slutgiltigt utarbetade första förslaget till ny fransk författning förkastades, såsom i årg. 1946, s. 281 berörts, genom folkomröstningen den 5 maj, och den 2 juni utsåg det franska folket en ny konstituerande nationalförsamling. Sin uppgift löste den andra konstituanten betydligt snabbare än föregångaren: efter föregående utskottsbehandling och debatt in pleno antogs det nya författningsförslaget (d. v. s. den nu gällande författningen) redan den 29 sept. av den konstituerande nationalförsamlingen.

Men så var också den andra konstituantens arbetsuppgift betydligt mindre omfattande än den förstas. Den andra konstituanten begränsade sig i själva verket till att på vissa punkter modifiera april-förslagets text. Det sistnämnda förslagets förkastande vållades tydligen av att endast två av de tre stora partierna, nämligen kommunisterna och socialisterna, hade ställt sig bakom det, under det att det tredje stora partiet, alltså MRP (»republikanska folk rörelsen») ogillade det och under folkomröstningen röstade »nej». Den andra konstituanten fattade det därför som sin uppgift att åstadkomma en kompromiss mellan vänsterpartierna och MRP, d. v. s. att från april-förslaget avlägsna de bestämmelser som mest ogillades av MRP.

Yad MRP främst hade ogillat i april-förslaget var bestämmelserna om enkammarssystem, sättet för republikens presidents och konseljpresidentens

tillsättande, samt frånvaron av stadganden om kontroll av lagarnas konstitutionalitet och garantier för författningens helgd. På alla dessa punkter försökte den andra konstituanten komma MRP till mötes.

I september-förslaget har nationalförsamlingen vid sin sida fått en andra kammare, som officiellt benämns le Conseil de la République och i debatten betecknades som en Chambre de réflexion. Den nya institutionen får nämligen ingen verklig lagstiftande makt. Medlemmarna av »republikens råd» få visserligen laginitiativ och begränsat budgetinitiativ samt kunna uttala sig för ändringar i eller helt förkasta lagförslag som nationalförsamlingen har antagit vid den första läsningen. Men nationalförsamlingen behöver inte ta hänsyn till rådets beslut annat än såtillvida som den måste granska dem, och det är vidare stadgat att nationalförsamlingen måste fatta sina beslut med öppen omröstning och med absolut majoritet, när dessa gå emot rådets. Republikens råd sammanträder samtidigt med nationalförsamlingen, och de båda kamrarna utgöra tillsammans le Parlement, men den andra kammaren får obestriddligen en relativt svag ställning — i varje fall i jämförelse med den tredje republikens senat. Dess uppgift anses också vara begränsad till befrämjandet av eftertanke i lagstiftningsarbetet, d. v. s. att i vissa fall tvinga nationalförsamlingens medlemmar att tänka sig för en gång till, innan de fatta sina definitiva beslut.

September-förslagets bestämmelser om val till nationalförsamlingen äro identiska med april-förslagets: direkta val, kvinnorösträtt, rösträtt vid tjugo år, proportionellt röstsätt, femåriga legislaturer. Republikens råd däremot utses av »les collectivités communales et départementales» — vilket torde kunna översättas med »kommunala och departementala församlingar» — och förnyas till hälften vart tredje år men väljs i övrigt efter samma grunder som nationalförsamlingen. Detaljbestämmelserna skola fixeras i en särskild vallag, men själva författningen stadgar, att nationalförsamlingen efter proportionellt valsätt »kan» utse högst en sjättedel av republikens råds hela medlemsantal, vilket skall hålla sig mellan 250 och 320.

Republikens president väljs för sju år av hela parlamentet och är återvalbar en gång. Republikens råd deltar således i val av statschef, och just häri anses dess främsta betydelse komma att ligga. Även i övrigt ger september-förslaget republikens president något större auktoritet än april-förslaget. Det förra bestämmer nämligen, att republikens president »efter övliga konsultationer» skall utse konseljpresident, under det att enligt april-förslaget denne skulle väljas av nationalförsamlingen. Vidare ger september-förslaget till skillnad från april-förslaget republikens president rätt att genom ett motiverat budskap begära förnyad debatt om lagar som redan ha definitivt antagits, förutsatt att budskapet avskickas inom tio dagar efter att vederbörande lags text har förelagts presidenten. Parlamentet kan inte vägra bifall till denna begäran, men det kan genom att förnya sitt första beslut åsidosätta presidentens suspensiva veto. I övrigt får republikens president enligt september-förslaget ungefär samma befogenheter som april-förslaget tillerkände honom: han presiderar sålunda i ministerrådet, får benådningrätt och intar i övrigt en konstitutionell monarks ställning.

Konseljpresidenten utses som redan nämnt av republikens president, och han väljer själv sina övriga medarbetare inom regeringen men kan inte

tillträda sitt ämbete, förrän nationalförsamlingen har godkänt hans regeringsprogram. Det fordras absolut majoritet inom församlingen, för att dess godkännande skall vara giltigt. Konseljpresidenten och ministrarna äro både kollektivt och individuellt ansvariga inför nationalförsamlingen men inte inför republikens råd. Bestämmelserna om misstroendevotum och upplösningsrätt äro ungefär desamma i de båda författningsförslagen. Regeringen kan sålunda fällas av nationalförsamlingen, endast om majoriteten av dennas medlemmar har röstat för en motion de censure eller avslagit konseljpresidentens begäran om ett förtroendeuttalände. Omröstningen skall i bägge fallen ske öppet, och den får inte äga rum samma dag som resp. förslag har väckts. Regeringen kan upplösa nationalförsamlingen, om under en och samma adertonmånadersperiod (års-session enligt april-förslaget) två ministerkriser inträffa och aderton månader (två år enligt april-förslaget) ha förflutit sedan församlingen antogs. Konseljpresidenten och inrikesministern träda då tillbaka, nationalförsamlingens talman blir konseljpresident; denne utnämner ny inrikesminister, och den sålunda ombildade regeringen sköter de löpande ärendena, tills nya val till nationalförsamlingen ha ägt rum — senast trettio dagar (fyrtio dagar enligt april-förslaget) efter upplösningsdekretets utfärdande.

Redan april-förslaget sanktionerade det nya begreppet l'Union Française, den franska unionen, som ett gemensamt namn för det europeiska Frankrike, de »departement och territorier på andra sidan havet» som administrativt ingå i Frankrike samt slutligen kolonierna och protektoraten, numera officiellt kallade »territoires et états associés». September-förslaget behandlar emellertid de med den franska unionen sammanhängande frågorna mera ingående och kommer därvid även med nyheter. Först och främst märks, att republikens president även blir president för den franska unionen. Den nya posten tycks dock knappast ge honom några andra befogenheter än att presidera i unionens »höga råd», vars medlemmar f. ö. skola utses av den franska regeringen samt av de associerade territoriernas och staternas styrelser. Det får rådgivande befogenhet i alla frågor som röra den franska unionen som helhet. Höga rådet får vid sin sida en unionsförsamling, vald av den franska nationalförsamlingen, republikens råd, de lokala folkrepresentationerna i departementen och territorierna bortom havet samt de associerade staterna — enligt speciella, senare fixerade bestämmelser.

Den franska unionen är ännu en färsk nyhet, och dess tre gemensamma organ ha ännu inte börjat fungera. Det är möjligt att vi här stå inför ansatsen till en genomgripande omvandling av det franska imperiet. I alla händelser måste det få betydelse, att september-förslaget (i likhet f. ö. med april-förslaget) uttryckligen tillerkänner den franska unionens samtliga inbyggare de medborgerliga fri- och rättigheter som uppräknas i författningens preambul. Ty även september-förslaget inleds av en rättighetsförklaring.

September-förslagets rättighetsförklaring avviker ganska starkt från april-förslagets. Det senare inleddes av en i inte mindre än 39 artiklar uppdelad katalog över »friheter» samt »sociala och ekonomiska rättigheter». I det förra däremot figurerar rättighetsförklaringen som sagt i form av en pre-



ambul till själva författningen, och denna preambul har fått en mera kortfattad och koncis utformning. Båda förklaringarna stadga arbetsplikt och rätt till arbete, rätt till sjukvård och undervisning o. s. v., men septemberförslagets rättighetsförklaring är åtminstone på en viktig punkt avgjort mindre radikal än april-förslagets: den innehåller en uttrycklig bekräftelse av 1789 års rättighetsförklaring — som ju oreserverat erkände äganderättens helgd —, under det att april-förslaget inte alls nämnde 1789 års förklaring och berörde äganderätten i svävande vändningar.

Bestämmelserna om författningsändring ha i september-förslaget modifierats med hänsyn till den förändring som inrättandet av republikens råd har betytt. Principbeslut om författningsändring skall först fattas av nationalförsamlingen, och tidigast tre månader därefter skall församlingen fatta definitivt beslut i frågan. Republikens råd medverkar därvid på samma sätt som vid annan lagstiftning, och beslutet föreläggs därefter folkomröstning, såvida det inte har antagits av nationalförsamlingen med tvåtredjedelsmajoritet eller av både nationalförsamlingen och republikens råd med trefemtedelsmajoritet; i de nämnda fallen blir författningsändringsbeslutet giltigt utan folkomröstning.

En nyhet i september-förslaget är skapandet av den konstitutionella nämnden (le comité constitutionnel) med befogenhet att vaka över författningens efterlevnad. Den konstitutionella nämnden består av talmännen i nationalförsamlingen och republikens råd, sju medlemmar som nationalförsamlingens medlemmar i början av varje ny session välja utanför sin egen krets med proportionellt valsätt samt ytterligare tre, som republikens råd på motsvarande sätt tillsätter. Den konstitutionella tolvmannanämnden skall undersöka, »om de lagar som nationalförsamlingen har antagit förutsätter en författningsändring», d. v. s. om de strida mot den gällande författningen. Uttalanden i sådana frågor skall nämnden dock göra, endast om republikens president och talmännen i republikens råd gemensamt begära det. Om nämnden anser att en av nationalförsamlingen antagen lag förutsätter en författningsändring, återsänder den lagen till församlingen för förnyat övervägande, och om nationalförsamlingen då vidhåller sin mening, får elektoratet genom allmän folkomröstning avgöra, om ifrågasvarande lag skall anses strida mot författningen eller ej.

Slutligen må erinras om det redan i den tidigare översikten nämnda Conseil Supérieur de la Magistrature. Det får fjorton medlemmar, och republikens president blir rådets ordförande. Dess uppgift blir att skydda domstolarna mot politiska inflytelser och trygga deras självständighet.

Det senaste franska konstitutionsförslaget präglas i betydligt högre grad än april-förslaget av kompromiss och måttfullhet. Visserligen skattar det inte åt den av de franska moderata tidigare omhuldade maktodelningsprincipen, och i diskussionen har denna tämligen allmänt betecknats som föråldrad. Förslaget stadfäster nämligen uttryckligen folksuveränitetens princip och konstaterar, att folket utövar sin konstitutionella makt dels vid allmän folkomröstning, dels då nationalförsamlingens medlemmar utses; i övrigt utövar folket sin makt genom nationalförsamlingen, heter det. De bestämmelser som på olika sätt begränsa nationalförsamlingens makt — exempel-

vis republikens råd, presidentens suspensiva veto, upplösningsrätten och den konstitutionella nämnden — uppfattas inte som inkräktningar på folksuveränitetens princip och motiveras dels med behovet av förnyat övervägande i de fall där nationalförsamlingen har gått för hastigt tillväga, dels med önskvärdheten av att folket i vissa fall får tillfälle att korrigera nationalförsamlingens beslut.

Mycket betecknande äro de starka garantier mot personligt styrelsesätt som även september-förslaget innehåller. Det är sørjt för att den konseljpresident som upplöser nationalförsamlingen inte själv får leda regeringen under det följande valet; och upplösningsrätten är f. ö. mycket inskränkt. Fruktan att republikens president enligt september-förslaget skulle kunna påtvinga nationalförsamlingen en impopulär konseljpresident — som särskilt kommunisterna ha gett uttryck åt — förefaller överdriven. Förutsatt att författningen överhuvudtaget respekteras, bör nationalförsamlingen lätt kunna göra sig av med en konseljpresident, som den misstror, redan när han förelägger församlingen sitt program.

Det nya författningsförslaget antogs, som sagt, av den andra konstituerande nationalförsamlingen den 29 sept. 1946 med den kolossala majoriteten av 404 röster mot 106. Kommunistér, socialister och MRP röstade för förslaget, radikalerna (*rassemblement des gauches républicaines*) och högern (*parti républicain de la liberté*) mot. Radikalerna ansågo det nya förslaget sämre än 1875 års författning, och högern önskade vida större befogenheter åt republikens president samt ett fastare tvåkammerssystem. Även bland MRP:s väljarmassor funnos många som i själ och hjärta ogillade förslaget, d. v. s. ansågo de vidtagna eftergifterna för partiets ståndpunkt otillräckliga. På många av dem som den 2 juni 1946 hade röstat på MRP torde general de Gaulles agitation mot författningsförslaget ha gjort djupt intryck: generalen hade i strid mot tidigare försäkringar åter kastat sig in i den politiska striden genom att i flera uttalanden i författningsfrågan klart framtråda som högerens man. När dagen för den folkomröstning närmade sig, då författningsförslagets öde enligt den uppgjorda planen slutgiltigt skulle avgöras, bearbetade de Gaulle systematiskt och energiskt folkmeningen i en mot författningsförslaget fientlig riktning.

Alla dessa omständigheter bidro till att på dagen för folkomröstningen göra majoriteten för förslaget liten och antalet röstkolkare stort. 17.441.000 röster avgåvos vid författningsreferendum den 13 okt., d. v. s. 2.400.000 mindre än under maj-referendum. 9.120.000 röstade »ja», 7.980.000 »nej». Antalet röster som den 13 okt. avgåvos för september-förslaget var högst obetydligt större än det antal röster som den 5 maj avgåvos för april-förslaget och alltså väsentligt mindre (1.160.000 mindre) än det antal som den 5 maj röstade »nej». Förhållandet anses endast kunna förklaras så att en betydande del av MRP:s tidigare valmän av olust inför det nya förslaget lät förleda sig att stanna hemma på valdagen.

Den nya författningen hade emellertid därmed antagits, och den promulgerades kort därpå av den provisoriska regeringens ordförande, M. Georges Bidault. Ett efter ett ha i det följande de i författningen förutsedda konstitutionella organen tillsatts: den 10 nov. valdes nationalförsamling, den

8 dec. utsågs flertalet medlemmar av republikens råd (200 personer), och den 16 jan. i år slutligen valde parlamentet den fjärde franska republikens förste president. Man konstaterar emellertid, att alla dessa val inte försiggingo fullt på det i författningen stadgade sättet. Enligt denna skola som nämnt medlemmarna av republikens råd utses av kommunala och departementala församlingar. Eftersom de kommunala (municipala) församlingarna ännu inte hade tillsatts, då valet till republikens råd skulle äga rum — de komma att väljas först i mars i år — tillgrep man vid ifrågasvarande valtillfälle i stället utvägen att låta särskilt utsedda elektorer (grands électeurs) utse republikens råds första uppsättning av ledamöter — d. v. s. som nämnt 200 av dem. Rådet har senare kompletterats på det i författningen bestämda sättet.

Valet av republikens president skedde i på en gång konstitutionella och traditionella former. Den särskilda lag, som reglerar valet av republikens president, följer nämligen i detalj de bestämmelser, vilka på sin tid infördes i 1875 års franska författning — bortsett från att republikens råd nu har intagit den plats som i tredje republiken intogs av senaten. Valet skall således äga rum i en särskild sal i Versailles' slott — nämligen den som 1875 för ändamålet inreddes — och genomföras öppet samt med absolut majoritet av de båda korporationerna tillsammans.

Den 16 jan. ägde som nämnt presidentvalet på övligt sätt rum. Eftersom nationalförsamlingen och republikens råd tillsammans visade sig äga 483 medlemmar, krävdes 442 röster för att någon av kandidaterna skulle bli vald. Vid första och enda valomgången gåvos 452 röster åt vänsterns gemensamma kandidat, nationalförsamlingens socialistiske talman Vincent Auriol. Denne förklarades därför omedelbart vald till republikens president och begav sig därefter under jubel och fanfarer till sin nya bostad i Elysée-palatset. Det för årstiden ovanligt strålande vädret anses ha gett ett gott omen för den nya presidenturens början och avslutandet av fjärde republikens konstitutionella födslovånder.

Fjärde republikens första presidentval följer även med hänsyn till sitt resultat traditionen. Vincent Auriol är en gemytlig och allmänt omtyckt politiker med stor talang för medlarens värv, och han liknar således till sin typ flera av tredje republikens presidenter.

Stockholm den 25 januari 1947.

*Ake Thulstrup.*

### **Förändringar i engelska parlamentets arbetsordning.**

Inom parlamentet och regeringen har under och efter andra världskriget vissa förändringar och förskjutningar i formerna för beslut och verkställighet ägt rum.

Då Labour party på sommaren 1945 kom till makten, ställdes det inför den krävande arbetsuppgiften att genom parlamentet genomdriva dels sitt eget omfattande sociala och nationella program, dels ock en omfattande lagstiftning på andra områden, vilken varit vilande under kriget men som nu krävde en snar lösning.

Genom vissa förändringar i arbetsmetoderna i underhuset — ehuru ej av omfattande karaktär — har en snabbare takt vid behandlingen av propositionerna möjliggjorts. Av 70 framlagda propositioner hade sålunda vid parlamentets upplösning för sommarferier den 2 augusti 1946 samtliga större förslag förvärdlats till lag utom tvenne.

I början av senaste parlamentssessionen tillsattes ett särskilt utskott för behandling av procedurfrågor. Detta framlade efter några månader ett förslag med förändringar i arbetsordningen, vilket huvudsakligen grundats på vissa förslag, utarbetade av ett särskilt utskott, tillsatt av koalitionsregeringen under kriget. Förslaget, vilket antagits, medför, att allt mera arbete överflyttats från underhuset in pleno eller såsom utskott till »ständiga» utskott. Man torde härvidlag observera, att ändringar av arbetsformerna i parlamentet betraktas som en inre parlamentsangelägenhet.

En särskild förordning av 1907 föreskriver att samtliga propositioner med undantag av vissa av bevillningsnatur efter »andra läsningen» i underhuset, d. v. s. efter eventuell principdebatt därstädes, skola remitteras till ett »ständigt» utskott för behandling, såvida icke underhuset annorlunda bestämmer. I senare tid har emellertid den allmänna regeln tillämpats, att samtliga mer betydelsefulla propositioner kvarhållas och behandlas i underhuset och endast obetydligare ärenden remitteras till de »ständiga» utskotten.

Enligt den nya förordningen undantages emellertid från remittering till »ständiga» utskott dels propositioner av mycket brådskande natur, dels propositioner, som endast bestå av någon eller några paragrafer och vilka ej erfordra detaljerad behandling i utskott, dels ock propositioner av grundläggande konstitutionell betydelse. Regeringen avgör diskretionärt vilka propositioner, som äro av sistnämnda natur.

Intill nästföregående parlamentssession voro de »ständiga» utskotten begränsade till fem med ett medlemsantal från 40 till 85 personer. Enligt den nya förordningen kunna så många »ständiga» utskott tillsättas som må finnas nödvändiga. Ledamotsantalet har begränsats till 50. Beslutsmässighet förefinnes därest 15 ledamöter äro närvarande. Regeringen har hittills endast funnit det nödvändigt att tillsätta ett »ständigt» utskott utöver de förutvarande fem.

Före kriget arbetade de »ständiga» utskotten två gånger i veckan under två timmar. Arbetstiden har nu utsträckts till tre dagar i veckan med en förlängd arbetstid till två och en halv timme. Enligt den nya arbetsordningen kan det föreskrivas, att utskottsbehandlingen av en proposition skall vara avslutad före en viss tid. Det har emellertid hittills ej visat sig nödvändigt att tillämpa »the guillotine», då det beräknade tidsschemat kunnat följas utan hinder.

Då underhusmedlemmar ibland försättas i den situationen att kommittéarbete pågår under underhussammanträde, har den bestämmelsen införts, att underhussammanträde kan ajourneras antingen en hel dag eller kortare tid under förutsättning att viktigt utskottsarbete pågår samt att underhussammanträdet ej är av större betydelse.

Vissa farhågor ha framförts, att genom de nyinförda arbetsordningsföreskrifterna i underhuset den offentliga debatten komme att bli av underordnad betydelse samt att därvidlag viktigare sakfrågor komme att avgöras

i utskott utanför offentlighetens ram. Det synes emellertid vara alltför förhastat att förespå, att utvecklingen kommer att gå i den riktningen. Dock må det vara av intresse att notera förändringar i arbetsordningen i underhuset som en jämförelse med det svenska riksdagsarbetet.

Regeringsmaktens behörighet att utfärda förordningar och förvaltningsföreskrifter utövas efter olika riktlinjer i Storbritannien och Sverige. Medan i Sverige konungen enligt regeringsformens 89 § ensam, utan kontroll, beslutar i ekonomisk lagstiftning, ehuru riksdagen enligt 89 § ofta tillfrågas, kan från parlamentet delegerad lagstiftning i Storbritannien av underhuset eller överhuset inom viss preskriptionstid förklaras ogiltig. Då denna lagstiftning i England dels är av betydligt större omfattning och utsträckning än i Sverige, samt dels i stor utsträckning delegeras till högre tjänstemän (ofta ett flertal) i vederbörande departement, har det befunnits nödvändigt att en allmän kontroll av från parlamentet delegerad lagstiftning äger rum. Denna kontroll omhänderhaves sedan 1943—44 av ett »särskilt utskott» bestående av ledamöter från skilda partier. Då arbetet i detta utskott under senaste parlamentssessionen varit särskilt betungande, har ett särskilt »roterings-system» i tre rotar utarbetats.

Ett annat utmärkande drag i parlamentsarbetet är, att såväl regeringspartiet som oppositionen bildat särskilda utskott med uppgift att följa utvecklingen i olika frågor med den avsikten att det inom varje parti i största möjliga utsträckning skulle finnas »fackmän» i varje fråga.

Z.

**De nya skatte-** De vid krigsutbrottet starkt stegrade statsutgifterna medförslagen. förde ökade direkta och indirekta skatter. Den allmänna åsikten har varit, att efter kriget de nyinförda skatterna skulle successivt avvecklas. De planerade socialpolitiska reformerna, såsom den beslutade folkpensioneringen, de diskuterade barnbidragen samt den kommande obligatoriska sjukförsäkringen, ställa emellertid nya krav på statsfinanserna. Dock ha vissa lättnader ansetts vara möjliga och av de indirekta skatterna har redan omsättningsskatten avskaffats fr. o. m. 1 jan. 1947.

Den år 1945 tillsatta beredningen för omläggning av statsbeskattningen, som arbetat under finansminister Wigforss' direkta ledning, har i november 1946 framlagt ett betänkande<sup>1</sup> och därvid kommit med åtskilliga genomgripande ändringsförslag, som, om de genomföras, komma att kraftigt påverka det ekonomiska livet och inkomst- och förmögenhetsfördelningen i Sverige.

Beredningens förslag kunna sammanfattas i följande punkter:

1) Avskaffandet av den kombinerade inkomst- och förmögenhetsbeskattningen samt i samband därmed en mycket skärpt förmögenhetsbeskattning.

2) Ökning av de skattefria ortsavdragen för äkta makar, i viss mån för gift utan minderåriga barn.

<sup>1</sup> Betänkande med förslag till omläggning av den direkta statsbeskattningen samt angående kvarlåtenhetsskatt m. m. S. O. U. 1946: 79.

3) Avskaffandet av barnavdragen samt införandet av kontanta barnbidrag i huvudsaklig överensstämmelse med befolkningsutredningens förslag.

4) Ändrad skatteskala med kraftigare progressivitet än den nuvarande skatteskalen (inkl. värnskatte).

5) Höjning av bolagsskatten från 32 % till 40 %.

6) Införandet av ny skatt på dödsbon; kvarlåtensskatten.

Med sina förslag åsyftar beredningen eller dess majoritet icke någon minskning i skatteintäkterna. Medan enligt 1945 års taxering inkomst- och förmögenhetsbeskattningen teoretiskt inbringade 916 mkr (varav cirka 50 mkr belöpte sig på den hundraedel av förmögenheten, som ingår i det taxerade beloppet) och den särskilda skatten å förmögenhet 33 mkr, skulle den väsentligt skärpta förmögenhetskatten inbringa 107 mkr och den nya inkomstskatten (efter ändringarna 2—4 ovan) 789 mkr (miljoner kronor). Minskningen av skatterna på fysiska personer skulle sålunda bli 53 mkr, men den minskningen uppväges mer än väl av den ökade aktiebolagsskatten, som tänkes inbringa 80 mkr mera årligen, samt av kvarlåtensskatten, som tänkes giva 40 mkr årligen. Förslagen innebära således 67 mkr mera i skatteintäkter.<sup>2</sup>

Av de föreslagna skatterna skall blott inkomstskatten vara rörlig alltefter utdebiteringsbehovet. Övriga skatter, jämväl aktiebolagsskatten, skola vara fasta.

Beredningen motiverar icke närmare, varför skatteintäkterna skola ökas. Om så borde ske, skulle en mera ingående finansplan ha redovisats. Det torde dessutom vara tydligt att denna siffra 67 mkr, vars giltighet baseras på 1945 års taxeringar (1944 års inkomster), icke torde vara särskilt aktuell nu, då inkomstläget 1947 har blivit väsentligt annorlunda. En genomsnittlig ökning av inkomsterna med 15—20 % (samt den nya fastighetstaxeringen) har förändrat situationen och de beräkningar, beredningen låtit utföra, ha icke längre alltför stor giltighet. Om beräkningarna appliceras på 1947 års inkomster bör differensen mellan nuvarande ordning och beredningens förslag bli betydligt större än 67 mkr.

Av beredningens olika förslag skall här endast punkterna 1—4 refereras och diskuteras.

Beredningens förslag innebär en förskjutning i skattebördan från inkomst till förmögenhet. Som motiv härför anföres det ofta gjorda påståendet att förmögenhetsbeskattningen under krigsåren icke skärpts i samma grad som inkomstbeskattningen och att skatterna å förmögenhet nu är icke fullt 10 % av de sammanlagda skatterna å inkomst och förmögenhet mot 20 % före kriget.

Mot detta motiv kan man anföra att den ändrade relationen mellan skatt å förmögenhet och skatt å inkomst måste ses mot bakgrunden av förskjutningen mellan förmögenhetens och inkomstens storlek. Från 1939 till 1945 har det sammanlagda beskattningsbara beloppet ökat med 98 %, medan däremot de förmögenhetsbelopp, som falla över 20.000 kronors värdet, under samma tid stigit med blott 10 %.

<sup>2</sup> Beredningen utgår dock från att inkomstskatten skall utgå med 110 % av grundbeloppet. Vid 100 % utdebitering skulle förslagen inbringa 12 mkr mindre än nuvarande skatter.

Beredningens förslag i fråga om förmögenhetsbeskattningen innebär att den kombinerade inkomst- och förmögenhetsbeskattningen upphäves, därigenom att 1 % av förmögenhetsbeloppet icke skall ingå i det taxerade beloppet, samt att den särskilda förmögenhetsbeskattningen ökas. Den föreslagna skiktsskalan för förmögenhetsbeskattningen återgives nedan jämte motsvarande värden enligt 1934 och 1938 års bestämmelser.

Förmögenhet i tusental kr.	Skiktsskala i %		Beredningens förslag
	1934 års bestämmelser	1938 års bestämmelser	
0— 20	0	0	0
20— 40	0	1	6
40— 50	0	2	6
50— 80	1	2	6
80— 100	1	3	6
100— 150	1	3	10
150— 200	2	4	12
200— 300	2	4	15
300— 500	3	5	18
500—1000	4	5	18
1000—	5	6	18

Den förut gällande reduktionsregeln för förmögenheter med låg avkastning föreslås slopad utom när förmögenheten är under 100.000 kronor.

Beredningen räknar med att skatten skall inbringa 107 mkr, medan den nuvarande inbringar 33 mkr. Skatten på den i det taxerade beloppet ingående förmögenhetsandelen anses hava inbringat 48 mkr (jag anser av vissa skäl den siffran något för låg och räknar med 50 mkr enligt 1945 års taxeringar).

Enligt beredningen skiljes beskattningen av förmögenhet från beskattningen av inkomst. Enligt gällande ordning är de facto förmögenhetsbeskattningen beroende av inkomsten och även en liten förmögenhet beskattas avsevärt, om den är kombinerad med en större arbetsinkomst. Beredningen vill göra förmögenheter under 20.000 kronor fullständigt fria från beskattning men skärper omedelbart beskattningen så fort förmögenheten överskrider detta belopp. Besittningen av varje tusental kronor över denna gräns blir beskattad med minst 6 kronor årligen eller efter 3 % förräntning med 20 % av avkastningen. Avkastningen är dessutom i sin helhet underkastad kommunal och statlig beskattning.

Vid 1938 års skatteutformning sattes den undre gränsen av förmögenhetsbeskattningen till 20.000 kronor. Medan beredningen föreslår att ortsavdragen vid inkomstbeskattningen skall höjas så att penningvärdets fall i stort sett kompenseras, är det märkligt att någon motsvarande ändring icke vidtages vid förmögenhetsbeskattningen. En förmögenhet på 30.000 kronor är numera icke värd mer än en förmögenhet av 20.000 före kriget. Ett fasthållande av den nominella 20.000 kronors gränsen innebär i själva verket en avsevärd skärpning av förmögenhetsbeskattningen. Som jäm-

förelse kan nämnas att vid 1946 års taxering förefanns 179.000 personer med en förmögenhet på minst 30.000 kronor mot omkring 145.000 personer med minst 20.000 kronor i förmögenhet år 1938. Förändringen torde icke vara orsakad av ett större sparande utan är helt ett uttryck för de inflatoriska förändringarna.

En skärpt förmögenhetsbeskattning kommer att drabba synnerligen ojämnt. En mångfald personer ha genom sina anställningsvillkor pensioner garanterade till sig själva och eventuellt till efterlevande hustrur och barn, ofta på synnerligen höga belopp. Värdet av sådana pensioner kunna ofta överstiga femtiotusen kronor och ibland även 100.000 kronor. En företagare, som själv vill sörja för sin ålderdom, måste samla till en motsvarande förmögenhet men får denna väsentligt reducerad i värde genom den skärpta förmögenhetsbeskattningen. Visserligen kan företagaren genom att inköpa en pension medelst årliga premieinbetalningar undslippa förmögenhetsskatten men det ställer sig ofta svårt för honom att lösgöra beloppen från företaget innan pensionsåldern.

Om den skärpta förmögenhetsbeskattningen går igenom, borde värdet av utgående eller kommande pensioner på något sätt tagas i beaktande vid beräkningen av förmögenhetens värde och i samband därmed den undre gränsen för förmögenhetsbeskattningen avsevärt höjas.

Mot beredningens ord (sid. 193) »Med den fristående förmögenhetsskatten avses enligt beredningens uppfattning att träffa den skattekraft som *förmögenheten som sådan* besitter» kan man invända att förmögenheten som sådan icke besitter någon skattekraft, endast avkastningen därav, vilken måhända kan anses hava större bärkraft än ren arbetsinkomst. Förmögenheten kan däremot vara en *norm* för en extra beskattning av den däremot svarande inkomsten i stället för att basera den extra beskattningen direkt å kapitalinkomsten, då den senare icke alltid kan klart fixeras (såsom avkastning av jordbruksfastigheter, andra fastigheter och i rörelse investerat kapital) och kan dessutom väsentligt fluktuera år efter år, varför en skatt baserad å förmögenhetsvärdet i stället för en skatt å förmögenhetsinkomsten företer mindre fluktuationer mellan successiva år.

Som en allvarlig brist i beredningens betänkande angående förmögenhetsskatten måste anföras att beredningen icke på något ställe diskuterar verkningarna av inkomst- och förmögenhetsskatt i kombination. Det ligger visserligen bakom beredningens förslag en genomgående tanke att förmögenhetsskatt och inkomstskatt böra betraktas som fristående men i verkligheten kan man absolut icke undgå att betrakta verkningarna av de två skatterna i kombination. Huru inverka de tillsammans vid ett visst sparande? Det blir en väsentlig fråga som beredningen lämnar helt obesvarad.

Man kan uppställa följande fråga: »Vad blir den behållna årliga avkastningen av ett nysparat kapital på 1000 kr med 3 % årlig avkastning (sedan kommunalskatten frändragits)? Det beror på såväl förutvarande inkomst som förmögenhet.»

I nedanstående tablå givas de inkomst- och förmögenhetsbelopp i kombination, vid vilka den årliga avkastningen å de nysparade 1000 kronorna i förmögenhet understiger 10 kr. resp. 0 kr.



Förmögenhet i tusental kronor	Beskattningsbar inkomst i tusental kronor	
	avkastningen högst 10 kr.	avkastningen högst 0 kr.
20	30	
100	12	100
150	10	60
200	4	30
300	0	16

För förmögenhetsägare med mer än 300.000 kronor i förmögenhet och 16.000 kronor i beskattningsbar inkomst tages hela avkastningen av nysparat kapital i anspråk av den ökade inkomst- och förmögenhetsbeskattningen. När beredningen å sid. 145 säger att en skälig del av inkomsten skall återstå efter skattens erläggande (visserligen utsäges det i kapitlet om inkomstskatten), strider förslaget om förmögenhetsskatt klart häremot. I sådana fall som de ovan angivna uppamma skatterna icke till något nytt sparande, då skatterna sluka mera än den beräknade årliga inkomsten. Förslaget uppmanar tvärtom till större konsumtion, då vid en förmögenhetsminskning skatterna kunna sjunka mer än ränteinkomsten.

Enligt den i en bilaga givna tabellen över inkomst och förmögenhet under taxeringsåret 1943 skulle visserligen blott omkring 6.000 personer (jämte deras familjemedlemmar) ha sådana inkomster och förmögenheter att skatterna växa mer än inkomsterna vid sparande.

Men även åt en sådan mindre grupp bör skälig hänsyn tagas. Vid en förmögenhet över 100.000 och en inkomst av c:a 12.000 kr blir behållna avkastningen vid ett nysparande mindre än 1 % av det sparade kapitalet. Då penningvärdets fall under de föregående decennierna varit i genomsnitt 1 % årligen innebär det att avkastningen av kapitalökningen efter fråndrag av de föreslagna skatterna icke kan anses motverka penningvärdets fall. Enligt taxeringarna år 1943 skulle mellan 17.000 och 18.000 personer falla över dessa gränser. Med hänsyn till de kraftiga förskjutningar i förmögenhet och inkomst, som skett efter 1943, torde antalet 6.000 resp. 17.000 numera vara betydligt högre.

Beredningens förslag till förmögenhetsskatt innebär i själva verket ett frångående av deras uttalande att en skälig del av inkomsten skall återstå efter skattens erläggande. I somliga fall återstår ingenting eller mindre. Medan det tidigare har funnits vissa bestämmelser, som reglera förhållandet vid låg årlig avkastning (reduktionsregeln), vill beredningen trots de höjda skattesatserna upphäva reduktionsregeln, evad det gäller förmögenheter över 100.000 kronor. Förslaget kommer, om det genomföres, utan tvivel att verka starkt inflationsbefrämjande. En stor del av sparandet kommer att förbytas i ohejdad konsumtion.

Beredningen föreslår, att de skattefria ortsavdragen skola höjas avsevärt för äkta makar och för ensamstående med minderåriga barn. Även för ensamstående i vissa inkomstgrupper höjas ortsavdragen enligt beredningens förslag. I samband härmed föreslår beredningen att »bankningen» (som bekant 50 % tillägg till ortsavdragen) avskaffas.

För ortsgrupp III bliva de nya siffrorna för ortsavdragen följande: för äkta makar 2.750 kronor mot tidigare maximalt 2.040 kronor (1.360 + 680 kr.), för ensamstående med minderåriga barn 1.800 mot tidigare max. 1.020 kronor. För ensamstående utan hemmavarande minderåriga barn utgör ortsavdraget 1.800 kronor för inkomster under 2.800 kronor men minskas med stigande inkomst och försvinner slutligen när inkomsten överstiger 10.800 kronor.

Att avdragen föreslås höjda sammanhänger med prisstegringarna och penningvärdets fall. Oförändrade avdrag i en period av stigande priser och däremot svarande löner stegvis innebär att avdragen sjunka i betydelse. Vid likartad reallön bli ortsavdragen procentuellt sett allt mindre andel och utdebiteringen ökar därför reellt sett.

De ökade ortsavdragen för äkta makar föreslås icke höjda i samma takt som prisstegringen sedan 1939, medan däremot avdragen för ensamstående föreslås höjda med en högre procent. Skattebördan förskjutes från ensamstående mot familjer, vilket dock måhända kompenseras genom att för ensamstående utan hemmavarande minderåriga barn avdragen minska successivt så att vid en taxerad inkomst av 10.800 kronor (ortsgrupp III) hela inkomsten blir beskattningsbar. Det är en väsentlig skärpning då motsvarande gräns nu går vid 14.600 kronor. Vid en inkomst på omkring 7.000 kronor blir avdraget för ensamstående enligt beredningens förslag detsamma som det nuvarande.

Mot de föreslagna höjningarna av ortsavdragen kunna knappast allt för tungt vägande invändningar resas. Variationen med dyrort kan dock diskuteras och möjligen minskas eller rent av upphöra, då levnadskostnaderna alltmera utjämnas olika orter emellan. Avvägningen av avdragen mellan ensamstående och äkta makar tål ävenledes att debatteras. Betydelse kan det ha för sambeskattningsfrågan. Om tvenne personer med blygsamma inkomster ingå äktenskap och behålla sina anställningar, blir skatten automatiskt betydligt höjd efter äktenskapet, då deras sammanlagda ortsavdrag minskar och dessutom progressiviteten i skatteskalen gör sig gällande. Vid högre inkomster blir förhållandet måhända annorlunda. Så länge vardera maken har en inkomst under 4.500 leder emellertid giftermål och sambeskattning till en höjning av skatterna!

Beredningen nämner detta i förbigående men skjuter frågan ifrån sig. Ej heller diskuterar den vilken minskning i skatteintäkterna enbart höjningen av ortsavdragen medför.

Beredningen föreslår därefter avskaffandet av barnavdragen och införandet av särskilda kontanta bidrag på 200 kr. för varje barn i överensstämmelse med befolkningsutredningens förslag.

Beredningen anger betydelsen av de nuvarande barnavdragen till 119 mkr i minskade skatteintäkter. Den siffran intresserar knappast utan de minskade skatteintäkter, som barnavdragen medför, om först nuvarande ortsavdrag för äkta makar höjas till de av beredningen föreslagna. Jag beräknar att de nuvarande barnavdragen motsvara 80 mkr efter höjningen av äkta makars grundavdrag.

Jämsides med de höjda ortsavdragen föreslår beredningen en ny skatteskala för inkomstbeskattningen. Den nya skiktsskalen ligger för beskattnings-

bara inkomster mindre än 4.000 kronor under de nuvarande, därefter högre. Vid den föreslagna utdebiteringen av 110 % av grundbeloppet går gränsen redan vid ett beskattningsbart belopp av 2.000 kr., som nedanstående tablå visar.

Beskattningsbar inkomst i tusental kr.	Nuvarande skattesatser inkl. värnsskatt	Beredningens skattesatser	
		100 %	110 %
0—1	12.75 %	10 %	11.0 %
1—2	12.75	11	12.1
2—3	12.75	12	13.2
3—4	15.25	14	15.4
4—6	15.25	16	17.6
6—8	17.75	18	19.8
8—9	19.75	20	22.0
9—10	21.75	20	22.0
10—12	23.75	24	26.4
12—14	26.25	28	30.8
14—15	26.25	32	35.2
15—16	32.75	32	35.2
16—20	32.75	36	39.6

Den beskattningsbara inkomst, varvid den samlade skatten blir större än enligt nuvarande grunder är belägen vid omkring 4.700 kronor (vid 110 % utdebitering).

Genom denna ändring av skatteskalen åstadkommer beredningen en ytterligare skattelindring för personer med mindre än 7—8.000 kronor i inkomst, medan för högre inkomstklasser lättnaden genom ortsavdragens ökning delvis eller helt upphäves och slutligen förbytes i högre skatter.

Då beredningen icke diskuterar innebörden av de olika momenten var för sig, har jag med utgångspunkt från de i beredningen givna inkomstfördelningarna för ensamstående och äkta makar verkställt en approximativ beräkning häröver, vilken redovisas i följande tabell, sid. 70. Inkomst- och förmögenhetsbeskattningen år 1945 giver 916 mkr, varav 50 mkr är skatt på förmögenhetsandelen. De av beredningen nämnda siffrorna på olika grupper har något korrigerats av mig. Man finner, att höjningen av ortsavdragen (med bibehållandet av barnavdrag) innebär 187 mkr i minskade skatteintäkter. Slopandet av barnavdragen innebär 80 mkr samt den ändrade skatteskalen 35 mkr i ökade skatteintäkter.

Mot beredningens förslag om väsentligt höjda avdrag för äkta makar är ingenting att erinra. De föreslagna avdragen motsvara ungefär de förutvarande (vid full bankning), uppräknade med hänsyn till levnadskostnadernas förändringar.

Att bankningen avskaffas innebär en väsentlig fördel ur skatteteknisk synpunkt och giver den skattskyldige, såsom beredningen framhåller, större möjlighet att kontrollera det beräknade beskattningsbara beloppet.

För ensamstående utan minderåriga barn höjes det maximala avdraget väsentligt och ökningen är relativt större än för äkta makar.

Innebörden av de olika momenten i beredningens förslag.

	Totalt	Inkomsttagare med inkomster under 12000 kr.		Inkomsttagare med inkomster över 12000 kr.	
		Familjer	Ensamstående	Familjer	Ensamstående
Nuvarande statsskatt	866 mkr	257 mkr	283 mkr	250 mkr	76 mkr
Efter höjning av ortsavdragen men med bibehållna barnavdrag	679	176	190	236	77
Ändring	-187	-81	-93	-14	+ 1
Efter höjning av ortsavdragen och slopande av barnavdragen	759	240	190	252	77
Ändring	+ 80	+64	0	+16	0
Efter ändring av skatteskalan	794	242	182	284	86
Ändring	+ 35	+ 2	- 8	+32	+ 9
Sammanlagd ändring	- 72	-15	-101	+34	+10

Man kan med skäl ifrågasätta om avdraget skall minska med stigande inkomst och slutligen upphöra för ensamstående utan minderåriga barn. Det innebär, som framhålles i betänkandet, att skattesatserna för vissa inkomstlägen bli väsentligt högre och är i realiteten detsamma som att en annan skatteskala tillämpas för ensamstående än för äkta makar eller för ensamstående med minderåriga barn. Vore det icke fullt konsekvent och ärligare att bestämma en annan skatteskala för ensamstående än för äkta makar i stället för att manipulera med varierande avdrag?

Nu måste skattemyndigheterna använda tabeller, vilka tillsammans upptaga tio trycksidor, för att från den taxerade inkomsten beräkna den beskattningsbara inkomsten. När beredningen vill avskaffa bankningen, bl. a. med motiveringen, att dess kvarhållande försvårar möjligheten för den skattskyldige att kontrollera beräkningen och att det skattetekniskt innebär en avgjord fördel, borde beredningen, om den varit logisk, icke föreslagit sådana regler för beräkningen av den beskattningsbara inkomsten för ensamstående, att den skattskyldige måste hava tillgång till ett större tabellverk för att kontrollera skattemyndigheternas åtgärder. Det konsekventa och logiska hade varit att för ensamstående beräkna en beskattningsbar inkomst med utgångspunkt från ett oföränderligt avdrag och eventuellt föreslå en annan skatteskala för dem än för äkta makar.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Beredningens förslag bygger visserligen på nuvarande förhållanden där samma system tillämpas, men detta ändrar ingenting i princip.

Som en anmärkningsvärd konsekvens av systemet med varierande ortsavdrag må anföras: Om en person med 9.800 kronors inkomst ökar sin inkomst med 1.000 kronor ökas skatten med 280 kronor. Ökas inkomsten ytterligare 1.000 kronor stiger skatten blott med 240 kronor.

För ensamstående med minderåriga barn utgår det föreslagna ortsavdraget med samma belopp oavsett inkomsten. För dessa ensamstående inträder en avgjord skattelättnad jämförd med ensamstående utan minderåriga barn med samma inkomst, och skillnaden växer med stigande inkomst. Däremot är antalet minderåriga barn i detta sammanhang oväsentligt.

Beredningens förslag om slopande av barnavdragen och införandet av kontanta bidrag kan däremot kraftigt diskuteras. Beredningens förslag motiveras med, att barnavdragen icke hava någon större betydelse för familjer i de lägsta inkomstklasserna, där barnavdragen ofta icke kunna utnyttjas till följd av de låga inkomsterna.

Förslaget betyder en ekonomisk vinst för äkta makar med mindre än 10.000 kronor i inkomst, ungefär status quo för äkta makar mellan 10.000—15.000 kronors inkomst och en försämring för äkta makar med mer än 15.000 kronor (gränserna variera något med dyrtid, barnantal och utdebiteringsprocent).

Beredningen sammanblandar här tvenne vitt skilda synpunkter, nämligen dels skattebördans avvägning efter de skattskyldigas förmåga och dels den sociala understödsverksamheten. Man giver konsekvent de barnrika familjerna samma skatt som de barnfattiga familjerna men kompenserar dem med det kontanta barnbidraget, så att skillnaden i inkomstvärdet för familjer med samma inkomst men olika barnantal blir 200 kronor för varje barn. Men försörjningsbördan med växande antal barn blir icke kompenserad med det föreslagna bidraget och därför kan man icke säga att skatteförmågan är densamma.

I detta frågekomplex kan man alltid företaga två slags jämförelser: jämförelse mellan samma familjetyper inom olika inkomstlägen, eller jämförelse mellan olika familjer i samma inkomstlägen. Beredningen verkställer jämförelser av det första slaget och finner det orättvist att familjer med barn i ett högre inkomstläge skall erhålla högre indirekt bidrag i form av skattelindring än vad fallet blir i lägre inkomstlägen. Vid första påseende förefaller en sådan anmärkning riktig, men vid jämförelse i andra ledet blir betraktelsesättet oriktigt. Har en familj med barn och en inkomst av t. ex. 6.000 kronor samma skatteförmåga som en familj utan barn i samma inkomstläge? (frånsett barnbidraget).

Och vid kombinerade jämförelser finner man, att en inkomstökning av t. ex. 2.000 kronor enligt beredningens förslag leder till samma skatteökning oavsett familjestorlek. Men en inkomstökning av 2.000 kronor i en barnrik familj har icke samma skattebärkraft som en motsvarande inkomstökning i en barnlös familj.

Vid sådana jämförelser bör man också ha i åtanke den sociala understödsverksamheten med dess olika understöd till barnrika familjer i de lägre inkomstklasserna. Härvid bli vissa av de önskvärda utgiftsbehoven för barnen helt eller delvis täckta, men motsvarighet saknas i de högre inkomstklasserna, varför skal tala för att antingen den sociala understöds-

verksamheten utsträcker till alla barnfamiljer oavsett inkomst (liksom de kontanta barnbidragen) eller också att hänsyn härtill tages vid fastställandet av skatteförmågan. Om skatten skall avvägas med hänsyn till försörjningsbördan bör barnavdragen bibehållas och kompletteras med tillskott för de lägsta inkomstklasserna.

Det av reservanten Sundén framförda förslaget att den skattskyldige själv må avgöra, huruvida barnbidrag skall erhållas eller barnavdrag tillämpas kan icke medföra alltför stora kostnader för statsverket. För inkomsttagare med mer än 12.000 kronors inkomst beräknas barnavdragen innebära omkring 16 miljoner i minskade skatteintäkter (efter de nya reglerna), medan barn tillskotten skulle utgöra 12 eller 13 mkr. På sin höjd skulle ett sådant val betyda 3 eller 4 mkr.

Beredningens förslag i denna punkt strider helt mot den av beredningen uppdragna skillnaden mellan ensamstående utan minderårigt barn och ensamstående med minderårigt barn. De senare tänkes åtnjuta det kontanta barnbidraget på 200 kronor och få dessutom vidkännas ett ograverat grundavdrag av 1.800 kronor (ortsgrupp III) oavsett inkomsten.

Beredningen motiverar detta bl. a. med följande ord (sid. 136). »Därtill må till en början framhållas, att den omständigheten att förekomsten av barn icke längre kommer att föranleda avdrag<sup>4</sup> vid beskattningen, icke kan anses utgöra en tillräcklig grund för att en ogift skattskyldig med barn behandlas såsom en ensamstående skattskyldig och att ortsavdragen sålunda skulle vid stigande inkomst successivt bortfalla. Eftersom barnbidraget är avsett att kompensera endast en del av barnförsörjningskostnaderna skulle bortfallet av det egna avdraget för skattskyldiga varom här är fråga medföra en ökad skattebelastning i skattehänseende som ur skatteförmågeynpunkt icke kan anses motiverad.»

Här utsäges klart och tydligt, att det icke är motiverat att ensamstående med eller utan barn skola betala samma skatt, utan den ensamstående med barn bör betala lägre skatt än den ensamstående utan barn betalar. Varför skall då icke detta gälla för familjer? Här har beredningen varit synnerligen inkonsekvent.

Vid stigande inkomst för ensamstående blir skattelättnaden genom närvaro av barn allt högre och man möter den successivt ökade skattedifferens med stigande inkomst, som de sakkunniga anse vara olämplig när det gäller familjer med barn. Närvaron av ett minderårigt barn åstadkommer för ensamstående i inkomstläget mellan 10.000 och 20.000 en lättnad av mellan 400 till 800 kronor. Varför skola icke familjer med barn få sådan skattelättnad?

Beredningen har uppenbart icke tänkt på dessa konsekvenser och dess uttalande vad gäller avskaffandet av barnavdragen te sig dubiösa mot bakgrunden av de uttalanden som den gjort beträffande skillnaderna i skatteförmåga mellan ensamstående med och utan minderåriga barn.

Det nuvarande systemet med en rörlig botten-skatt och en fast tilläggs-skatt föreslås ersatt med en helt rörlig skala, och förslaget är i detta fall en återgång till förhållandena före 1938 års skattereform, där kombinationen

<sup>4</sup> avdrag = barnavdrag.

av en fast tilläggsskatt och en rörlig bottenskatt infördes för att möta olika utdebiteringsbehov. Problemet om en ändrad skatteskala sammanhänger med metoden att mäta skatteändringar och framförallt skatteskräpningar. Beredningen angiver i sin utredning skatteskräpningarna under krigsåren såsom skillnaden mellan de nya och de gamla utdebiteringsprocentalen.

Om det gamla procenttalet varit  $p_0$  och det nya är  $p_1$  blir skatteskräpningen enligt beredningens enkla betraktelsesätt differensen  $p_1 - p_0$ . Om denna differens, satt i relation till det ursprungliga talet  $p_0$  är densamma för samtliga inkomstklasser, anses skatteskräpningen ha drabbat alla inkomstklasser lika.

Mot detta kan följande anföras. Om utdebiteringen vid ett tillfälle har varit  $p_0$  %, så återstår av inkomsten  $100 - p_0$  %. Om utdebiteringsprocentatsen höjes till  $p_1$ , bör skatteskräpningen mätas så, att ökningen  $p_1 - p_0$  sättes i relation till den återstående inkomstandelen  $100 - p_0$ . Om kvoten  $(p_1 - p_0) / (100 - p_0)p_0$  är konstant för samtliga inkomstklasser, kan man påstå att skräpningen har varit likformig.

Ytterligare ett exempel på beredningens enkla sätt att se på skattetryck och skatteskräpning gives på sid. 162, där den indirekta beskattningen, bl. a. omsättningsskattens verkningar, angives och något diskuteras. Man angiver att omsättningsskattens verkningar minska med stigande inkomst, men bortser därvid från den icke aldeles betydelselösa omständigheten att omsättningsskatten bör sättas i relation icke till inkomsten utan till inkomsten minskad med de direkta skatterna. Omsättningsskatt utgår som bekant icke på statsskatten eller kommunalskatten.

Beredningen giver i sitt betänkande å sid. 163 ett exempel, huru den uppfattar skatteskräpningens problem. Beredningen har i en tabell därstädes beräknat skatteskräpningen under krigsåren procentuellt sett genom relationen  $(p_1 - p_0) / p_0$ .

Om man däremot accepterar den nyss skisserade metoden och angiver den procentuella skatteskräpningen genom formeln  $(p_1 - p_0) / (100 - p_0)p_0$ , företter den så beräknade skatteskräpningen icke längre någon nämnvärd disproportion mellan inkomstklasserna.

Huru de två beräkningsmetoderna utfalla om de appliceras på de i skatteskalan ingående tarifferna illustreras i efterföljande tabell. Här har som utgångspunkt tagits skatteskalan för år 1939 (utan värnsskatt) samt skatteskalan för 1945 års taxeringar (inklusive värnsskatt). Enligt den tabellen har skatteskräpningen varit något högre i de lägre inkomstklasserna jämfört med mellanklasserna men skillnaderna äro icke alltför stora.

Enligt detta sätt att se skatteskräpningsproblemet kan en helt rörlig skatt icke anses fylla rimliga krav. Skatteskräpningen, mätt medelst den procent, som toges av den återstående inkomsten, blir ojämn.

Systemet med en rörlig bottenskala och en fast tilläggsskatt är emellertid en skäligen approximation till ovanstående betraktelsesätt angående skatteskräpningen. Ty ett sådant system innebär att skatteökningen  $p_1 - p_0$  är proportionell mot den normala utdebiteringen  $p_0$  upptill en viss inkomstgräns, därefter konstant.

Mot bakgrunden av de här uttalade anmärkningarna rörande sättet att mäta skatteskräpningen enligt beredningen måste man ställa sig kritisk mot

## Skatteskärpningen 1939—1945 mätt enligt olika metoder.

Beskattningsbart belopp i tusen kronor	Skatte- skala 1939 $P_0$	Skatte- skala 1945 $P_1$	Skatteskärpning $= 100 \frac{P_1 - P_0}{P_0}$	Skatteskärpning $= 100 \frac{P_1 - P_0}{P_0 \left(1 - \frac{P_0}{100}\right)}$
0—3	5,4 %	12,75 %	136	144
3—6	6,6	15,25	131	140
6—8	7,8	17,75	128	139
8—9	9,8	19,75	112	123
9—10	9,8	21,75		
10—12	11,8	23,75		
12—15	11,8	26,75	112	127
15—25	15,8	32,75	107	127
25—35	19,8	39,75		
35—40	19,8	42,75	108	135
40—50	23,8	46,75		
50—60	23,8	49,75	103	135
60—100	27,8	53,75	93	129
100—200	31,8	61,75	94	138
200—	35,8	68,75	92	143

beredningens förslag att höja skattesatserna vid beskattningsbara inkomster över 4.000 kronor (eller 2.000 kr. vid 110 % utdebitering). Ty motivet härför är att skatteskärpningen varit mindre i de högre inkomstskikten. Men då detta icke varit fallet bortfaller också motiveringen för skatteökningen.

Genom denna åtgärd undantages stora delar av befolkningen från den skattelättnad, som väntats i och med ett eventuellt borttagande av den som tillfällig betraktade värnskattnen. För inkomstskikten över 12.000 kronor (se tabell ovan s. 70) upphäves härigenom den skattelindring som införandet av de höjda ortsavdragen innebär. Visserligen inbringar denna skatteökning genom övergång till annan skatteskala i runt tal omkring 35 mkr, men det kan näppeligen anses vara rättvist att i samband med en allmän skattelindring för det stora flertalet icke endast undantaga en mindre grupp utan i stället höja skatterna för den gruppen rätt väsentligt.<sup>5</sup> Härtill kommer att de höjda skatteskalorna, så snart den beskattningsbara inkomsten överstiger 4.000 kronor, måste anses verka ännu mera nedsättande på individens vilja att öka sina inkomster genom extraarbeten eller genom sparande än nuvarande skatteskala.

Beredningens förslag till ändring av statsskatterna är ett vittnesbörd om den hårt ansträngda finansiella situationen i vårt land. Ty vad, som hjudes, är egentligen endast skatthöjningar. Visserligen säges det, att förslaget giver de sämst ställda skattelindringar men det sker egentligen endast genom ett återställande av de skattefria ortsavdragen till samma reella nivå som före kriget, eller en nödvändig justering, som om in-

<sup>5</sup> Denna skatteökning av 35 mkr skulle kunna erhållas på annat sätt t. ex. genom att minska ortsavdragen för ensamstående med 200 kronor.



flationen fortsätter, snart kan bli verkningslös. Hade bestämmelser förefunnits, som reglerade ortsavdragen med stigande levnadskostnader, skulle denna föreslagna skattelättnad aldrig framstått som en skattelättnad i egentlig bemärkelse. I övrigt gå förslagen aldrig tillbaka till förkrigstiden utan överskrida alltid 1939 års skattesatser och för det mesta även skattesatserna för de senaste åren.

*C.-E. Quensel.*

**Statsvetenskapliga Föreningen i Göteborg.** Styrelsen har under vårterminen 1946 haft följande sammansättning: ordf. professor Georg Andrén, v. ordf. docent Carl Arvid Hessler, sekr. med. lic. och fil. kand. Maja Kjellin. Övriga ledamöter: fil. lic. Gudmund Sandblad och fil. kand. Lennart Hansson. Under höstterminen valdes som ledamot efter fil. lic. G. Sandblad, som avflyttat från staden, docent Arne Wählstrand. Medlemsantalet har under arbetsåret varit 85.

Under årets sammanträden ha följande föredrag hållits:

Den 29 jan. talade byråchef Werner Göranson om »Förslaget till den nya församlingsindelningen i Göteborg». Efter att ha redogjort för de tidigare förslagen därtill och givit en historisk överblick, framlade föredragshållaren det nu utarbetade förslaget och motiveringen därtill, varefter följde en livlig diskussion.

Den 14 mars höll docent Artur Attman föredrag om »Ryssland och Väst-europa. Ett historiskt perspektiv», varvid han belyste Rysslands politiska och ekonomiska utveckling från 1600-talet fram till vår egen tid.

Den 21 okt. föreläste docent Ivar Sundbom om »Några synpunkter på de moderna handelsavtalen», och framhöll därvid bl. a. de förändringar i sin uppfattning, som dessa avtal under de senare åren undergått.

Den 18 nov. höll professor Georg Andrén föredrag om »Hur en nutida regering arbetar», med hänsyn till regeringsorganets arbetssätt såväl intra, som extra och contra legem.

Sammanträdena ha i medeltal besökts av 30 personer.

Under året har ingen avhandling i statskunskap ventilerats vid Göteborgs Högskola.

*Maja Kjellin.*

**Statsvetenskapliga Föreningen i Lund.** Styrelsen har under år 1946 haft följande sammansättning: ordf. professor Fredrik Lagerroth, v. ordf. docent Olof Sörndal, sekr. fil. mag. Gustaf Vidhög, skattmästare pol. stud. Hans Meijer med amanuens Börje Nelson som vikarie under höstterminen, klubbmästare pol. mag. Inga-Cecilia Bruun, styrelseledamot utan särskild funktion fil. stud. Olle Anderberg.

I föreningen har hållits ett föredrag per termin:

docent Edvard Thormænius höll den 7 februari föredrag om »Sveriges författningsutveckling under det andra världskriget» och

fil. lic. Nils Nilsson Stjernquist den 22 november om »Anslagsvägran som politiskt kampmedel under Karl Johans-tiden».

Sammanträdena, som hållits å Akademiska Föreningen och varit talrikt besökta, ha avslutats med samkväm.

Vid Lunds universitet disputerade den 7 december fil. lic. Nils Nilsson Stjernquist för vinnande av filosofie doktorsgrad på avhandlingen »Ständerna, statsregleringen och förvaltningen». Fakultetens granskare var docent Olof Sörndal och författarens egen opponent fil. mag. Gustaf Vidhög.

*Gustaf Vidhög.*

**Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening.** Styrelsen här under år 1946 haft följande sammansättning: ordf. professor Nils Herlitz, v. ordförande professor Herbert Tingsten, sekreterare docent Jörgen Westerståhl, skattmästare docent Ole Westerberg samt övrig styrelseledamot fil. lic. jur. kand. Fritz Kaijser.

Föreningen räknar ett femtiotal medlemmar. Under året har hållits ett sammanträde, tisdagen den 16 april, varvid docent Ragnar Simonsson höll föredrag över ämnet »Den aktuella författningsdiskussionen i Frankrike». Vid sammanträdet närvaro ett tjugotal medlemmar.

Vid Stockholms högskola har under året icke ventilerats någon avhandling i statskunskap.

*Jörgen Westerståhl.*

**Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.** Styrelsen har under år 1946 haft följande sammansättning: ordf. professor Axel Brusewitz, v. ordf. docent Elis Håstad, sekr. under vårterminen docent Arne Wählstrand, under höstterminen fil. lic. Gunnar Gerdner, skattmästare fil. lic. Gert Hornwall, ställf. sekr. och skattmästare under vårterminen fil. lic. G. Gerdner, under höstterminen vakant, sjätte ledamot docent Ragnar Simonsson.

Föreningen räknar f. n. omkring 100 medlemmar.

Följande fem sammanträden har hållits under året:

Den 15 februari, varvid docent Ragnar Simonsson talade över ämnet »Det pågående författningsarbetet i Frankrike».

Den 16 april, varvid docent Elis Håstad talade över ämnet »Ekonomiskt skeende och politiska förändringar. En granskning av professor Johan Åkermans teser om de politiska regimförändringarnas ekonomiska sammanhang».

Pingstdagen, den 9 juni, varvid föreningen hyllade sin mångårige ordf., professor Axel Brusewitz, som denna dag fyllde 65 år. Vid sammanträdet, som leddes av docent E. Håstad, avtäcktes ett av konstnären Carl Gunne utfört porträtt av professor Brusewitz, avsett att införlivas med skytteanska institutionens samling av professorsporträtt. Högtidstalet hölls av docent R. Simonsson.

Den 28 oktober, varvid docent Carl Arvid Hessler talade över ämnet »Geijer, Tocqueville och Lorenz von Stein».

Den 3 december, varvid fil. lic. Gunnar Gerdner talade över ämnet »Från

Edén till Branting. Kring uppkomsten av 1920-talets minoritetsparlamentarism».

Sammanträdena har besökts av i genomsnitt 45 medlemmar.

I föreningens skriftserie har under året utkommit fyra volymer, nämligen: Nr 22, »Le-régime parlementaire belge de 1918 à 1940» (373 s.) av fil. lic. Carl-Henrik Höjer.

Nr 23, »Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903—1920. En studie i den svenska riksdagens partiväsen» (298 s.) av fil. lic. Ragnar Edenman.

Nr 24, »Allmänna valmansförbundets tillkomst» (104 s.) av docent Arne Wählstrand.

Nr 25, »Det svenska regeringsproblemet 1917—1920. Från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism» (396 s.) av fil. lic. Gunnar Gerdner.

Höjers, Edenmans och Gerdners ovan nämnda arbeten utgavos och försvarades som doktorsavhandlingar vid Uppsala universitet. Vid Edenmans disputation den 22 maj tjänstgjorde som opponenter docent Arne Wählstrand, fil. dr Tage Lindbom och fil. kand. Henning Österberg, vid Höjers disputation den 25 maj docent Ragnar Simonsson, fil. lic., jur. kand. Fritz Kaijser och f. arkivrådet Herman Brulin samt vid Gerdners disputation den 13 december docent Elis Håstad, fil. dr Torsten Petré och fil. dr Erik Hj. Linder.

Gerdner förordnades från den 1 januari 1947 till docentstipendiat i statskunskap vid Uppsala universitet.

*G. Gerdner.*

# LITTERATURGRANSKNINGAR

TORSTEN PETRÉ: *Ministären Themptander*. Ak. avh. Uppsala 1945. Almqvist & Wiksells Boktryckeri (i distribution). Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom Axel Brusewitz, XXI. 305 + XVI sid. Pris kr. 8:—.

Torsten Petrés avhandling om ministären Themptander — nästan lika egentligt hade det varit att kalla den för något i stil med »Från Posse till Bildt», ty den omspannar även Posses avgång, Thyselius' statsministertid och den Bildtska ministärens tillkomst — är ett värdefullt och värdigt tillskott till den av professor Brusewitz inspirerade och ledda forskningen i Uppsala kring den svenska konstitutionalismens och parlamentarismens historiska utveckling. Den bygger på ett hittills okänt material, varibland regeringsledamöterna Themptanders, von Krusenstjernas och C. G. Hammar-skjöldes visserligen inte särdeles omfattande men vid viktiga avgöranden desto mera belysande dagböcker bilda huvudkällorna. Huvudsakligen ur dessa källor jämte vissa brevsamlingar och memoarer — mindre ur pressen och riksdagsprotokollen — har det lyckats förf. att kasta mycket nytt ljus över den svenska politikens 80-tal, särskilt när det gäller ministerskiften, förhållandet till Norge och det inre arbetet inom regeringen. Vad unionsmisshälligheterna under denna tid angår har Petré i avhandlingen, kanske något för ogenomarbetat, fällt in en sammanfattning av vad han tidigare på grundvalen av samma källmaterial publicerat i skriften »Svenska regeringen och de norska frågorna 1884—1886». I fråga om de stora utvecklingslinjerna har förf. ej kommit långt utöver vad Kihlberg tecknade i sin stora översiktsavhandling, men desto rikligare myllrar det av nya uppgifter om interna händelser, redogörelser för de agerandes motiv och karakteristiska drag hos tidens ledande politiker. Med undantag för den av Wählstrand undersökta Lundebergska ministären torde ingen modern svensk regering framträda i historiens ljus så intimt och levande som den Themptanderska nu gör genom denna ministärmonografi.

Alldeles särskilt fångslar bokens »hjärte», Robert Themptander. Utåt uppträdde han med en styrka, fasthet och målmedvetenhet, som imponerar men som eftervärlden ej helt förstått. Såsom ministärens chef åtnjöt han bland kollegerna trots sin relativa ungdom en utomordentlig auktoritet, vilken inte tycks ha varit tillkämpad utan ytterst naturlig, och det råder efter Petrés undersökning intet tvivel om att endast få statsministrar i Sverige intagit

en så central ställning i tiden och visat en så allsidig sakkunskap som Themptander. Andock var Themptander inåt långtifrån den självmedvetne och myndige ministärchef, såsom vilken både meningsfränder och motståndare betraktade honom i samtiden. Efter 1886 och tullstridens skärpning var Themptander, något som särskilt hans dagbok visar, i sitt inre mycket vacklande och osäker; han hade lätt att hemfalla åt meditationer, och den för den tiden ovänliga kamplust, som han och hans regering lade i dagen, korresponderade dåligt mot hans åtminstone tidvis påtagliga iver att dra sig ur första linjen i tidens hetsiga politiska strider. Troligen påverkades hans vacklan av den sjukdom, för vilken han våren 1886 var nära att duka under. Det synes som om förf. hade kunnat göra ännu mer än han gjort av människan Themptanders betydelse för händelsernas gång. — Även Thyselius framstår genom Petrés framställning såsom en självständigare och mera ledande ministärchef än eftervärlden nog hållit denne interimistiske statsminister för, hans ålder, krämpor och passivitet till trots.

Förf:s framställning är mycket välskriven. Hans omdömen äro oftast fint och mjukt nyanserade. Över huvud taget är avhandlingen till formen mycket njutbar. Förf. är i sin strävan efter måttfullhet dock ibland alltför återhållsam. Det historiska intresserar honom avgjort mera än det statsvetenskapligt problematiska, och med sin rikliga tillgång på material skulle förf. här och där otvivelaktigt ha kunnat vinna ut mera principiellt än som skett.

Källmaterialet är till största delen hämtat från de kretsar, som regeringen och frihandelsledarna bildade. Endast A. N. Sundbergs anteckningar och en del brev från E. G. Boström under själva tullstriden skänka något väsentligt nytt i det källmaterial, som härrör från det moisatta lägret; för övrigt avslöjar sig Boström i de citerade breven till dr: Eklund i Norrköpings Tidningar såsom en oväntat rapp och lidelsefull journalist. Det är möjligt att inte några lika givande fyndigheter på protektionistsidan som de tre statsrådsmedlemmarnas dagböcker stå att upptäcka, men det synes som om förf. inte gjort samma ivriga efterspaningar härvidlag. Även om tyngdpunkten i avhandlingen är skildringen av ministärens inre arbete och hållning i olika lägen, kan det inte hjälpas att förf:s undersökning till följd av denna materialets ensidighet understundom inte blir så uttömmande som önskvärt varit. Åtskilliga frågor lämnas härigenom öppna, och särskilt har detta avseende på tiden för tullstridens tillspetsning 1887 och regeringens upplösning 1888.

Även om förf. avsiktligt inskränkt sin uppgift till en undersökning av ministären och därigenom lyckats ge avhandlingen lagom omfång, har dock inramningen ibland gjorts något för knapp. Helt eller delvis förbigås många tidsföreteelser, som ehuru perifera säkerligen direkt eller indirekt inverkat på opinionsbildningen.

Den under 80-talet inbrytande socialismen omnämnes sålunda knappast alls, och ändock var denna redan nu icke utan sin betydelse för hållningen hos den konservativa oppositionen och sannolikt även för den ur samma sociala miljö rekryterade regeringen. Man kan nästan tala om vattentäta skott mellan det material, som frambragts ur de många arbetena om socialismens pionjärår, och Petrés bok. Likaså har förf. lämnat helt utanför blickfältet övriga folkrörelser, som vid denna tid växte upp.

Inte heller tullstriden ställes i någon sammanfattande belysning, trots

dennas avgörande betydelse. Förf. avstår, ehuru tidsperspektivet nu är långt, från all värdering av frihandlarnas och protektionisternas argument. För att rätt förstå denna ekonomiska strid, i vilken hart när varje medborgare vare sig han var röstberättigad eller ej tog lidelsefull del på ett sätt som kanske aldrig förr eller senare, och för att utrona stridens inverkan på läget i riksdagen och på regeringens hållning hade det varit önskligt att förf. med ledning av lättillgängligt material, t. ex. tull- och traktatkommitténs historiska utredning, gjort en snabbteckning av spannmålsprisernas förändringar, opinionsbildningen ute bland folket, emigrationen etc. under dessa år. Det fanns en korrelation mellan protektionisternas frammarsch och spannmålsprisernas successiva nedgång, och det är inte tänkbart att den dämpade stridslust, som regeringen visade hösten 1887, var utan varje samband med den ekonomiska krisens skärpning just då. De försök till kompromiss, som gjordes eller för vilka en viss stämning uppenbarligen var för handen på frihandelssidan 1887, återspeglar detta krisens förlopp, som till slut gjorde tullvännerna till den aktivaste och därför den starkaste sidan. Måhända är det svårt att dokumentera denna förhandlingsvillighet — både Ifvarsson och Nilsson i Everöd voro våren 1887 tydligen beredda på en uppgörelse, framför allt för att bevara lantmannapartiets enighet — men regeringen syntes föga benägen att ta initiativet till eftergifter åt tullvännerna. Av stort intresse är förf:s uppgift att Themptander under ministärens sista tid umgicks med planer att fullfölja grundskatteavskrivningen för att ta vinden från de protektionistiska lantmännen.

Även de sociala frågorna förbigås. Ändock inträffade under dessa år en så viktig händelse som Adolf Hedins motion och riksdagens bifallande beslut 1884 om socialförsäkring, och ändock hade både den socialistiska och den liberala fackföreningsrörelsens genombrott under dessa år en renodlat social bakgrund. Förf. lämnar läsaren i ovetenhet om regeringens sociala åskådning och politik.

Likaså borde litet mera ha kunnat göras av partiväsendet och regeringens förbindelser med partierna. Det som härvidlag särskilt intresserar, är skiftningarna i regeringens underlag under dessa korta år. Förf. har haft till sin disposition ett helt annat material än vad Thermanius ägde när denne skrev sin översiktliga partihistoria i riksdagsverket. Regeringens upplutning på frihandelssidan och faktiska ledning av denna förändrade i hög grad relationerna till personligheter och grupper i folkrepresentationen. Man behöver blott peka på von Ehrenheim; han var ju vid periodens början en av första-kammar-konservatismens och vid periodens slut en av regeringsunderlagets prominentaste män, och vad som gällde om honom gällde säkert om flera andra i kammaren. I A. K. intresserar icke blott lantmannapartiets hållning utan även centerns uppträdande och försvinnande. Särskilt lantmannapartiet hade förtjänat en ingående undersökning. Man frågar sig, i vilken utsträckning Themptander medvetet eftersträfvade ett fast samarbete med detta, givetvis med allt det utrymme för riksdagsmannens personliga integritet som hörde till dåtidens parlamentariska etik. Belysande är, hur å ena sidan Ifvarsson och skåningarna i försvarsfrågan länge voro benägna att stödja Posse 1883 men bekämpade regeringsförslaget vid försvarskompromissen 1885 för att sedan bli Themptanders säkraste stöd under tullstri-

dens tillspetsning, och hur å andra sidan Liss Olof Larsson och A. P. Danielsson vid dessa tre tillfällen handlade rakt tvärt emot. Att klarlägga ministärens förbindelser till partierna hör till de centralaste uppgifterna vid undersökning av en ministär. I sitt avslutningskapitel framhåller förf. med rätta den stora roll, som Themptanders konferenser med riksdagsmän och goda relationer till pressen spelade. I detta sammanhang såges det att Louis De Geer stod utanför partierna; i själva verket var det han, som bildade centern i F. K. Förf. tar upp frågan, om Themptander sökte nå förbindelser ej blott med frihandlarna utan även med tullvännerna. Än tydligare än förf. erkänner synes Themptander huvudsakligen ha hållit sig till sina politiska vänner; konferenser och kabinetsfrågor ha väl därvidlag ej sällan haft till syfte att åstadkomma rättning av leden. Däremot ges det förvånande få upplysningar om andra sammanträffanden med motståndare än som voro oundvikliga vid officiella middagar. Petrés framställning bestyrker, kort sagt, att Themptander utom genom tillsättningen av de mer eller mindre dilatoriska kommittéerna aldrig gjorde eller ansåg det mödan värt att göra ett allvarligt försök till sammanjämkning och utjämning i tullfrågan.

Givetvis vore det ätt ställa orimliga fordringar att förf. i sin undersökning skulle ha givit ungefär lika utförliga redogörelser för den politiska utvecklingen och dess betydelse på olika områden som han gett för den norska frågan. Men avhandlingen skulle ha vunnit avsevärt i värde, om förf. på antytt sätt sökt fånga in de viktigaste allmänpolitiska skeendena samt analyserat, värderat och koordinerat dem. Härförutan riskerar skildringen av ministerkriserna att bli för tunn och kriserna själva att bli överbetonade.

I huvudsak har den historiska metoden kommit till användning, när förf. utfört sin undersökning. I en avslutning gör sedan förf. några resuméer och konklusioner av speciell innebörd. Detta tillvägagångssätt har väl varit det enda tänkbara. Men det frestar förf. att se problemen med dagboksförfattarnas ögon utan att de från början fixeras med önskelig stringens. Förf. gör dock i sammanfattningar efter varje kapitel en resumé, som i regel är mycket bindande och förtjänstfull. I något fall hade man härvid önskat, att vissa kommentarer inte sprängts in i den historiska framställningen utan sparats till avslutningskapitlet, där de höra hemma och där de skulle ha stimulerat förf. att sätta in ministären Themptander i den svenska parlamentarismens »förhistoriska» sammanhang. I synnerhet gäller detta om Oscar II:s och Themptanders principiella ställning till parlamentarismen, som nu bakats in i skildringen av regeringskrisen under tullstridens tillspetsning.

Förf. har nästan hundra procentigt exploaterat innehållet i sina sällsynt givande otryckta källor. Därom är endast gott att säga. Både viktiga och mänskliga ting ha extraherats. Någon gång frågar man sig dock, varför förf. ej omnämnt vissa moment av otvivelaktig betydelse för händelseförloppet. Den häftiga kontroversen Boström-Themptander våren 1887, som för en tid ledde till öppen personlig fiendskap mellan dem och kanske hindrade Boström från att inträda i regeringen 1888 — de bägge återförenades sedan på 90-talet i vänskap — är av så pass stor vikt, att denna cause célèbre bort belysas med de uppgifter, som Themptanders dagbok innehåller.

Även »Jörgen» skymtar såsom en exponent för opinionen mot Thempt-

tander. Därvid borde förf. dock ha framhållit, att den legendariske boulevardförfattaren, som tidigare i likhet med Themptander varit anställd i tullverket, utsett generaldirektör Bennich och byråchefen Themptander till sin sarkasms notoriska offer alltsedan han stäckts i den karriär som publikan, på vilken han hoppats. Inblandningen av Figaros ägare A. O. Wallenberg i detta sammanhang är nog ett fullständigt misskännande av Jörgens personliga förföljeselusta.

Förf. förtjänar beröm för den möda, som han nedlagt på citatens eller sakreferatens korrekthet. Någon enstaka gång kunna smärre felaktigheter upptäckas men de äro utan någon nämnvärd betydelse.<sup>1</sup>

Som mönstergillt kan kapitlet om kompromissen i grundskattefrågan 1885 karakteriseras.

Förf:s inledande kapitel om den Posseska ministären, 1883 års ministärkris och Thyselius' avgång 1884 har måhända alltför starkt koncentrerats för att alla uppgifter och skiftningar i källmaterialet skola ha kommit till sin fulla rätt. Liksom i äldre framställningar hävdar förf., att Posse endast gick »mot sin vilja»; härtill kan sägas, att om Posse inte tog något initiativ till ministerkris så ge källorna dock inte något ostridigt belägg för att han ansåg ett statsministerkifte olämpligt eller oriktigt, fastän han hade annan mening än konungen och kollegerna om dess nödvändighet och om proceduren vid en rekonstruktion av regeringen. Det hade varit förtjänt att nämnas, att konungen bland de många statsministerkandidaterna efter Posse även uttryckligen nämnde Hans Forssell (Hammar skjölds dagbok), tydligen den enda gång som dennes namn ånyo var aktuellt för konseljen efter hans schism med Posse 1880. Uppenbart oriktigt är det när förf. som finansminister efter Forssell bland andra diskuterade personer även pekar på friherre G. Akerhielm; enligt Hammar skjölds dagbok åsyftades ej den blivande statsministern utan friherre Lars Akerhielm, sedermera konsult

<sup>1</sup> Exempel på icke fullt korrekta citat äro s. 10, där Hammar skjölds omdöme om v. Stejern delvis tilldiktats, s. 30 överst ur Hammar skjölds dagbok, s. 129 ur konungens svar, där vissa uttrycksförskjutningar göras i referatet, s. 183 längst ned-ang. konungens utbrott mot Ryding och s. 185 ang. Rydings brev till konungen. Sakreferatena äro en och annan gång något missvisande, t. ex. redogörelsen s. 16 för riksdagens beslut i läroverksfrågan 1882 och redogörelsen s. 119 för regeringens segrar och nederlag vid de gemensamma voteringarna i mars 1886; i bägge fallen ha regeringens obestridda motgångar givits för stora proportioner. Det ges också exempel, då förf. underlåter att ange någon källa, trots att denna rent verbalt är tydlig; denna uraktlåtelse sker sålunda å ss. 35, 225 och 226, där i förra fallet v. Krusenstjernas och i de bägge andra fallen Hammar skjölds dagböcker levererat uppgifterna. Å s. 184, överst, förekommer ett med svordomar späckat citat av general Lagerberg, vilket inger läsaren den föreställningen att general Sven svor lika ohejdat i skrift som i tal; i verkligheten återger det citerade blott vad L. muntligen uttalat. Som exempel på motsägelse kan anföras, att förf. s. 10 talar om den Posseska ministärens »opolitiska fackmän» och s. 12 om »politisk fackminister», trots att uttrycken avse samma typ av regeringsledamöter. Tilläggas må vidare, att omdömet bland kollegerna om Richert såsom konsultativt statsråd inté hela tiden var så kritiskt som det kan framgå av s. 11; där yttrar förf., att R. enligt kollegernas vittnesbörd »synes icke helt fylla sin plats», medan Hammar skjöld vid denna tid, i början av 80-talet, tvärtemot skriver, att R. »fyller väl sin plats i konseljen». Här borde åtskillnad ha gjorts mellan periodens början och slut. Även uppgifterna ur källorna om Hederstiernas ställning till F. K. och A. K. (s. 14, n. 8, och s. 30) äro ej fullt adekvata.



och generaldirektör. Oscar II:s regeringsplaner och program efter försvarsreformens fall 1883 ha ej heller med det nu föreliggande materialet kunnat fastställas. Förf. uppvisar dock på ett mycket intresseväckande och övertygande sätt, att konungen genom den slutliga hänvändelsen till Thyselius för statsministerposten, samtidigt som Themptander skulle avlägsnas, ville försöka frigöra sig från A. K.-majoriteten. I och för sig behöfde dock hänvändelsen till Thyselius inte betyda, att 1873 års kompromiss frångicks såsom kompass; F. K:s avslagsbeslut 1883 i försvarsfrågan kunde ju knappast tolkas som ett underkännande av kompromissen utan uppfattas mest som en fruktan för att en sammanjämkning med A. K:s beslut skulle urvattna denna. Det var väl Oscar II:s ofta visade vankelmod; som främst gick igen i denna långvariga ministerkris; tydligen eftersträvade konungen nu liksom 1888 främst en sådan lösning av regeringskrisen, som garanterade honom ett personligt inflytande på kursen utan att denna skulle i förväg fastställas.

Den strävan efter frigörelse från A. K:s mäktiga lantmannaparti, som var omiskännlig i krisens början, tog sig uttryck i konungens och Thyselius' samfällda ursprungliga tanke att entlediga Themptander, d. v. s. göra sig kvitt det statsråd som mest helhjärtat gjort lantmannapartiets krav på grundskatternas avskrivning till sitt. Förf:s skildring av omsvägningen och Thyselius' slutliga böner till Themptander att kvarstanna visar bäst, hur starkt tillfälligheternas spel inverkade på lösningen av denna regeringskris. Däremot är det tvivelaktigt, om förf. har rätt, när han (s. 31) hävdar att meningen då regeringskrisen äntligen löstes var att Themptander vid den slutliga, till hösten uppskjutna behandlingen av avskedsansökningarna skulle stanna. På två ställen i sin dagbok inskärper Themptander tvärt emot, att han i maj ställde som villkor för att bli kvar att konungen framdeles skulle vilja ta hans avskedsansökan under förnyat övervägande och att frågan om demission befunns sig »in suspenso» i avvaktan på utseende av efterträdare. Denna omprövning blev sedan aldrig reell och Themptander tjänade Thyselius tiden ut. Allt detta understryker ytterligare, hur föga planmässigt och mot ursprungliga beräkningar det gick till, innan Themptander 1884 såsom regeringens starkaste personlighet blev Thyselius' tämligen oomstridda efterträdare. När det gällde belysningen av de yttre omständigheterna vid Thyselius' avgång 1884 hade det, trots att avgången skedde planenligt, varit på sin plats att ej blott genom en kort not i slutkapitlet beröra Thyselius' starka missnöje med Ifvarssons uppträdande vid 4:de huvudtitelns behandling vid slutet av 1884 års riksdag; Thyselius vägrade därefter att sätta sin fot i A. K., och det kan tänkas att episoden påskyndade hans beslut att demissionera.<sup>2</sup>

<sup>2</sup> S. 40, 41 berör förf. konungens hänvändelser till Wijk och — på Themptanders önskan — Gustaf Sparre att efterträda Thyselius som statsminister. Förf. skriver, att regeringens ledamöter (utom förstås Themptander) intogo »en fullständigt avvisande hållning vis-à-vis förslaget Sparre». Med undantag för Ryding, som »särskilt vägrade att arbeta under Sparre» (enligt von Krusenstjernas dagbok), ge källorna dock knappast belegg för annat än att regeringsledamöterna avgjort föredrogo Themptander före Sparre. Men hur skulle de ha ställt sig om Themptander avböjt statsministerposten? Skulle de då verkligen ha vägrat stanna? Detta anföres blott såsom ett ex. på att förf. understundom alltför starkt pressar sina källor.

För tillkomsten av 1885 års partiella grundskatteavskrivning äro förf:s uppgifter om konungens personliga initiativ i regeringen och den Wieselgrenska promemorian i ämnet av största intresse. De illustrera åskådligast den — som förf. starkt betonar — förvånande stora roll, som konungen spelade eller i varje fall alltjämt ville spela vid utstakandet av regeringskursen. Såsom förf. inskärper, bildar kompromissen avslutningen på den första perioden i den Themptanderska ministärens historia. I stället för försvarsfrågan blir tullstriden därefter den stora vattudelaren, framkallande omgrupperingar inom partierna och — dock först efter tvekan — regeringens direkta engagerande för frihandelsystemets bevarande. Tvärtemot vad förf. antar (s. 107), att detta partitagande innebure en nyhet i svensk regeringspolitik, kan Themptander härvidlag sägas blott ha fortsatt den särdeles aktiva frihandelspolitik, som finansminister Gripenstedt drev 1864; det allra bästa exemplet på ett direkt och aktivt ställningstagande i den politiska striden erbjuder dock givetvis De Geers och hans kollegers initiativ och fasta uppträdande i representationsfrågan, t. o. m. mot konungens ursprungliga vilja. För att rätt förstå Themptanders handelspolitiska inställning hade det kunnat nämnas, att han redan 1882 som finansminister var så deciderad i tullfrågan, att han (enligt sina dagboksanteckningar) umgicks med planer att ta ett så exceptionellt steg som att ensam ställa kabinettsfråga på motionen om oljetull. Regeringens indragande i de partipolitiska striderna fr. o. m. våren 1885 gör Themptander alltmer benägen att få en förevändning att avgå, och kabinettsfrågor bli en allt oftare återkommande tanke hos honom, eller »tokenskap», som Hammarskjöld en gång kallar det. Kabinettsfrågor ifrågasättas dock icke blott för att skapa en ättestupa utan då och då också för att hävda regeringens prestige. De ställas likväl alls inte så ofta som Themptander planerat, och ju mer utsatt och omstridd regeringens position blir, desto effektlösare måste verkan av ultimata bli på motståndarna, såsom också Rydings avgångshot till riksdagen 1887 med ty åtföljande demission visade.<sup>3</sup> Till det intressanta kapitel, som Themptanders bruk av eller planer på kabinettsfrågor utgör, hoppas anmälarer få tillfälle att återkomma i annat sammanhang. Medan regeringen utåt tedde sig starkt självmedveten, stridsberedd och ovanligt segerrik, rådde det faktiskt alltsedan tullfrågan aktualiserats en ständig uppbrottsstämning eller ett slags permanent kris bland statsråden — ett tillstånd som är i många hänseenden anmärkningsvärt och saknar egentliga motstycken i vår parlamentariska historia. Uppvisandet av denna kroniska kris erbjuder de största och mest överraskande nyheterna i Petrés avhandling.<sup>4</sup>

<sup>3</sup> Av förf:s framställning s. 182 kan man tro, att Rydings tjänstledighet sträckte sig ända från det han begärt avsked efter riksdagsnederlaget i juni tills Peyron utnämndes i oktober. Rätta förhållandet var dock att R. före den definitiva avgången i oktober återträdde i tjänst medan avskedsansökan vilade.

<sup>4</sup> Utrikesminister Hochschild's utträde ur regeringen 1885 diskuteras ingående av förf. och många medverkande motiv anföras (s. 89 ff.). Den enklaste förklaringen är väl den sakliga dissonansen mellan H. och regeringen i den besvärliga norska frågan. Förf. lägger dock utan något direkt stöd i akterna huvudvikten vid att Themptander »klagade över svårigheterna att samarbeta med sin främsta kollega». Säkerligen erbjöd detta samarbete stötestenar, men det heter dock i Th:s av förf. ej omnämnda avskedsbrev till H.: »... mina sympatier grundlagts

Upplösningen av A. K. våren 1887 och underlåtenheten hösten s. å. att efter Stockholmsvalets upphävande upplösa den vid B:valet åter nya kammaren får en synnerligen utförlig och klargörande kronologisk belysning. Det framgår, att upplösningstanken var aktuell redan 1886, då protektionisterna voro nära att vinna seger för sina tullmotioner. Den gången tänktes dock upplösningen ske först efter den gemensamma voteringen, därest denna utfölle till tullvännernas favör. Detta skulle ha inneburit, att regeringen i händelse frihandlarna segrat vid upplösningvalet hade varit beredd att gå så långt att den avstyrkt att ge »sanktion» åt ett bevillningsbeslut. 1887 uppgav regeringen denna dubiösa tanke, och upplösningen sattes därför i scen före den gemensamma voteringen. Det märkliga är, att konungen och i synnerhet kronprinsen voro ivrigare än regeringen att probära upplösninginstitutet. Förf. vill (efter Georg Landberg och Hammar skjöld's dagbok) hålla för troligt, att Bismarcks framgångsrika upplösning av den tyska riksdagen kort före skulle våren 1887 ha givit kronprinsen stimulansen till upplösning. Även om händelserna i Tyskland troligen styrkt kronprinsen visade denne dock samma iver för upplösning året dessförinnan. Det antagliga är därför, såsom förf. också antyder, att kungamakten främst var mån om att för en gångs skull hävda »prerogativet», så att detta inte sjönk ner till en död bokstav i författningen. Och onekligen var situationen väl upplagd för en upplösning just då; genom att tullvänner och frihandlare vid denna tid ungefär balanserade varandra i F. K., var A. K. för tillfället helt utslagsgivande och faktiskt kan man i tullfrågan tala om ett enkammar-system — även det en sällsynt situation, som egentligen blott haft sin motsvarighet ett par år omkring 1940, då de borgerliga och socialdemokraterkommunister i F. K. motvågde varandra i de stora frågorna.

Att inte också F. K. upplöstes våren 1887 tillskriver Petré med stöd av citerade uttalanden regeringens principiella motvilja mot att förgripa sig på F. K:s uppgift som kontinuitetens bevarare; dessutom ansågs opinionen i de fyrkvalda landstingen föga representativ för folket och därför mindre lämplig såsom vädjinstans. Bägge motiven låta plausibla. Förf. lämnar för sin del problemet därhän. Det är dock inte alldeles visst, att regeringen skulle ha ställt sig lika motvillig till att upplösa »överhuset», om detta haft en sammansättning, som inte avspeglat den aktuella opinionen i landstingen men frihandelssystemets seger skulle ha kunnat tryggas genom totalval av kammaren. Likväl synes det styrkt att regeringen i doktrinen gjorde en åtskillnad mellan upplösning av första och andra kammaren och ansåg att upplösning främst vore berättigad såsom en vädjan till folket (d. v. s. det vid A. K.-val röstberättigade, »ograderade» folket).

Konungen och kronprinsen synas aldrig ha oroats av, att upplösninginstitutets tillgripande kunde påskynda uppkomsten av det parlamentariska styrelsesätt, som de bägge fruktade men som bl. a. från Sverdrups samtidiga Norge snarligen kunde importeras hit. Ty efter en upplösning i en upprörd situation skulle den nya kammarmajoriteten säkerligen ej

och stadgats under ett förtroendefullt samarbete och ett det mest angenäma kamratskap mellan oss». Är det verkligen troligt att detta blott var hövlighetsfraser? Detta brev bekräftar snarast, att sakliga meningsskiljaktigheter varit det avgörande för utrikesministerskiftet.

nöja sig utan ett ökat inflytande på regeringsbildningen, och konungens utsikter att driva en mäklingpolitik kunde lätt minskas. Ur den personliga kungamaktens synpunkt var riksdagsupplösningen ett instrument med såväl agremanger som risker, med riskerna i längden som övertvägande.

Även sedan stockholmsvalet upphävts nyåret 1888, då majoriteten i A. K. kastades om, hade kungen lättare än Themptander att tänka sig att återigen upplösa A. K. Att både regeringen och kungahuset dock nu hesiterade har sin ganska givna förklaring: en ny upplösning skulle visserligen kunna uppskjuta men inte hindra »det nya systemets» seger; protektionisterna voro mindre villrådiga än frihandlarna om målet i den försämrade ekonomiska situationen, ty frihandlarnas front befann sig i viss upplösning genom att åtskilliga frihandelsriksdagsmän stodo beredda att acceptera vissa protektionistiska åtgärder. Oavsett stockholmsvalet visade B:valet också en tydlig om också inte stor förskjutning i tullvänlig riktning, som föranledde ministären att aktualisera demissionsfrågan. Themptanders slutliga avgång i januari 1888 var därför ingen fanflykt utan en resignation inför det i längden oundvikliga. I denna del har Petrés nya rika materiel blott kunnat bekräfta det riktiga i äldre rekonstruktioner av den avgående frihandelsministärens handlingssätt och handlingsmotiv.

Mycket nytt kan förf. framlägga rörande förloppet vid tillkomsten av den Bildtska försoningsministären, vilket nu framstår synnerligen klart. Det är blott att beklaga, att förf. inte kunnat uppsåra mera än som skett för att skänka en tydligare bild av planerna på protektionisthåll; detta hade varit av intresse inte minst för att söka klargöra protektionisternas dåtida syn på parlamentarismen, vilken de i teorien ogillade men i verkligheten ville praktisera. Det var inte de konservativa tullvännerna utan konungen, som förhindrade eller uppsköt ett viktigt parlamentariskt prejudikat. Man frågar sig också, hur särskilt lantmannapartiets protektionistiska element önskade regeringskrisen löst och om de eventuellt fruktade för en tullvänlig F. K.-ministär. Förf. borde starkare ha understrukit den mera i förbifarten lämnade notisen (s. 235, n. 2), att Bildt »underställde» sin ministärlista den protektionistiska partikommittén; redan detta visar hur långt ut på glid mot parlamentarismen protektionisterna i verkligheten befunno sig vid denna tidpunkt; en sådan »underställning» har ju även efter parlamentarismens genombrott hört till sällsyntheterna. Rörande ministärbildningens förlopp vill anmälaren, utan att här ingå på några detaljer, reservera sig mot flera av förf:s värderingar av ärkebiskop Sundbergs politiska skäl för att avböja erbjudandet att träda i spetsen för den nya regeringen (s. 234); likaså har förf. ej omnämnt de villkor, som P. A. Bergström ställde för övertagande av justitieministerposten, bl. a. att efter en tid få avgå samtidigt med Bildt.

I avslutningskapitlet ger förf. många väl avvägda och träffande karakteristiker av den Themptanderska ministären. Han finner sålunda statsministern »parlamentariskt anlagd» och regeringssättet betecknas som en »uttunnad, passiv parlamentarism» (s. 250 f.). Han uppvisar åskådligt, hur regeringsarbetet aktiviserades; från att ha startat som en ganska programlös expeditiönsministär tog regeringen ledningen när försvarskompromissen 1885 började förverkligas och slutade som »en utpräglad partiregering».

Man sätter dock ett bestämt frågetecken för riktigheten av att beteckna ministären som en utpräglad och homogen partiregering med vänsterorientering. Tvivelutan var ministären tack vare Themptanders överlägsna ledarskap efter dåtida förhållanden ovanligt samspelt, i synnerhet i tullfrågan. Men trots att denna fråga främst höll ihop statsrådsakretsen var kittet inte fastare än att fyra utan några djupare samvetsbetänkligheter stodo parata att gå över i den Bildtska ministären, som hade att sätta tullbeslutet i verket. Ett par voro kvar när »munkorgslagen» förelades 1889 års riksdag. Även i norska frågan stod regeringen splittrad; ett par av medlemmarna och särskilt Gustaf Tamm stod F. K.-aggressiviteten nära. Egentligen synes endast statsministern kunna betecknas som vänsterorienterad, och överhuvudtaget får man det intrycket att sammanhållningen mera betingades av en kamratlig känsla av ödesgemenskap under tullstridens stormar än av någon stark åsiktskohesion. Det av förf. på ett övertygande sätt understrukna harmoniska samarbetet mellan den konservativa konungen och hans rådgivare tyder ej heller på någon större olikhet i åsikterna dem emellan. Slutintrycket blir, att det mindre var ministären själv än den otroligt hetsiga tiden, som formade ministärens hållning med dess starka parlamentariska tendenser. Den Themptanderska ministärens historiska betydelse i den svenska parlamentarismens historia har förf. ej inlåtit sig på att belysa, och inte heller har han, trots att det måste ligga nära till hands, gjort några jämförelser med den samtida Sverdrupska parlamentarismen och eventuella inflytelser i Sverige därifrån. Det är synd, att undersökningen härigenom alltför starkt isolerats från tidssammanhanget och liksom kommit att hänga i luften.

I avslutningskapitlet tecknar förf. även en bild av regeringens inre arbete, så långt detta kan rekonstrueras med ledning av källornas många strödda data. Några skarpa konturer har det inte varit möjligt att förläna bilden. I ett hänseende har förf. uppenbarligen gjort sig skyldig till ett betänkligt missförstånd. Han säger (s. 284 f.) att »den vanliga departementsberedningen för löpande ärenden tycks ha varit en nära nog daglig företeelse, och beredningslokalerna tjänstgjorde i verkligheten såsom ett konsulternas ämbetsrum». Såsom det framgår av Hj. Hammarskjölds »Om inrättande av administrativ högsta domstol eller regeringsrätt» avsåg denna beredning blott avgörandet av besvärsmålen före regeringsrättens införande; det bekräftas också av att Themptander vid förfall för någon av de bägge därvid tjänstepliktiga konsulterna själv inträdde i beredningen. Som det nu står, blir förf:s redogörelse i detta avsnitt tämligen missvisande.

Till sist är jag angelägen att understryka att Petrés avhandling trots vissa här ovan gjorda erinringar äger ett bestående värde för kännedomen om 80-talets politik och i ovanligt riklig grad bringat nya fakta i dagen rörande det svenska regeringssättets utveckling under en av de stora brytningsperioderna. Han kan med största tillfredsställelse se tillbaka på de synnerligen värdefulla insatser han gjort till gagn både för statsvetenskapen och den moderna historieforskningen.

*Elis Håstad.*

FREDE CASTBERG: *Norge under okkupasjonen*. Rettslige utredninger 1940—1943. J. W. Cappelens Forlag. Oslo 1945.

Äldre folkrättsdoktrin sysselsätter sig icke med okkupation såsom något skilt från erövring i allmänhet. I och med att en krigförande stats här lyckosamt inträngt på fiendens territorium, ansågs den sålunda överlägsna makten fritt kunna disponera över detta. Ehuru redan Vattel uppmärksammade denna uppfattning såsom otillbörlig, ansågs den ända fram till modern tid som »gällande folkrätt». Det betraktades t. ex. som i sin ordning, att Finlands innevånare redan 1808 tvingades svära ryske tsaren trohetsed, ehuru Finland ännu icke avträtts av Sverige; det skedde först följande år genom freden i Fredrikshamn. Inte heller uppfattades det som stridande mot folkrätten, att England 1813 avträdde det några år tidigare från Frankrike erövrade Guadelope till Sverige, ehuru fred mellan England och Frankrike ännu icke avslutats. Askådningsättet omvandlades emellertid. I 1907 års Haagkonvention nr IV, det s. k. landkrigsreglementet, uppställes grundsatser om de befogenheter, som en ockuperande makt får utöva inom det ockuperade territoriet. Som huvudregel gäller enligt dessa bestämmelser, att den ockuperande har de befogenheter, som erfordras för att han dels framgångsrikt skall kunna fullfölja sin krigföring, dels också effektivt skall kunna upprätthålla lugn och ordning inom det ockuperade området, men icke några befogenheter utöver dessa. En okkupationsmakt äger under inga förhållanden medan kriget pågår införliva det ockuperade området med sitt territorium, göra det till en särskild stat eller eljest genomföra ändringar av dess offentligrättsliga ställning.

När Norge 1940 ockuperats av Tyskland, uppkom en rad både teoretiska och rent praktiska spörsmål om förhållandet mellan å ena sidan de tyska myndigheterna och å den andra, norska domstolar, förvaltningsmyndigheter och enskilda. Från tysk sida hävdades stundom, att man inte finge räkna med ett »rent» okupationsförhållande, då den tyska inmarschen icke vore någon åtgärd av en okupationsmakt med fientlig hållning.<sup>1</sup> Norska jurister hävdade emellertid, att man hade att göra med *occupatio bellica* och att Haagbestämmelserna vore tillämpliga. Denna teoretiska motsättning, vid vilken argumenten från tysk sida synas ha varit växlande, gjorde sig gällande under hela okkupationen vid ställningstagandet till frågor om t. ex. bestraffning av norrmän för påstådda brott, beslagtagande av norsk egendom eller försöken att nazifiera det norska stats- och samhällslivet. De olika rättsliga utredningar under okkupationen, daterade från augusti 1940 till augusti 1943, som prof. Frede Castberg utgivit under ovanstående titel »Norge under okkupasjonen», inledas vanligen av en redogörelse just för den norska synpunkten om Haagbestämmelserna som grundläggande för de norsk-tyska rättsförhållandena och utmyнна sedan i en diskussion om innebörden i ena eller andra avseendet av dessa bestämmelser, tillämpade på en konkret fråga. Castberg har konsekvent hävdad denna ståndpunkt. Man ser hur han i många avseenden bemödat sig om objek-

<sup>1</sup> Se t. ex. Schiedermaier, *Den statsrettslige utvikling i Norge i Norsk Rets-tidende* 1941. Jfr därtill artikeln av Hjort med samma titel i samma tidskrifts-årgång.

tivitet även gentemot ockupationsmakten och dess krav. Han har sökt intaga en resonabel hållning och han har sökt och funnit belägg för sina åsikter inte minst i tysk folkrättslig litteratur. Men han har inte vikit från den principiella utgångspunkten utan oböjligt velat hävda satsen »la meilleure politique c'est la conformité au droit». Hans betänkanden medförde slutligen en konflikt med ockupationsmakten som tvingade honom att fly från Norge.

Läsaren imponeras många gånger av frimodigheten i Castbergs uttalanden, liksom av framställningens klarhet och den stora beläsenhet författaren lägger i dagen. Belysande för fastheten i Castbergs ståndpunkt är t. ex. hans brev av augusti 1942 till dr Ohm i »Deutsche Sicherheitspolizei» med dess bestämda gensaga mot försöken att likrikta norska folket. Castbergs utredningar ha ett betydande historiskt, politiskt och allmänt statsvetenskapligt intresse. Undersökningarna av ockupationstidens förhållanden i skilda länder lämna också intressanta bidrag till den internationella rättens teori. Bidragen synas dock gå i negativ riktning. Att förlita sig på den internationella s. k. krigsrätten såsom *gällande* i förhållandet mellan en segerrik ockupant och ett slaget och ockuperat folk ter sig i ljuset av de gångna årens erfarenhet som en chimärisk attityd. Att närmare söka klarlägga hithörande problem faller dock utanför ramen av en anmälan av ett arbete, som under alla omständigheter inger den största respekt.

*Hilding Eek.*

LUDVIG KRABBE: *Frankrig 1870—1940. Den tredje Republikens politiske Historie.* Gyldendal, København 1945.

Krabbes bok om Frankrikes historia från 1870 till 1940 är ett populärvetenskapligt arbete lämpat för både elever och lärare vid högre läroverk, men även för den som bedriver historiska och statsvetenskapliga självstudier. Krabbe ger en tillförlitlig orientering i Frankrikes historia, söker följa landets politiska utveckling i modern tid samt redogör för orsakerna till Tredje republikens sammanbrott år 1940. Varje kapitel avslutas med en litteraturförteckning, som först och främst anger de primära källorna varpå ifrågasvarande avsnitt i boken bygger, men dessutom lämnas värdefulla anvisningar på en del moderna framställningar. Det är tacknämligt, att författaren därvid även beaktat den nyaste franska vetenskapliga litteraturen. Visserligen är litteraturförteckningen ofullständig, något som i övrigt författaren själv medger, och inskränker sig huvudsakligen till de böcker, som förefinnas i danska bibliotek. I detta sammanhang måste man särskilt beklaga, att nästan alla arbeten förbigåtts, som utkommit i England och Tyskland om nutida franska problem. Författaren har inte ens anfört de i Sverige publicerade undersökningarna om fransk historia. Vi erinra bl. a. om Forssells, Laurins, Rexius' och Tingstens arbeten. Trots dessa brister i Krabbes litteraturförteckning är den dock till fyllest för att åtminstone förmedla en första kännedom om den Tredje republikens politiska frågor.

Arbetet behandlar i främsta rummet Frankrikes inrikespolitik med särskild hänsyn tagen till de sociala krafterna i franskt samhällsliv. Utrikespolitiken diskuteras för sig i tre kapitel, varigenom dess betydelse för den franska inrikespolitiken och över huvud taget växelverkan mellan inrikes- och utrikespolitik skjutas mer än tillbörligt i bakgrunden. Det överensstämmer inte med den moderna historievetenskapens metod att förbise enhetligheten i en nations hela historiska liv genom att behandla varje sida av detta som ett isolerat helt. Dessutom ge de tre utrikespolitiska översiktterna i boken endast en ytterst torftig orientering i detta ämne, vars centrala betydelse för Frankrikes politiska liv under denna tid på så sätt inte kommer till sin fulla rätt. Författaren har vidare nästan helt ignorerat Frankrikes rikt fasetterade andliga liv under denna epok, fastän känndomen därom utgör en nödvändig förutsättning för en djupare förståelse av det politiska skeendet. Det är också beklagligt, att Krabbe inte inordnar Frankrikes historia i de stora universella sammanhangen. Trots dessa svagheter uppvisar verket dock i övrigt övervägande positiva sidor, varav några drag skall belysas i korthet i det följande.

Utmärkande för arbetet är författarens obetingade bekännelse till Rankes historiska objektivitetsideal; i full överensstämmelse med honom skiljer han skarpt mellan historia och politik och underordnar politiken helt under historien. På ett utomordentligt sätt har det lyckats Krabbe att härleda den franska inrikespolitiken ur Frankrikes sociala struktur och att föra det franska partiväsendets ursprung tillbaka ända till den franska revolutionen av år 1789, i vars bedömande de olika politiska partigrupperingarna gå helt isär. Den här av Krabbe givna skildringen är ett talande vittnesbörd om den betydelse som måste tillmätas den historiska kontinuiteten, om man skall kunna förstå Frankrikes politiska utvecklingsgång. Saklig och övertygande är framställningen av den Tredje republikens uppkomst. I nära samband med den moderna hävdåteckningens forskningsresultat visar författaren här, hur svårt det har varit att trygga den Tredje republikens bestånd och vilken betydelsefull roll tanken på en restauration av monarkien på det ena eller andra sättet har spelat i Frankrike just mellan åren 1870 och 1875. Vidare har Krabbe skildrat Dreyfusaffären mellan 1894 och 1906 på ett mönstergillt och instruktivt sätt; här har, framhäver han med rätta, idén om människans oförytterliga rättigheter efter hetsiga strider slutligen vunnit en glänsande seger över den så kallade nationella äran.

Särskilt värdefull är redogörelsen för den franska nationalismen. På goda grunder påpekar Krabbe, att det franska folket, vars kärna tidigare huvudsakligen bildats av det välbärgade småborgardömet, hantverkarna och bondeståndet, är frädsälskande. Ett undantag utgör visserligen politiken mot Tyskland, ty där har säkerheten varit ledmotivet för utrikespolitiken sedan Richelieus och Ludvig XIV:s dagar. Den fredliga hållning, som intagits t. ex. av Thiers, Ferry och Grévy, vilka efter år 1870 med alla medel strävat efter en varaktig försoning mellan Tyskland och Frankrike, har inte haft en varaktig verkan till följd av den väl tidvis undanskynda, men dock städse kraftiga revanschtanken, som kontinuerligt genomsytrat och bestämt Frankrikes utrikespolitik mot Tyskland. Det är ett karakteristiskt drag hos den franska nationalismen, att den gör sig gällande hos alla poli-



tiska partier men i särskilt hög grad präglar den radikala vänstern; i detta sammanhang är Clemenceaus betydelsefulla roll i franskt författningsliv mycket betecknande. Synnerligen instruktiv och fängslande är slutligen Krabbes kunniga skildring av det franska sammanbrottet år 1940. Med skicklig penna tecknar han den inre upplösningen i Frankrike, vars generaler delvis i hemlighet sympatiserade med det totalitära Tyskland och vars kommunister efter avslutandet av den rysk-tyska paktens över huvud taget bestredo nödvändigheten av att deltaga i kriget mot Tyskland. I mörk dager ter sig Gamelins och Petains militärpolitiska inställning; båda ha, betonar Krabbe, saknat blick för det moderna krigets krav och därigenom förhindrat den franska arméns motorisering, en uraktlåtenhet, som senare blev en av orsakerna till Frankrikes fruktansvärda nederlag.

Krabbes bok, genomsyrad av en varm kärlek till och en djup beundran för Frankrike, utgör därför trots enstaka brister på det hela taget en förträfflig skildring av den Tredje republikens växlingsrika historia med huvudvikten lagd på landets inre politik, vars utveckling här skildras på ett pregnant, instruktivt och åskådligt sätt. I motsats till den heroistiska historieuppfattningen, som tillskriver de stora personligheterna en avgörande roll för det historiska händelseförloppet, ansluter sig författaren obetingat till ett socialhistoriskt betraktelsesätt, enligt vilket ett lands sociala struktur finner sitt adekvata uttryck i de ledande människans politik. På denna grundval ger oss Krabbe en betydelsefull karakteristik av Frankrikes ledare från Thiers till Lebrun. Verket är alltså ett värdefullt tillskott till den historiska litteraturen om det moderna Frankrike och en inspirerande kunskapskälla, väl värd att beaktas både av fackmän och av den bredare allmänheten.

*Erich Wittenberg.*

*Vem hjälper, vem råder?* Av elva ekonomer och jurister. Del II. Handbok i ekonomiska och därmed sammanhängande rättsfrågor. Lindfors Bokförlag A.-B., Sthlm 1945, 271 s., pris kart. 8:— kr.

Det är ett i våra dagar ofta hört tal, att medborgarens liv är så väl inrutat och utstakat från vaggan till graven, att det ej blir mycket utrymme till övers för den personliga rörelsefriheten och individuella utvecklingsdriften. Överallt står staten redo med handlingsmönster och föreskrifter. Allt skall göras så och icke så, envar skall handla på det sättet och icke på något annat. Även om häri — åtminstone ännu så länge! — ligger en viss överdrift, torde det dock vara obestriddigt, att statens påbud och förbud numera blivit så mångfaldigt utvecklade och specialiserade, att det för gemene man ofta ter sig svårt och besvärligt — om icke rentav omöjligt — att själv skaffa sig kännedom om och överblicka vilka rättigheter han har och vilka skyldigheter som åligger honom gentemot det allmänna. Det är därför synnerligen tacknämligt, då man från olika håll söker för den enkle medborgaren underlätta ett sådant studium genom att ställa därför lämpade hjälpmedel till hans förfogande. Ett bland dem är det, vars suggestiva titel läses här ovan.

För omkring tre år sedan utgavs en första del av denna handbok, däri

advokaten H. O. Cohn under medverkan av en rad namngivna sakkunniga ger en överblick över ett antal sociala och administrativa spörsmål. Den enhetlighet, som därmed gavs åt denna del, förefinnes icke i samma grad i den nu föreliggande andra delen, där de olika experterna framtråda direkt med sina bidrag. Syftet har varit att på ett kortfattat och lättillgängligt sätt belysa och klärlägga de vanligaste ekonomiska företeelserna.

Först i raden komma tvenne uppsatser av biträdande ombudsmannen i Försäkringsföreningens upplysningsbyrå B. Ericstam om »Privatmannens försäkringar» och »Fastighetens försäkringar». Utan tvivel innehålla de många tänkvärda påpekanden, och säkerligen äro de alldeles utmärkta ur försäkringsbolagens synpunkt och kunna anses utgöra ett effektivt led i deras propagandaverksamhet. Men den andra sidan av saken och den som i detta sammanhang borde ha varit minst lika viktig, nämligen den enskildes behov av rättsskydd gentemot bolaget, blir nästan helt åsidosatt. Den enskilde är dock den i alla avseenden, såväl ekonomiskt som rättsligt, svagare parten i försäkringsförhållandet, och han måste därför också anses vara i stort behov av råd och hjälp till att på lämpligaste sätt se till *sina* intressen.

Sedan följa uppsatser om »Affärsbankerna och allmänheten» av banktjänstemannen Åke Lantz, om »Sparbankerna» av sekreteraren i Sparfrämjandet fil. mag. Halvar Sehlin samt »Vi och fondbörsen» av direktörsassistenten vid Stockholms fondbörs Arnold Åkesson. Så möta tre uppsatser kring problemet om hus och hem, nämligen »Köp av fast egendom» och »Om fastighetsbelåning» av kamreraren i Inteckningsbanken i Stockholm R. Millqvist samt »Statliga bostadslån» av kanslichefen hos Statens Byggnadslånebyrå Stig Algott. Om »Näringsverksamhet av enskilda personer och handelsbolag samt firmaregistrering» skriver assessorn i överståthållarämbetet Ebbe Fries, vilken även fått på sin lott att i den följande uppsatsen »Om föreningar» lämna en redogörelse främst för ekonomiska föreningar. Därpå behandlar advokaten Erik Kihlberg utförligt rättsreglerna »Om aktiebolag», varvid han i huvudsak bygger på nu gällande aktiebolagslag och endast i den mån den nya lagen redan nu bör iakttagas vid aktiebolagsbildning, anmärker detta. Då den nya aktiebolagslagen emellertid var antagen mer än ett år före föreliggande handboks utgivande och dessutom på ett par punkter får tillämpas under 1947, hade väl ett motsatt förfarande från förf:s sida tett sig naturligare och lämpligare.

Efter tvenne bidrag av byråchefen i Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen Gregor Braune, om »Vägväsendet» och om »Statsbidrag till anläggningar för vattenförsörjning och avlopp», följa de båda sista i raden: aktuarien vid Statistiska Centralbyrån Yngve Fritzells redogörelse för »Donationsfonder för kulturella och liknande ändamål», vartill är fogad en intresseväckande förteckning över sådana fonder av större betydelse till förmån för undervisning och forskning samt liknande ändamål, samt till sist, taxeringsinspektören Otto Carlborgs initierade svar på den på alla håll ständigt lika aktuella och oftast oroligt bekymrade frågan: »Vad blir min skatt?»

Arbetet torde förvisso ha sin uppgift att fylla i den välbehövliga och vällovliga juridiska folklupplysningsverksamheten.

Hans Cavalli.

## TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

**Ekonomisk revy.** Utg. av Svenska bankföreningen. *Sthm. Årg. 3: 1946. No 5: dec.* *Tondén, A.*, Den statliga tillsynen över affärsbankerna i Sverige, s. 311—20. — *Montgomery, A.*, Planhushållning och frihet i Ryssland, s. 328—37.

**Finsk tidskrift.** Kultur, ekonomi, politik. *Åbo. T. 140: 1946. H. 5: Dec.* af *Hällström, E.*, Debatt om rättsprinciperna, s. 211—16. — *Sandström, H.*, Vår handel med Ryssland, s. 217—25.

**Förvaltningsrättslig tidskrift.** *Sthm. Årg. 9: 1946. H. 5.* *Sundberg, H. G. F.*, »Rätten till understöd», s. 285—94.

**Historisk tidskrift.** *Sthm. Årg. II: 9. H. 4.* *Carlsson, G.*, Gustav Vasas krönings- ed, s. 321—32. — *Samuelsson, G.*, Representationsfrågan i Gustav III:s utkast till förenings- och säkerhetsakten, s. 348—59. — *Wittenberg, E.*, Otto Hoetzsch, s. 383—86.

**Landskommunernas tidskrift.** Organ för Svenska landskommunernas förbund. *Sthm. Årg. 27: 1946. No 11: Nov.* *Kaijser, F.*, Jordbruksstämman inför kommunindelningsreformen, s. 459—63. *No 12: Dec.* *Olsson, J.*, Källskattens inverkan på kommunallagarna, s. 507—13. *Årg. 28: 1947. No 1.* *Schalling, E.*, Landsbygd mot stad, s. 1—9. — *Genmäle* (av red.), s. 9—12.

**Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri.** Utg. av Letterstedtska föreningen. *Sthm. N. S. Årg. 22: 1946. H. 7.* *Danstrup, J.*, Skandinavismen i lyset af den nyeste forskning, s. 473—91.

**Samtid och framtid.** Tidskrift för idépolitik och kultur. *Sthm. Årg. 3: 1946. No 10: Dec.* *Ohlin, B.*, Det svensk-ryska avtalet, s. 579—88. — *Björklund, E.*, FN och militärväsendet, s. 595—98. — *Pfleging, E.*, Asylrätten och efterkrigs-krisen, s. 611—16.

**Svensk tidskrift.** *Sthm. Årg. 33: 1946. H. 8.* Det svensk-ryska avtalet, s. 497—502. — *Herlitz, N.*, Drag ur svenskt statsliv under krigsåren, s. 503—17. — *Dystra, B. S.*, Holländska efterkrigsproblem, s. 536—40. — Krigsmaterielverket och riksdagens kontrollmakt, s. 546—48. — Statsministerdebuten, s. 548—50. — »Har ni fått nog? Rösta med republikanerna!», s. 550—53. — *Guy, J.*, Socialiseringen i Frankrike, s. 553—57. — *Olsson, Inga*, Det slutliga valresultatet, s. 557—59. — Slutkampen om den tysk-polska gränsen, s. 559—62. — *H. 9.* Sovjets »utrensningdemokrati», s. 567—74. — *Söderberg, T.*, Näringsfriheten — ett sekelminne, s. 575—83. — *Hagberg, K.*, Den tyska krigsledningen 1939—1942. Några glimtar från spelet bakom kulisserna enligt Nürnbergprocessen, s. 583—93. — *Ränk, R.*, Folkrätten och de mänskliga rättigheterna, s. 602—10. — *Cay, J.*, Den nya franska socialförsäkringslagen, s. 621—24. *H. 10.* Varthän driver den svenska socialdemokratien?, s. 633—36. — Norges tragik 1940 — ansvar och lärdomar, s. 640—49. — *Hylland, I.*, Kyrkomötet 1946. Några glimtar och summeringar, s. 654—61. — *Valentin, H.*, Araber, judar och engelsmän, s. 662—72.

**Sveriges landstings tidskrift.** Utg. av Svenska landstingsförbundets byrå. *Årg.*

**33: 1946. H. 6.** *Hage, E.*, Landstingens utgiftsökning under en tioårsperiod, s. 211—16.

**Tiden.** Socialistisk kritik och politik. *Sthm. Årg. 38: 1946. H. 10: Dec.* *Björnberg, A.*, Omdaning i England, s. 577—81. — *Fransson, E.*, Socialismen och kulturen. Några synpunkter, s. 609—15. — *Foss, H.*, Effektivare agitationsformer, s. 620—22. — *Flood, Hulda*, Partiet och kvinnorna, s. 623—25. **Årg. 39: 1947. H. 1: Jan.** *Björnberg, A.*, Planhushållningens maskineri, s. 1—4. — *Widén, A.*, Svensk-Amerika och det mellanfolkliga samarbetet, s. 14—23. — *Edstrand, K.-I.*, Direktörernas revolution, s. 29—33. — *Johansson, A.*, Arbetarrelsens etik, s. 38—43.

**Utrikespolitik.** Utg. av Utrikespolitiska institutet. *Sthm. Årg. 1: 1946. H. 4.* *Hamrin, A.*, Republiken Italiens första halvår, s. 193—203. — *Bølling, H.*, Sydslesvig i dansk politik, s. 204—14. — *Humphreys, R. A.*, Perspektiv på Latinamerika, s. 215—23. — *Kragh, B.*, Rysskrediten och dess föregångare, s. 224—32.

**Gads danske Magasin. Khvn. Aarg. 40: 1946. Nov.** *Bølling, H.*, Grænseland og Nationalitetsproblem, s. 549—58. — *Lassen, R.*, Den nye Parlamentarisme, s. 569—86. — *Møller, E.*, Lande og Riger, s. 592—607. **Dec.** *Bølling, H.*, Samarbejdstanken og Parlamentarismen, s. 613—19. — *Møller, E.*, Gentagelser, s. 652—65.

**Socialt Tidsskrift. Khvn. Aarg. 22: 1946. No 10: Okt.** *Lindahl, E.*, Socialpolitik och inkomstutjämning i Sverige, s. 405—22. — *Hedemann, C.*, Hvorfor stiger Fødselstallet?, s. 423—44.

**Økonomi og Politik.** Kvartalsskrift, udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. *Khvn. Aarg. 20: 1946. No 3.* Kinesiske Problemer, s. 179—90. — Danmarks Samhandel med Tyskland, s. 191—200. — Italien efter Krigen, s. 201—09. — Den Fjerde Republiks Forfatning, s. 217—26.

**The American political science review.** Publ. by the American political science association. *Menasha. Vol. 40: 1946. No 5: Oct.* *Millet, J. D.*, The war department in world war II, s. 863—97. — *Einaudi, M.*, Political change in France and Italy, s. 898—923. — *Cantwell, F. V.*, Public opinion and the legislative process, s. 924—35. — *Satterfield, M. H.*, TVA-state-local relationships, s. 935—49. — *Perkins, J. A.*, Preparation of the local budget, s. 949—58. — *Burdette, F. L.*, The Illinois congressional redistricting case, s. 958—62. — *White, H.*, Political science and the social studies, s. 966—71.

**American sociological review. Menasha. Vol. 11: 1946. No 6: Dec.** *Parsons, T.*, The science legislation and the role of the social sciences, s. 653—66.

**The contemporary review. Lond. 1946. No 972: Dec.** *Law, R.*, With or without Russia?, s. 321—25. — *Ratcliffe, S. K.*, President Truman's defeat, s. 325—29. — *Crotch, W. W.*, The new French republic, s. 329—35. — *Harley, J. H.*, Communism and the trade unions, s. 335—40. — *Jones, A.*, Morals and foreign policy, s. 357—61. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs, s. 372—79. **1947. No 973: Jan.** *Viscount Samuel*, The party system, s. 1—4. — *Price, M. P.*, Russia and the powers, s. 5—10. — *Ratcliffe, S. K.*, John L. Lewis: dictator, s. 11—15. — *Fischer, A. J.*, Rumania after the elections, s. 15—19. — *Stern-Rubarth, E.*, The

state and the modern world, s. 19—23. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs: a year of decision?, s. 51—57.

**Foreign affairs.** An American quarterly review. **New York. Vol. 25: 2. Jan. 1947.** *Stimson, H. L.*, The Nuremberg trial: landmark in law, s. 179—89. — *Nicolson, H.*, Peacemaking at Paris: success, failure or farce?, s. 190—203. — *Dulles, A. W.*, Disarmament in the atomic age, s. 204—16. — *Feis, H.*, The conflict over trade ideologies, s. 217—28. — *Gruber, K.*, Austria infelix, s. 229—38. — *Blackburn, R.*, Bevin and his critics, s. 239—49. — *Weigert, H. W.*, U. S. strategic bases and collective security, s. 250—62. — *Pink, L. H.*, Unfinished business in the Philippines, s. 263—74. — *Ahmed Sükrü Esmer*, The straits: crux of world politics, s. 290—302. — *Barents, J.*, New trends in Dutch foreign policy, s. 328—33.

**The journal of modern history.** **Chicago. Vol. 18: 1946. No 3: Sept.** *Rappard, W. E.*, Collective security, s. 195—201. — *Reid, D. S.*, An analysis of British parliamentary opinion on American affairs at the close of the war of independence, s. 202—21. — *Kwang-Ching Liu*, German fear of a Quadruple alliance 1904—05, s. 222—40. — *Halperin, S. W.*, Léon Blum and contemporary French socialism, s. 241—50. — *Landauer, C.*, The allies and Germany's future, s. 251—60.

**The political quarterly.** **London. Vol. 18: 1 (1947: Jan/March).** *Warriner, D.*, The real issues in Europe, s. 1—13. — *Fabian*, The nationalisation of the railways, s. 21—35. — *Pickles, Dorothy M.*, The political situation in France, s. 36—47. — *Beales, H. L.*, Has Labour come to stay?, s. 48—60. — *Bonn, M. J.*, The U. S. A. and British imperialism, s. 61—70.

**Political science quarterly.** Ed. for the Academy of political science by the faculty of political science of Columbia university. **New York. Vol. 61: 1946. No 4: Dec.** *Tannenbaum, F.*, The balance of power in society, s. 481—504. — *Wartburton, C.*, Monetary control under the Federal Reserve Act, s. 505—34. — *Moskowitz, M.*, The political reeducation of the Germans: the emergence of parties and politics in Wuerttemberg-Baden (May 1945—June 1946), s. 535—61. — *Levitan, D. M.*, The responsibility of administrative officials in a democratic society, s. 562—98.

**Revue politique et parlementaire.** **Paris. Année 48: 1946. No 561: Nov.** *Compeyrot, J.*, La révolution du mépris, s. 101—06. — Le rassemblement des gauches républicaines et l'Union française, s. 107—10. — *Héring*, Le problème de la sécurité nationale, s. 111—24. — *Jacomét, R.*, La conception moderne du contrôle, s. 125—32. — *Redslob, R.*, Considérations sur la structure politique de l'Allemagne à venir, s. 133—47. — *Reclus, M.*, Jules Férry et la «doctrine» coloniale, s. 148—62. — *de Pédrals, P.*, L'Islam de l'Ouest et du Centre africains français, s. 162—70. **No 562: Déc.** *Compeyrot, J.*, Monnaie et crédit, s. 201—07. — *Burdeau, G.*, La fonction gouvernementale, s. 208—13. — *Lefas, A.*, De la thèse aux applications dans un canton rural, s. 214—25. — *Louis, P.*, Le sort de l'ouvrier français sous le second empire, s. 226—33. — *Cercler, R.*, Les organismes d'application de la législation agricole, s. 234—43. — *Hempel, E.*, L'économie polonaise et le plan national de reconstruction (1946—1949), s. 244—53. — *de Romainville, F.*, L'U. R. S. S. et la guerre, s. 254—64.

## BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1946

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Lagerroth, Fahlbeck, Quensel, Åkerman, Carlsson, Bolin och Gjerstad. Såsom präses har fungerat undertecknad, tillika sekreterare samt redaktör och ansvarig utgivare för Statsvetenskaplig Tidskrift.

Kollegiet har under året hållit sju sammanträden, därav ett som vanligt förlagt till stiftarens födelsedag den 15 oktober, varvid kranse-  
nedläggning skedde å hans grav.

Av Statsvetenskaplig Tidskrift har årg. 49 utkommit med fem häften om sammanlagt 456 sidor. I redaktionen ha såsom förut, jämte redaktören, medverkat professor Brusewitz, Uppsala (litteraturgranskningar), och docent Thormænius, Stockholm (översikter och meddelanden).

Forskningsunderstöd om 650:— kr. har tilldelats fil. lic. Sven A. Nilsson, Lund, för arkivforskningar i Stockholm rörande svenska adelns privilegiekamp under 1500- och 1600-talen.

Professor Olivecrona har efter uppdrag av universitetets rektor deltagit i revisionen av tidskriftens räkenskaper och däröver avgivit berättelse.

Utdrag av räkenskaperna bifogas nedan.

Lund i februari 1947.

*Erik Fahlbeck.*

## Räkning över Fahlbeckska Stiftelsen för räkenskapsåret 1945—1946.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

### Balans från föregående räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 3 1/2 % obligationer av 1943 .....	75,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1943 .....	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941 .....	30,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1944 .....	75,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942 .....	20,000: —	
Sthlms stads 4 % obl. av 1940 .....	15,000: —	
Sv. Statens 3 1/2 % obl. av 1/11 1943 .....	10,000: —	
Sparbanken i Lund .....	19,054: 55	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank .....	18,001: 87	282,056: 42:

### Uppbörd.

Räntor å obligationer .....	9,025: —	
Räntor å i banker inestående medel .....	776: 03	
A.-B. C. W. K. Gleerup, skriftserien .....	246: 75	
Överfört från Fahlbeckska understödsfonden .....	1,412: 22	11,460: —
	Summa kr.	293,516: 42:

### Utgifter.

#### 1) Statsvetenskaplig Tidskrift.

Tryckningskostnader .....	6,557: 43	
Kontant till expeditionen .....	5,000: —	11,557: 43

#### 2) Övriga utgifter.

Präsesarvode .....	300: —	
Räkenskapsföraren .....	100: —	
Revisorsarvode .....	50: —	
Kostn. vid inköp. av obl.: överkurs, kurtage m. m. ....	227: 51	
Kostn. vid inköp av obl.: kupongränta ...	112: 50	
Diverse omkostnader .....	107: 27	897: 28
	Transport	12,454: 71

Transport 12,454: 71

**Balans till följande räkenskapsår.**

Sydsv. Kraft A.-B:s 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obligationer av 1943 .....	60,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av 1943 .....	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av 1941 .....	30,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av 1944 .....	75,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av 1942 .....	20,000: —	
Sthlms stads 4 % obl. av 1940 .....	15,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945 .....	25,000: —	
Sv. Statens 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av <sup>1</sup> / <sub>II</sub> 1943 .....	10,000: —	
Sparbanken i Lund .....	15,973: 69	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank .....	10,088: 02	281,061: 71
	<u>Summa kr.</u>	<u>293,516: 42</u>

**Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret  
1945—1946.****Balans från föregående räkenskapsår.**

Sveriges stadshypotekskassas 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av 1942 .....	20,000: —	
Sparbanken i Lund .....	3,251: 49	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank .....	21,983: 48	45,234: 97

**Uppbörd.**

Ränta å obligationer .....	1,000: —	
Räntor å i banker inbestående medel .....	477: 43	1,477: 43
	<u>Summa kr.</u>	<u>46,712: 40</u>

**Utgifter.**

Överfört till Fahlbeckska Stiftelsens fond .....	1,412: 22	
Omkostr. vid köp av obl.: överkurs, kurtage m. m. ...	182: —	
kupongränta .....	90: —	
Fil. lic. Sven A. Nilsson, forskningsunderstöd .....	650: —	2,334: 22

**Balans till följande räkenskapsår.**

Sveriges stadshypotekskassas 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> % obl. av 1942 .....	20,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945 .....	20,000: —	
Sparbanken i Lund .....	1,908: 72	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank .....	2,469: 46	44,378: 18
	<u>Summa kr.</u>	<u>46,712: 40</u>



## Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för räkenskapsåret

 $\frac{1}{7}$  1945— $\frac{30}{6}$  1946.

## a) Sammandrag av kassa-kontot.

## Balans från föregående räkenskapsår.

Skandinaviska Banken, å sparkasseräkning .....	1,530: 32	
Postgiro .....	144: 60	
Kontant i kassan .....	101: 38	1,776: 30 <sup>1</sup>

## Inkomster.

Prenum.-avg., lösnummer m. m. ....	800: 20	
A.-B. C. W. K. Gleerup .....	1,065: 42	
Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen .....	5,000: —	
Ränta å sparkasseräkning .....	43: 48	
Diverse (porto) .....	17: 90	6,927: —
	<u>Summa kr.</u>	<u>8,703: 30</u>

## Utgifter.

Författarearvoden .....	2,630: 50	
Avlöningar .....	2,000: —	
Telefon .....	211: 60	
Extra.särtryck .....	5: 50	
Diverse omkostnader .....	1,595: 19	
Inlösta jetonger .....	210: —	6,652: 79

## Balans till följande räkenskapsår.

Postgiro .....	164: 55	
Banktillgodohavanden .....	1,813: 80	
Kontant i kassan .....	72: 16	2,050: 51 <sup>1</sup>
	<u>Summa kr.</u>	<u>8,703: 30</u>

b) Översikt för räkenskapsåret  $\frac{1}{7}$  1945— $\frac{30}{6}$  1946.

## Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.) .....	800: 20	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.) .....	1,065: 42	
Ränta å sparkasseräkning (exp.) .....	43: 48	
Diverse (exp.) .....	17: 90	1,927: —
Från Fahlbeckska Stiftelsen .....		11,073: 22
	<u>Summa kr.</u>	<u>13,000: 22</u>

<sup>1</sup> Dessutom inneliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

**Kredit.**

Författarearvoden (exp.) .....	2,630: 50
Tryckningskostnader (Fahlb. St.) .....	6,557: 43
Avlöningar (exp.) .....	2,000: —
Telefon (exp.) .....	211: 60
Extra särtryck (exp.) .....	5: 50
Diverse omkostnader (exp.) .....	1,595: 19
	<hr/>
Summa kr.	13,000: 22

---

## TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- Helsingfors stads statistik. I. Hälso- och sjukvård 1939—1941. Senäre delen. Hfors 1946. — VI. Undervisningsväsen 1942/43. Hfors 1946.
- Historielärarnas förenings årsskrift 1946. 102 sid. Västervik 1946.
- Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 95 (1946: 3). Sthlm 1946. Nr 97 (1947: 1). Sthlm 1947.
- PALME, SVEN-ULRIC, De storas möten efter andra världskriget. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1946. Nr 9.) 32 sid. Pris kr. 0.60. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Praktisk Psykologi. Skriftserie utgiven av Psykotekniska Institutet. Stockholms Högskola. H. 2. 70 sid. Pris 2 kr. Tryckt Skara 1946. Hugo Gebers Förlag.
- Raw-Material Problems and Policies. 116 sid. Geneva 1946. League of Nations.
- SCHLYTER, KARL, Skyddsbalk. Ett reformprogram. (Särtryck ur Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.) Gtbg 1946. (Bilaga till Svensk Juristtidning 1946. H. 10.)
- Statistisk Årsbok för Göteborg. 1946. Gtbg 1946.
- Sveriges officiella statistik. Bergshantering år 1945. Av Kommerskollegium. Sthlm 1946. — Handel år 1945. Av Kommerskollegium. Sthlm 1946. — Kooperativ verksamhet i Sverige år 1944. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1946. — Olycksfall i arbete år 1943. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1946.
- Årsbok för Sveriges kommuner 1946. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1946.

### *Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:*

- Ekonomisk Revy (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Kommunaltidskrift, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Industria, International Labour Review (Montreal), Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Nordens tidning, Nordisk Försäkrings-tidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift för international Ret (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Social Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Ståtsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Utrikespolitik, Vi, Økonomi og Politik.
-

# AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN

## HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåne-marknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretära utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:— Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:— Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges häradar, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—
- XXVIII. HANNES HYRÉNUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBÖM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.